

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Hatice ÖZ

VEHBE EZ-ZÜHAYLÎ'NİN 'ET-TEFSÎRU'L- MÜNÎR' ADLI ESERİNDE PEYGAMBER
KISSALARI BAĞLAMINDA KUR'ÂN KISSALARINA YAKLAŞIMI

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2025

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Hatice ÖZ

VEHBE EZ-ZÜHAYLÎ'NİN 'ET-TEFSÎRU'L- MÜNÎR' ADLI ESERİNDE PEYGAMBER
KISSALARI BAĞLAMINDA KUR'ÂN KISSALARINA YAKLAŞIMI

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Eyüp YAKA

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2025

T.C.
Akdeniz Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Hatice ÖZ 'in bu çalışması, jürimiz tarafından Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Tezli
Yüksek Lisans Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan	: Doç. Dr. Mehmet Mahfuz ATA	(İmza)
Üye (Danışman)	: Dr. Öğr. Üyesi Eyüp YAKA	(İmza)
Üye	: Dr. Öğr. Üyesi Hatice TEBER	(İmza)

Tez Başlığı: VEHBE EZ-ZÜHAYLÎ'NİN 'ET-TEFSÎRU'L- MÜNÎR' ADLI ESERİNDE
PEYGAMBER KISSALARI BAĞLAMINDA KUR'ÂN KISSALARINA
YAKLAŞIMI

Onay: Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Tez Savunma Tarihi : 16/07/2025

Mezuniyet Tarihi : 14/08/2025

AKADEMİK BEYAN

Yüksek Lisans Tezi/Dönem Projesi olarak sunduğum “Vehbe ez-Zühaylî’nin ‘et-Tefsîru’l- Münîr’ Adlı Eserinde Peygamber Kıssaları Bağlamında Kur’ân Kıssalarına Yaklaşımı” adlı bu çalışmanın, akademik kural ve etik değerlere uygun bir biçimde tarafımdan yazıldığını, yararlandığım bütün eserlerin kaynakçada gösterildiğini ve çalışma içerisinde bu eserlere atıf yapıldığını belirtir; bunu şerefimle doğrularım.

(İmza)

Hatice ÖZ

T.C.
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

.... / / 20...

TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU BEYAN BELGESİ

Öğrenci Bilgileri	
Adı-Soyadı	Hatice ÖZ
Öğrenci Numarası	202252049005
Anabilim Dalı	Temel İslam Bilimleri
Programı	Tezli Yüksek Lisans
Danışman Öğretim Üyesi Bilgileri	
Unvanı, Adı-Soyadı	Dr. Öğr. Üyesi Eyüp YAKA
Yüksek Lisans Tez	VEHBE EZ-ZÜHAYLÎ'NİN 'ET-TEFSÎRU'L- MÜNİR' ADLI ESERİNDE PEYGAMBER KISSALARI BAĞLAMINDA KUR'ÂN KISSALARINA YAKLAŞIMI
Turnitin Bilgileri	
Ödev Numarası	
Rapor Tarihi	
Benzerlik Oranı	Alıntılar hariç: %..... Alıntılar dahil: %.....
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE, Yukarıda bilgileri bulunan öğrenciye ait tez çalışmasının a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana Bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam sayfalık kısmına ilişkin olarak Turnitin adlı intihal tespit programından Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esaslarında belirlenen filtrelemeler uygulanarak yukarıdaki detayları verilen ve ekte sunulan rapor alınmıştır. Danışman tarafından uygun olan seçenek işaretlenmelidir: () Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşmıyor ise: Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporunun doğruluğunu onaylarım. () Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşıyor, ancak tez/dönem projesi danışmanı intihal yapılmadığı kanısında ise: Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporunun doğruluğunu onaylar ve Uygulama Esaslarında öngörülen yüzdelik sınırlarının aşılmasına karşın, aşağıda belirtilen gerekçe ile intihal yapılmadığı kanısında olduğumu beyan ederim. Gerekçe: Benzerlik taraması yukarıda verilen ölçütlere uygun olarak tarafımda yapılmıştır. İlgili tezin orijinallik raporunun uygun olduğunu beyan ederim. Danışman Öğretim Üyesi Dr. Öğr. Üyesi Eyüp YAKA İmza	

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	i
KISALTMALAR LİSTESİ.....	iii
ÖZET	iv
SUMMARY.....	v
ÖNSÖZ.....	vi
GİRİŞ.....	2

BİRİNCİ BÖLÜM

VEHBE EZ-ZÜHAYLÎ- KUR'ÂN KISSALARI VE ET-TEFSİRÜ'L-MÜNÎR

1.1.1. Hayatı	6
1.1.2. İlmi Şahsiyeti	7
1.1.3. Hocaları ve Öğrencileri	7
1.1.4. İlmi Seyahatleri ve Yaptığı Görevler	8
1.1.5. Akademik ve İdari Görevleri	8
1.1.6. Eserleri.....	9
1.2. Kur'ân Kıssaları Hakkında Genel Bilgiler	12
1.2.1. Kur'ân'da Kıssa Kavramı	12
1.2.2. Kur'ân Kıssalarının Amaçları ve İşlevleri.....	16
1.2.3. Kur'ân Kıssalarının Sınıflandırılması	18
1.2.4. Kur'ân Kıssalarının Anlatım Yöntemleri	20
1.2.5. Kur'ân Kıssalarının Gerçekliği	23
1.3. Et-Tefsiru 'l-Münîr Hakkında Genel Bilgiler.....	27
1.3.1 Et-Tefsiru 'l-Münîr'in Özellikleri	27
1.3.2. Et-Tefsîru 'l-Münîr'in Kaynakları	27
1.3.3. Et-Tefsîr 'ul- Münîr'in Metodu.....	29
1.3.4. Et-Tefsiru 'l-Münîr'in İlmi Değeri.....	34

İKİNCİ BÖLÜM

VEHBE ZÜHAYLÎ'NİN KISSALARI TEFSİR YÖNTEMİ

2.1. Kıssaların Anlatımında Temel Metodolojik Yaklaşımlar	37
2.1.1. Didaktik (Eğitici) Yöntem	38
2.1.2. Bütüncül ve Tutarlı Anlatım	39
2.1.3. Konuyu Maddeleştirme ve Anlatımı Sistematikleştirme	42

2.1.4. Ön Bilgiler Sunma ve Zihinsel Hazırlık Sağlama.....	47
2.1.5. Okuyucuya Hitap ve Dikkat Çekme.....	49
2.1.6. Psikolojik Tahlil ve Duygusal Derinlik Katma.....	52
2.1.7. Günümüz Problemleriyle Bağdaştırma	54
2.1.8. Ahlakî ve Toplumsal Mesajlara Vurgu	58
2.2. Kaynak ve İçerik Temelli Açıklamalar	60
2.2.1. Hz. Peygamber'in (s.a.v) Hayatından ve Hadislerden Yararlanma	60
2.2.2 Kitâb-ı Mukaddes'ten Alıntı Yapma.....	62
2.2.3. İsrâiliyat Kaynaklı Bilgilere Yaklaşımı.....	65
2.2.4. Fıkî Yorum ve Tahlilleri.....	67
2.2.5. Akaid Konularına Değınme	69
2.3. Dilsel Açıklamaları ve Yorumları.....	72
2.3.1. Dil Bilgisi Açıklamaları	73
2.3.2. Ayetlerdeki Kelime Seçimlerine Dikkat Çekme.....	75
2.4. Kıssaların Arka Planı ve Anlaşılmasını Kolaylaştırıcı Unsurlar	77
2.4.1. Kıssalarla İlgili Tarihî ve Genel Bilgiler Verme.....	78
2.4.2. Akla Gelebilecek Soruları Önceden Belirleyip Cevaplama	81
2.4.3. Detay Bilgilerden Kaçınma Eğilimi.....	83
SONUÇ.....	86
K A Y N A K Ç A.....	89
ÖZGEÇMİŞ.....	93

KISALTMALAR LİSTESİ

İbn/bin.: oğlu

bkz.: Bakınız

c.: Cilt

c.c: Celle Celaluhû

çev: Çeviren

DİA: Diyanet İslâm Ansiklopedisi

DİB: Diyanet İşleri Başkanlığı

ed.: Editör

Hz.: Hazreti

İFAV: Marmara Üniversitesi İlahiyat Vakfı Yayınları

İSAM: İslâm Araştırmaları Merkezi

MÜİF: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

nşr.: Neşreden

ö.: Ölüm

s.a.v: Sallallahü Aleyhi ve Sellem

thk.: Tahkik eden

ts.: tarihsiz

TDV: Türkiye Diyanet Vakfı

vb.: Ve benzeri

vd.: Ve diğerleri

ÖZET

Kur'ân-ı Kerim; içerdği emir, yasak, ilke ve mesajları ile insanlara rehberlik etmesi için Allah (c.c) tarafından gönderilen ilahi kitaptır. İnsanlardan ayetler üzerinde düşünmesi, anlamaya çalışması ve emirleri ile nehiyelerine uyulması istenirken, Kur'ân bu mesajlarını iletmek ve ilkelerini sunmak için birtakım üslup ve metotlara sahiptir. Geçmiş peygamberlerin ve kavimlerinin yaşadıkları olayları anlatan kıssalar da Kur'ân'ın mesajlarını iletmek için kullandığı metotlardan biridir. Kıssalar hakkındaki ayetler, Kur'ân ayetlerinin tamamına kıyasla dörtte bir oranından fazla olması dikkat çekicidir. Müfessirler de kıssalara önem vermiş, anlatımı için çeşitli yöntem ve teknikler kullanmışlar ve müelliflerin yaklaşımlarına göre kıssaları ele alış şekilleri çeşitlilik göstermiştir.

Vehbe ez-Zühaylî'nin “*Et-Tefsiru'l-Münîr*” Adlı Eserinde Peygamber Kıssaları Bağlamında Kur'ân Kıssalarına Yaklaşımı” başlığında ele alınan bu çalışma giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde tezin problematiği, amacı, metodu, konunun içerik ve kaynaklar bazından sınırlandırılması ve konuya dair yapılmış çalışmalardan farkının açıklandığı kaynak değerlendirme yapılmıştır. Birinci bölümde *et-Tefsiru'l Münîr*'in yazarı Vehbe ez-Zühaylî'nin hayatı, eğitimi, görevleri ve eserleri gibi müellifi tanıtıcı bilgilere yer verilmiştir. Konu hakkında kıssa kavramının sözlük ve ıstılah anlamları, kıssaların Kur'ân'da anlatılmasının amaç ve işlevleri, sınıflandırılması ve anlatım yöntemlerinden bahsedilmiştir. Ayrıca *et-Tefsiru'l-Münîr*'in tanıtımı yapılmış, özellikleri, kaynakları, metodu ve tefsir ilmi içindeki yeri incelenmiştir. İkinci bölümde Vehbe ez-Zühaylî'nin kıssaları ele alış yöntemleri işlenmiştir. Buna göre Zühaylî'nin kıssaları Kur'ân'ın eğitim yöntemlerinden biri olduğunu düşündüğü ve bu sebeple de kıssaları ele alışında da pek çok noktaya önem verdiği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Vehbe ez-Zühaylî, *et-Tefsiru'l-Münîr*, Kur'ân Kıssaları.

SUMMARY

VEHBE EZ-ZÜHAYLÎ'S APPROACH TO THE STORIES OF THE QUR'AN IN THE CONTEXT OF THE STORIES OF THE PROPHETS IN HIS WORK ENTITLED 'ET-TEFSÎRU'L- MÜNÎR'

The Holy Qur'an is the divine book sent by Allah (swt) to guide people with its commands, prohibitions, principles, and messages. While people are asked to reflect on the verses, try to understand them, and obey the commands and prohibitions, the Qur'an has certain styles and methods to convey its messages and present its principles. Stories about the events experienced by past prophets and nations are one of the methods the Qur'an uses to convey its messages. It is noteworthy that the verses about stories account for more than a quarter of all the verses in the Qur'an. Commentators have also emphasized the importance of stories, employing various methods and techniques in their narration, and their approaches to interpreting stories have varied depending on the authors' perspectives.

This study, titled “Vehbe ez-Zühaylî’s Approach to Qur'anic Stories in the Context of Prophetic Stories in His Work Et-Tefsiru'l-Münîr,” consists of an introduction and two sections. The introduction section includes a source evaluation that explains the thesis's problem, purpose, method, limitations in terms of content and sources, and how it differs from previous studies on the subject. The first section provides introductory information about the author of Tefsiru'l Münîr, Vehbe ez-Zühaylî, including his life, education, duties, and works. The dictionary and technical meanings of the concept of “story” in relation to the subject, the purposes and functions of stories in the Qur'an, their classification, and methods of narration are discussed. In addition, Tefsiru'l-Münîr is introduced, and its characteristics, sources, methodology, and place in the science of exegesis are examined. The second chapter examines Vehbe ez-Zühaylî’s approach to stories. According to this, it is evident that Zühaylî considered stories to be one of the educational methods of the Qur'an and therefore placed great importance on many aspects in his approach to stories.

Keywords: Exegesis, Vehbe ez-Zühaylî, et-Tefsiru'l-Münîr, Stories of the Qur'an.

ÖNSÖZ

Kur'ân, nazil olduğu ilk andan itibaren insanlara iyiyi kötünden ayırt etme konusunda yol göstererek onların doğru ve erdemli seçimler yapmalarına rehberlik etmiştir. Kur'ân'ın amaçlarını insanlara aktarmak, içselleştirilmesini sağlamak için kullandığı birçok üslup özelliğinden birisi de kıssalardır. Kıssalar, geçmişte yaşanmış insan hayatı ve tecrübelerini okuyucuya aktarırken mesajlarının insanlarda karşılık bulmasını hedefler. Geçmiş kavimlerin yaşadığı süreçler, inanan kimseler için insanlık hafızasında aktarılan hayat tecrübesinin en somut halini oluşturur. Anlatılan mesajlar soyut olmaktan çıkarak somut bir şekilde zihinlere yerleşmektedir.

Bu tez çalışması Vehbe ez-Zühaylî'nin *et-Tefsiru'l-Münîr* adlı eserinde peygamber kıssaları bağlamında Kur'ân kıssalarını nasıl ele aldığını konu edinmektedir. Genel itibari ile Zühaylî, kıssaların kişi ve toplumun ıslahında örnek alınması gereken kıymetli mesajlar içerdiği kanaatindedir. Müellif tefsirinde kıssalara; bir terbiye/eğitim yöntemi olduğu için geniş yer vermiş ve konuları en iyi şekilde okuyucuya sunmaya çalışmıştır. Müfessirin kıssaları ele alış yönteminde; genellikle sade, akıcı bir dil kullandığı, anlamayı kolaylaştırıcı unsurlara yer verdiği, parçadan bütüne gittiği, kıssaların kişi ve topluma dönük mesajlarını belirgin kılarak vurgulamaya çalıştığı görülmüştür.

Çalışmanın bilimsel çerçevesinin belirlenmesinin yanı sıra her aşamasında desteğini ve ilgisini benden esirgemeyen danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Eyüp YAKA'ya teşekkürlerimi sunarım. Üzerimde sayısız emekleri bulunan çok değerleri annem Saliha ÖZ'e ve kıymetli babam Mehmet Öz'e; her zaman maddi ve manevi destekleri ile yanımda olan kardeşlerime çok teşekkür ederim.

Hatice ÖZ

Antalya,2025

GİRİŞ

Araştırmanın Problemi

İlâhî vahyin temel gayesi, insanların doğru ile yanlış ayırt edebilmesini sağlamak ve onların nihai akıbetlerinin hayırla sonuçlanmasına zemin hazırlamaktır. Kur'ân, sunduğu ilke ve prensipler aracılığıyla bireylerin hayatlarını inşa ve imar etmelerini amaçlamakta; onlara doğru ile yanlış öğreterek yaşamlarını bu doğrultuda şekillendirmelerini ve kararlarını bu temelde almalarını beklemektedir. Onun insanları eğitmek ve mesajlarını iletmek için kullandığı çeşitli yöntemlerinden birisi de kıssalardır. Kıssalarda geçmiş peygamberlerin ve kavimlerinin yaşadıkları olaylar anlatılırken Kur'ân-ı Kerîm'de kıssalara genişçe yer verilmiş olması, onların dikkat çekici bir konumda bulunmasına neden olmuştur.

Tez çalışmasında Vehbe ez-Zühaylî'nin *et-Tefsîru'l-Münîr* adlı eserinde peygamber kıssaları bağlamında Kur'ân kıssalarına yaklaşımı incelenmiştir. Kur'ân'da geniş bir yer bulan kıssalar, müfessirlerin ilgili ayetleri yorumlarken özellikle dikkatlerini yoğunlaştırdıkları konular arasında yer almaktadır. Müelliflerin yetiştiği ortam, ilmi yeterliliği, bakış açısı ve sosyo-kültürel faktörler gibi bazı etmenler eserlerinde yaptıkları yorumlarda etkili olmuştur. Bu müfessirlerden birisi de yaşadığımız çağda yetişen İslam aleminin önemli fikir insanlarından Vehbe ez-Zühaylî'dir. Müellif uzun yıllar eğitim ve öğretim hayatı içinde olmuş yurt içi ve yurt dışındaki üniversiteler ile çeşitli kurum ve kuruluşlarda idarecilik ve hocalık yapmıştır. Ayrıca akademik görevleri haricinde toplumun geneline hitap eden vaazları, radyo dersleri, yayınları olmuştur. Hayatı boyunca toplumun farklı kesimlerinden pek çok kişi ile tanışıp farklı seviyelerdeki insanlara dini bilgiyi ulaştırmaya çalışmıştır. Çeşitli kültürel ortamlarda yetişmiş, çeşitli bilgi seviyesine sahip insanlarla kurduğu diyaloglar onun tefsir yazım yönteminde etkilendiği unsurlardan olmuştur. Tefsirini yazma amacını, insanların Kur'ân ile bağ kurmalarına yardımcı olmak şeklinde ifade eden müellif, toplumun farklı kesimlerinden muhatap olduğu bireylerin bilgi düzeylerindeki çeşitliliği ve onların dinî bilgiye yönelik ihtiyaçlarını tespit etmesi sayesinde, tefsirinin içeriğini ve kapsamını da bu doğrultuda şekillendirmiştir. Kur'ân'ın mesajlarını muhataplarına iletmeyi ve onunla bağ kurmalarını hedefleyen Zühaylî, bu gayesine ulaşmak için çeşitli yöntemler kullanmıştır. Günümüz neslinin Arapça ve dini ilimler alanından uzak kaldığını düşünen müellif eserini bu çerçevede telif etmiştir. Sade ve akıcı bir dil kullanması, konu hakkında gerekli gördüğü anlatımı zenginleştirici bilgileri de eserine alması ve kullandığı diğer yöntemler bu eseri dikkat çekici kılmıştır. Ayrıca çağdaşımız olan müellif yaşadığımız dönemde bireylerin ve İslam aleminin yaşadığı sorunlara yakından şahit olmuştur. Zamanın hızlı akışı ile son yıllarda yaşanan yoğun

değişim ve dönüşüm süreci, çeşitli toplumsal ve bireysel sorunları da beraberinde getirmiştir. Hitap edeceği kitlenin özellikleri ve içinde yaşadığımız çağ, müellifin ayetlerin tefsirini yaparken etkilendiği temel unsurlar arasında yer almıştır. Kur'ân'ın tümünde olduğu gibi kıssalardan bahseden ayetlerde de bu hassasiyetini gözetmiştir. Zühaylî'nin yaşadığı dönemin şartlarının farkında olması, hitap edeceği kitlenin özelliklerini belirlemesi, ayetlerin tefsirinde kullandığı yöntemler, ifade şekli gibi özellikler eserin teveccüh görmesini sağlamıştır. Kıssaların amacı mesajlarını insanlara iletmekken son yüzyılda yetişmiş, uzun yıllar boyunca çeşitli bilgi seviyelerindeki insanlara hitap etmiş bir müfessirin günümüz okuyucusuna kıssaları aktarırken yaklaşımının nasıl olduğu ve ele alma yöntemleri çalışmanın problematiğini oluşturmaktadır.

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı, son yüzyılda yetişmiş ve İslam dünyasındaki gelişmeleri yakından takip etmiş bir alim olan Vehbe ez-Zühaylî'nin *et-Tefsîru'l-Münîr* adlı tefsirinde peygamber kıssalarına yaklaşımı ile bu kıssaları açıklarken benimsediği yöntemleri tespit etmektir. Çalışma, Zühaylî'nin özellikle kıssalar bağlamında Kur'ân'a yaklaşımını analiz ederek çağdaş dönemde Kur'ân kıssalarının hangi mesajları içerdiğini ve bu mesajların yeni nesillerin eğitiminde nasıl değerlendirilebileceğini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Ayrıca, hızla değişen bir dünyada İslam toplumunun geçirdiği dönüşümlere tanıklık etmiş bir alim olarak Zühaylî'nin, kıssaları bu bağlamda nasıl yorumladığı da araştırmanın odak noktalarından birini oluşturmaktadır.

Araştırmanın Kapsamı ve Yöntemi

Eser merkezli bir yapıya sahip olan tez araştırmasında, Vehbe ez-Zühaylî'nin Kur'ân kıssalarına yönelik değerlendirmelerini incelemek için nitel araştırma metotlarından doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Doküman analizi, yazılı kaynakların sistematik ve tematik incelenmesine imkân sunan bir yöntemdir. Zühaylî'nin kıssalar ile ilgili yorumları, kullandığı yöntemler bağlamında analiz edilmiştir. Öncelikle *et-Tefsîru'l-Münîr* isimli eser taranarak elde edilen bulgular tezin amacı doğrultusunda değerlendirilmiştir. Ardından da konuyla ilgili diğer kaynaklar incelenerek elde edilen bilgiler tümevarım yöntemiyle ilgili bölüm ve başlıklar altında araştırmaya dâhil edilmiştir. Yazım birliğini sağlamak adına ayet meâlleri tırnak işareti içerisinde ve italik olarak verilmiştir.

Araştırmanın genelinde kullanılan kelime ve kavramların açıklanmasında temel sözlüklerden istifade edilmiştir. Bu çerçevede Râgıb el-İsfahânî'nin (ö. V./XI. yüzyılın ilk çeyreği) *el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur'ân*'ı, İbn Manzûr'un (ö. 711/1311) *Lisânü'l-'Arab*'ı, Firuzabâdi'nin (ö. 817/1415) *Kamûsu'l Muhît*'i ve Muhammed Murtaza ez-Zebîdî'nin (ö.

1205/1791) *Tacü'l-Arus min Cevahiri'l-Kamus*'u gibi temel sözlüklere başvurulmuştur. Araştırmada konuyla ilgili ayetler içerik ve özelliklerine göre tasnif edilmiştir. Bu konuda yapılan çalışmalara, temel rivayet ve dirayet tefsirlerine bakılmış ve ayrıca sahih hadis kaynaklarından rivayetlere de yer verilmiştir. Rivayet tefsirlerinden Taberî'nin (ö. 310/923) *Câmiu'l-Beyân*'ı, İbn Kesîr'in (ö. 744/1373) *Tefsiri'l-Kur'ani'l-Azîm*'i; dirayet tefsirlerinden Râzî'nin (ö. 606/1210) *Mefâtihu'l-Gayb*'ı, Zemahşerî'nin (ö. 538/1144) *el-Keşşâf*'ı, çalışma kapsamında yararlanılan tefsirlerdendir. Hadisler konusunda da Buhârî'nin (ö.256/870) *el-Câmiu's-Sahîh*'i ve Ebü'l-Müslim b. Haccâc'ın (ö. 261/875) *el-Câmi'u's-ş-şahîh*'i gibi kütüb-i sitte eserlerine başvurulmuştur. Bunlardan başka çağdaş tefsir eserlerinden Ebu Zehra'nın *Zühretü't-Tefsîr*'inden ve Kâsımî'nin *Mehâsinü't-Te'vîl*'inden faydalanılmış olup ayet meâllerinin kullanımında Diyanet İşleri Başkanlığı'nın dijital *Kur'ân-ı Kerîm Meâli*'nden yararlanılmıştır. Bu sayılan kaynaklardan yararlanmakla birlikte çoğunlukla kıssaların geçtiği her ayette, Vehbe ez-Zühaylî'nin *et-Tefsîru'l-Münîr* adlı tefsirindeki açıklamalarına bakılarak onun konuyu ele alışı ve ayetlere yaptığı yorumlar tespit edilmiştir.

İlk bölümde Zühaylî'nin hayatı, ilmî kişiliği ve tefsirini ele alan kaynaklar kullanılmıştır. Bu bağlamda Bedî' Seyyid el-Lehham'ın Vehbe ez-Zühaylî'yi tanıttığı *Vehbe Ez-Zühaylî El-Âlim, El-Fakîh, El Müfessir (Ulemâ ve Müfekkîrûn Muâsırûn Lemehât Min Hayâtihim ve Tâ'rîfûn Bi-Müellefâtihim* adlı eserinden ve diğer kaynaklardan faydalanılmıştır. Birinci bölümde kıssa kavramına değinilmiştir. Kıssa kavramının tanımı, benzerleri, Kur'ân'da geçen kullanımları, amaçları ve sınıflandırılmasına yer verilmiştir. Çalışmanın hacmini sınırlı tutmak amacıyla incelenen kıssalar, peygamberler ve kavimlerini konu alan tarihi kıssalar ile sınırlı tutulmuştur. İlk bölümde son olarak üzerinde çalışma yapılan eser *et-Tefsîru'l-Münîr*'i daha iyi tanıyabilmek amacıyla özellikleri, kaynakları, yöntemleri ve tefsir ilmi içerisindeki konumu incelenmiştir.

İkinci bölümde tefsirin tamamı incelenmiş olup eserde takip edilen metot ana hatlarıyla ele alınmış ve kıssalar konusuna odaklanılmıştır. Kıssalar ise peygamberler ve kavimlerinin kıssalarını konu alan ayetlerle sınırlı kalınarak incelenmiştir. Doküman analizi ile elde edilen veriler başlıklar altında tasnif edilmiş, Zühaylî'nin kıssalara yaklaşımında kullandığını yöntemler tespit edilerek örnekleriyle işlenmiştir. Araştırmanın genelinde nitel veri toplama yöntemlerinden belgelendirme kullanılmış, literatür taraması sonucu elde edilen bilgiler analiz ve örnekleme yöntemiyle ortaya konularak ikinci bölümde ilgili başlıklar altında tasnif edilmiştir.

Literatür Değerlendirme

Vehbe ez-Zühaylî hakkındaki çalışmalar genellikle onun fıkıh alanına dair eserleri ve görüşleri üzerine yapılmıştır. Bunun yanında müellifin ilmi kişiliği ile tefsir alanındaki görüşleri ve eserlerine dair çalışmalar da mevcuttur. Şahsiyeti hakkında yazılan eserler arasında olan Bedi Seyyid Lehham'ın “*Vehbe ez-Zühaylî el-Âlim el-Fakîh el-Müfessir*” adlı eseri, ez-Zühaylî'nin biyografisini ve çoğunlukla fıkıh alanında yaptığı çalışmaları konu almıştır. Osman Said Houran'ın “*Vehbe b. Mustafa ez-Zuhaylî (1350-1436/1932-2015)*” adlı makalesi ve Ahmet Oğuz'un “*İlme Adanan Ömür Vehbe ez-Zühaylî*” adlı makalesi de yine müellifin vefatı sebebiyle kaleme alınmış bir çalışmalardır. Uğur Aykan'ın “*Vehbe Zühaylî Hayatı, Eserleri ve Fıkıh Alanına Dair Görüşleri*” adlı yüksek lisans tezi Zühaylî'yi tanıtan bir biyografi ve fıkıh alanına dair fikirlerini inceleyen bir tez çalışmasıdır.

Müellifin ve tefsir alanındaki eserleri hakkında yapılan çalışmalar çoğunlukla *Et-Tefsîru'l-Münîr* hakkında yapılmıştır. M. Ârif Ahmed Fârî'nin “*Menhecü Vehbe ez-Zühaylî fî Tefsîrihi li'l-Kur'âni'l-Kerîm Et-Tefsîru'l-Münîr*” adlı çalışmasında tefsirin tamamında kullanılan yöntem incelemiştir. İsmâîl Kodaz'ın hazırladığı “*et-Tefsîru'l-Münîr'de Ulûmu'l-Kur'ân Konuları*” adlı yüksek lisans tezinde Ulûmu'l Kur'ân konuları genel bir şekilde ele alınmıştır. Sinan Yıldız'ın “*Vehbe ez-Zühaylî'nin et- Tefsîru'l Münîr Adlı Tefsirinde Belâgat İlmi Uygulamaları*” isimli doktora tezi bu eseri belâgat ilmi yönünden incelemiştir. Sibel Danacı'nın “*Vehbe ez-Zühaylî'nin et-Tefsîru'l Münîr adlı Tefsirinde Manaya Etkisi Olan Kiraât Vecihleri ve Değerlendirilmesi*” adlı yüksek lisans tezinde eser kıraât ilmi açısından incelenmiştir. Ayrıca bu tezdin “*Son Dönem Müfessirlerinden Vehbe b. Mustafa ez-Zühaylî'nin et-Tefsîru'l-Münîr Adlı Eserinin Kaynak ve İçerik Açısından Tanıtım ve Değerlendirilmesi*” adlı et-Tefsîru'l- Münîr'in kaynaklarının tanıtıldığı bir makale de yazılmıştır. Zühaylî'nin *el-Kıssatü'l-Kur'âniyye* adıyla kaleme aldığı eseri “*İslami Toplumunun İnşasında İbret ve Metod Olarak Kur'ân Kıssaları*” adıyla Mustafa Öztekin tarafından tercüme edilmiştir. Bu çalışma, peygamberler ve onların kavimleriyle ilgili temel bilgileri özet biçimde sunan ve genel okuyucu kitlesine hitap etme amacı ile kaleme alınan derleyici bir peygamberler tarihi eseri hüviyetindedir. Hamza Çalışkan ve Nasi Aslan'ın yazdığı “*Vehbe ez-Zühaylî'nin et-Tefsîrü'l Münîr'de Haberî Sıfatlara Yaklaşımı*” adlı makalede müellifin haberî sıfatlara dair görüşleri incelenmiştir.

Bu tez çalışması müellifin tefsirinde peygamberler ve kavimlerine dair Kur'ân kıssalarını nasıl ele aldığını; bu süreçte benimsediği yöntemleri, vurguladığı temel hususları ve kıssalar üzerinden iletmek istediği mesajları inceleyerek, müellifin kıssalara yaklaşımını tefsir bütünlüğü içerisinde tespit etmeyi amaçlamaktadır. *Et-Tefsîru'l Münîr* ve hakkında yapılan

alışmalar incelendiğinde eser özelinde peygamber kıssaları ile sınırlı kalınarak hazırlanmış bir çalışma olmadığı görölmüşür. Bu yönü ile çalışma benzer nitelikteki çalışmalardan ayrılmakta ve özgün yönünü oluşturmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

VEHBE EZ-ZÜHAYLÎ- KUR'ÂN KISSALARI VE ET-TEFSÎRU'L-MÜNÎR

1.1.1. Hayatı

Tam adı Vehbe b. Mustafa ez-Zühaylî olup künyesi ilk çocuğuna nispetle Ebû Ubade'dir. 1932 yılında Şam'ın "Nebek" bölgesine bağlı Deyr Atiyye' kırsalında dünyaya gelmiştir. Burası Şam şehir merkezinin kuzeyinde 89 km uzaklıktaki kırsal bir bölge olup halkı genellikle ticaret ve hayvancılıkla geçinmektedir. Zühaylî'nin dedeleri Lübnan'ın "Zahle" şehrinden geldikleri için bu ailenin nisbesi "Zühaylî" olmuştur.¹

Babası Mustafa ez-Zühaylî (ö.1395/1975) ve annesi Fatma ez-Zühaylî'dir (ö. 1404/1984). Tarım ve hayvancılıkla geçimini sağlayan bu aile, kendileri ilim ehli olmamalarına rağmen çocuklarını ilme teşvik etmişler ve aralarından Vehbe ez- Zühaylî ile kardeşi Mustafa ez- Zühaylî ilim alanında meşhur kişiler olmuşlardır.² Kardeşi Mustafa Ez-Zühaylî 1941 yılında doğmuştur. Doktorasını 1971 yılında El-Ezher üniversitesinde Karşılaştırmalı Fıkıh alanında tamamlamıştır. Eş-Şarika Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi dekanlığı yapmıştır. Birçok alanda çok sayıda eser veren Mustafa ez-Zühaylî'nin çeşitli hacimlerde eserleri vardır. Bunlar arasında beş ciltlik *el-Mu'temed fi'l- Fıkhi's-Şafii* ve iki cilt halinde yazdığı *İslami Yasamada Kuran-ı Kerim'in İcaz Yönü* adlı eserleri vardır.³

Vehbe ez-Zühaylî, ilkokuldan doktora kadar olan eğitim hayatını yüksek derecelerle tamamlamış, başarılı bir öğrenim süreci geçirmiştir. Uzun yıllar boyunca yurt içi ve yurt dışındaki birçok üniversite, kurul ve komisyonda çeşitli görevlerde bulunmuştur. Kaleme aldığı eserler arasında risale ve kitapların yanı sıra ansiklopedi hacminde çalışmalar da yer almaktadır. Yazılı eserlerinin sayısı yüz otuzu bulmakta, makale ve sempozyum bildirileri gibi diğer çalışmaları da dahil edildiğinde bu sayı beş yüz civarına ulaşmaktadır. Ayrıca akademik eserlerine ek olarak sosyal yöne de önem veren müellif, vaazlar ve hutbeler vererek halkı bilinçlendirmek için de aktif olarak çaba göstermiştir. Kardeşi Muhammed ez-Zühaylî başta olmak üzere, kendisi hakkında biyografi kitabı yazan Seyyid Hüseyin Lehham gibi pek çok

¹ Osman Said Houran, "Vehbe b. Mustafa ez-Zuhaylî (1350-1436/1932-2015)", *Hadis Tetkikleri Dergisi* 14/2 (Aralık 2016), 175; Bedi Seyid Lehham, "Vehbe ez-Zuhaylî el-Âlim, el-Fakîh, el-Müfessir", *Ulemâ ve Müfekkîrûn Muâsırûn, Lemehât min Hayâtihim ve Ta'rifûn bi-Müellefâtihim* (Dimeşk: Dâru'l-Kalem, 2001), 12/11; Muhammed Ârif Ahmed Fâri, *Menhecû Vehbe ez-Zuhaylî fi Tefsirihi li'l Kur'ani'l Kerim et-Tefsîru'l Münîr* (Ürdün: Câmiatü Âli'l Beyt, 1998), 15.

² Ahmed Ratîb Hamûş, "Vehbe ez- Zuhaylî Buhûs ve Makâlât Mühdâtün İleyh", *Sîratü'l-Üstaz ed-Doktor Vehbe ez-Zuhaylî el-İlmiyye ve'l Ameliyye* (Dimeşk: Dâru'l Fikr, 2003), 95; Ahmet Oğuz, "İlme Adanan Bir Ömür: Vehbe ez-Zühaylî", *Diyanet Aylık Dergi* 306 (Haziran 2016), 44.

³ "Prof. Dr. Muhammed Mustafa Zuhayli kimdir?" (Erişim 29 Mayıs 2025).

öğrenci yetiştirmiştir.⁴ Vehbe ez-Zühaylî 8 Ağustos 2015'te (23 Şevvâl 1436) cumartesi günü, yakalandığı hastalık sebebi ile Şam'da seksen üç yaşında vefat etmiştir.⁵

1.1.2. İlmi Şahsiyeti

Ez-Zühaylî eğitimine küçük yaşlarda hafızlık yaparak başlamıştır. İlkokulu doğduğu bölge olan Deyr Atiyye'de tamamlamıştır. Şam'a 1946 yılında gelerek el-Külliyetü'ş-Şer'iyye adlı ortaöğretim okuluna kaydolup 1952 yılında bu okuldan yüksek derece ile mezun olmuştur. Daha sonra üniversite eğitimi için Kahire'ye gitmiş ve burada 1956 yılında el-Ezher Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden mezun olmuştur. İlahiyat Fakültesi ile başladığı Ayn-ı Şems Üniversitesi Hukuk Fakültesini 1957 yılında tamamlayan müellif aynı anda okuduğu bu iki fakülteden de başarı belgeleri almayı da hak kazanmıştır. 1957 yılında El-Ezher Üniversitesi Arap Dili Fakültesini de tamamlayarak üç lisans bölümünün de diplomasını almıştır. Yüksek Lisansını Kahire Üniversitesi Hukuk Fakültesi İslam Şeriatı Bölümü'nden "*Ez-Zerâi 'fî's-Siyaseti'ş-Zerâi '-Fıkhi'l-İslami*" adlı tezi ile 1959 yılında tamamlamıştır. "*Âsâru'l Harb fî'l Fıkhi'l-İslâmî*" adlı çalışması ile Kahire Üniversitesi Hukuk Fakültesi İslam Şeriatı bölümündeki doktora sürecini üstün dereceyle tamamlamıştır.⁶

1.1.3. Hocaları ve Öğrencileri

Vehbe ez-Zühaylî'nin eğitim hayatında Mısır ve Şam iki önemli merkez olmuştur. Burada aldığı eğitimlerle çeşitli ilim halkalarına katılmış, döneminin meşhur hocalarının da aralarında olduğu pek çok hocadan dersler almıştır. Eğitiminde akaid ve kelam, tefsir, hadis, mustalahi'l-hadis, fıkıh, fıkıh usûlü, fıkhu'ş-şafî, ferâiz, ahvâlu'ş- şahsiyye, ahkâmu'l evkâf, Arapça sarf, nahiv ve Belâgat, kırâat, tecvid, hitâbet gibi dersleri almıştır. Şam'da ders aldığı hocaları arasında; Hasan Hanenbeke el-Meydani (ö.1978), Mahmut er-Rankusî Ba'yun (ö.1985), Muhammed Haşim el-Hatib eş-Şafii (ö.1958) gibi önemli hocaları yer almaktadır.⁷

Yüksek lisans ve doktorasını Kahire'de yaptığı için eğitim hayatının bu döneminde aldığı dersler çoğunlukla ihtisas alanı olan fıkıh ile ilgilidir. Fıkıh, usûlü'l fıkıh, fıkhu'l-mukarren, fıkhu'ş-Şafii, hukuk gibi dersler almıştır. Kahire'deki hocaları arasında; Osman el-Merzûkî, Muhammed Ebû Zehra (ö.1974), es-Senhûri, Zekiyüddin Şa'ban, Mahmut Şeltût

⁴ Fârî, *Menhecü Vehbe ez-Zuhaylî fî Tefsirihi li'l Kur'ani'l Kerim et-Tefsiru'l Münir*, 14; Sinan Yıldız, *Vehbe ez-Zuhaylî'nin et-Tefsiru'l-Münîr Adlı Tefsirinde Belegât İmî Uygulamaları* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019), 22.

⁵ Houran, "Vehbe b. Mustafa ez-Zuhaylî (1350-1436/1932-2015)", 176; Oğuz, "İlme Adanan Bir Ömür: Vehbe ez-Zühaylî", 44.

⁶ Lehham, "Vehbe ez-Zuhaylî el-Âlim, el-Fakîh, el-Müfessir", 12/12; Ahmed Algül - Ahmed Rıfai, *Vehbe Zuhayli ve İhtiyaratihu'l-Usuliyye fî Kitabihî Usulu'l-Fıkhi'l İslami*, ed. Mustafa Keskin (Ankara: Ankara İlahiyat Yayınları, 2019), 28.

⁷ Houran, "Vehbe b. Mustafa ez-Zuhaylî (1350-1436/1932-2015)", 176.

(ö.1963) ve Muhammed Sellam Medkûr gibi isimler bulunmaktadır. Doktora yaptığı dönemde Muhammed Hafız Ganîm'den genel devletler hukuku, Osman Halil'den ise hukuk dersleri almıştır.⁸

Zühaylî'nin kendisiyle görüşüp etkilendiği hocaları arasında Ebû'l Hasan Ali el- Hasenî en-Nedvi (ö.1999), Edip Abdurrahman Azzâm (ö.1976) gibi hocaları da vardır. Uzun yıllar üniversite ve çeşitli kurumlarda görev yapan Zühaylî, hayatı boyunca pek çok eser telif etmiş ve birçok öğrenci de yetiştirmiştir. Öğrencileri arasında kardeşi Muhammed ez-Zühaylî, Abdüllâtîf Ferfûr, Abdüssettar Ebû Gudde, Muhammed Nuaym Yâsin, Fâruk Hammâde ve Bedî es-Seyyid El-Lahhâm sayılabilir. Öğrencisi olan Seyyid el-Lehhâm Vehbe ez- Zühaylî hakkında “*Vehbe ez-Zühaylî el-Âlim, el-Fâkih, el-Müfessir*” adında bir kitap yazmıştır.⁹

1.1.4. İlmi Seyahatleri ve Yaptığı Görevler

Vehbe ez-Zühaylî 1963 yılında doktorasını bitirdikten sonra Şam Üniversitesi Şariat Fakültesinde öğretim üyesi olarak görevine başlamıştır. Aynı üniversitede 1969 yılında doçent ve 1975 yılında da profesör ünvanını almıştır. Şam Şariat Fakültesinde fıkıh, usûl-î fıkıh ve fıkhu'l-mukâren dersleri verirken aynı zamanda Hukuk Fakültesinde de dersler vermiştir. Bunların dışında yurt içinde ve yurt dışında pek çok üniversitede dersler, konferanslar, seminerler vermiştir. Akademik görevlerinin yanında idari görevler de yapmıştır.¹⁰

1.1.5. Akademik ve İdari Görevleri

Zühaylî pek çok üniversite ve kurumda çeşitli görevlerde bulunmuştur. 1963 yılında Şam Üniversitesi Şariat Fakültesi'ne öğretim görevlisi olarak atandı. 1972-1974'te Bingazi Kanun Fakültesi'nde (Libya), 1984-1989'da İmârât Üniversitesi Şariat ve Kanun Fakültesi'nde (Birleşik Arap Emirlikleri), 1990-1998'de Ürdün Üniversitesi Şariat Fakültesi'de, 1992-1997'de Omdurman İslam Üniversitesi Şariat Fakültesi'nde (Şam Şubesi), 1997-2000'de Sudan Ümmü Derman İslam Üniversitesi'nde, 1997-2000'de Kuveyt Üniversitesi'nde , 2000'de Ümmü Derman Üniversitesi'nde (Sudan), 2000'de Hartum Üniversitesi Kanun Fakültesi'nde, 2000-2006'da Serce Üniversitesi Şariat ve İslam Araştırmaları Fakültesi'nde görev yapmıştır.¹¹

⁸ Lehham, “Vehbe ez-Zuhaylî el-Âlim, el-Fakîh, el-Müfessir”, 12/13-14; Sibel Danacı, *Vehbe Zühaylî'nin et-Tefsîru'l-Münîr' Adlı Tefsirinde Manaya Etkisi Olan Kırâat Vecihleri ve Değerlendirilmesi* (Ankara: Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020), 32.

⁹ Hamûş, “Vehbe ez- Zuhaylî Buhûs ve Makâlât Mühâdâtün İleyh”, 103; Uğur Aykan, *Vehbe Zuhaylî'nin Hayatı, Eserleri ve Fıkıh Alanına Dair Görüşleri* (Diyarbakır: Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021), 7.

¹⁰ Houran, “Vehbe b. Mustafa ez-Zuhaylî (1350-1436/1932-2015)”, 177.

¹¹ Lehham, “Vehbe ez-Zuhaylî el-Âlim, el-Fakîh, el-Müfessir”, 12/28-29; Hamûş, “Vehbe ez- Zuhaylî Buhûs ve Makâlât Mühâdâtün İleyh”, 98-99.

Zühaylî ilmi görevlerinin yanı sıra idari görevler de yapmıştır. 1967-1970 yıllarında Şam Üniversitesi Şeriat Fakültesi'nde dekanlık, 1989 yılında Şam Üniversitesi Şeriat Fakültesi İslam Fıkıhı ve Mezhepleri bölüm başkanlığı yapmıştır. Yurtdışı görevlerinden sonra da İmârat Üniversitesi Şeriât ve Kanun Fakültesi İslam Şeriatı Bölümü bölüm başkanlığı görevini yapmıştır.¹²

1.1.6. Eserleri

Hayatı boyunca eğitim- öğretim faaliyetlerinin etkin bir şekilde içinde yer alan ve ayrıca akademik-idari görevlerini sürdüren Vehbe ez-Zühaylî, pek çok kıymetli eser de telif etmiştir. Akademik uzmanlığını fıkıh alanında yapmış ancak İslami ilimlerin birçok alanında önemli çalışmalara imza atmıştır. Eserlerinin büyük çoğunluğu uzmanlık alanı olan Fıkıh ve Fıkıh Usulü hakkındadır. Bu alandaki birçok çalışması İslam aleminde günümüze kadar revaç bulmuş ve kaynak eserler arasında yer almıştır. Fıkıh dışında en çok Tefsir ve Kur'ân İlimleri alanında eser ortaya koyan Zühaylî, tefsir alanında da önemli bir etkiye sahip kitaplar meydana getirdiği görülmektedir.¹³

Zühaylî, Arap Dili ve Hadis gibi temel İslam bilimlerinin farklı alanlarında eserler telif etmiştir. Ayrıca iktisat, hukuk, eğitim yöntem ve teknikleri, toplum bilimleri gibi alanlarda da eserler yazmıştır. Ortaya koyduğu eserlerindeki bu alan çeşitliliği onun çok yönlülüğünü ortaya koymaktadır. Farklı alanlarda kaleme aldığı bu eserler incelendiğinde bölgesel ve dünya çapında ilgi odağı olmuş eserlerinin olduğu ortaya çıkar. Genellikle Arapça kaleme alınan bu eserler İngilizce, Türkçe, Malayca gibi farklı dillere tercüme edilip pek çok kez yeniden basılmıştır.¹⁴

Müellifin bizzat yayın hayatına kazandırdığı yazılı eserler kadar sohbet, vaaz, seminer, konferans ve ders notlarından oluşan ve sonradan yazıya geçirilen ilmi eserleri de önemli bir yekûn tutmaktadır. Zühaylî'ye ait eserler arasında toplumun ahlakî ve sosyal problemlerini konu edinen risale ve cüzler de oldukça fazladır. Sosyal ve siyasi tarihi konu edinen fikrî çalışmaları, tebliğ ve sunumları kayda geçirilmiş diğer önemli eserleri arasındadır. Biyografi türünde de eserler kaleme alan müfessir bazı ansiklopedi maddelerinin hem yazım hem de yayın hayatına geçişinde etkin rol oynamıştır. Birçok akademik derginin kurulmasında etkin rol oynamış, radyo ve televizyon programları ile halkla yakın ilişkiler kurmuştur.¹⁵ Ülkemizde

¹² Vehbe ez-Zühaylî, *Fert ve Topluma Kur'ân'ın Mesajı*, çev. Halil İbrahim Kutlay (İstanbul: Risale Yayınları, 2017), 8.

¹³ Houran, "Vehbe b. Mustafa ez-Zuhaylî (1350-1436/1932-2015)", 178; Aykan, *Vehbe Zuhaylî'nin Hayatı, Eserleri ve Fıkıh Alanına Dair Görüşleri*, 16-85.

¹⁴ Houran, "Vehbe b. Mustafa ez-Zuhaylî (1350-1436/1932-2015)", 178.

¹⁵ Oğuz, "İlme Adanan Bir Ömür: Vehbe ez-Zühaylî", 45.

yayınlanan Diyanet İslam Ansiklopedisindeki “Emân” maddesinin fikhî yönünü Zühaylî kaleme almıştır.¹⁶

Vehbe Zühaylî eserlerinin büyük çoğunluğunu fıkıh ve fıkıh usûlü alanında yazmıştır. Bu eserlerin konuları usûl ve furûya dair çeşitli fıkıh mevzularını içine almaktadır. Fıkıhla ilgili bu eserler Arap Dilinde birçok kez basılmış ve farklı dillere çevrilerek farklı ülkelerdeki insanların faydasına sunulmuştur. İslam dünyasında yankı uyandırmış yüzü aşkın eserlerinden başlıcalarını burada şöyle zikretmek mümkündür:

Âsârü'l-Harb fî'l-Fıkhî'l-İslâmî/Dirâse Mukârene Beyne'l-Mezâhibi's-Semâniye ve'l-Kânûni'd-Düveliyi'l- 'Âmm, 1963 yılında Kahire Üniversitesi'nde tamamladığı doktora çalışmasıdır.¹⁷ *el-Vasît fî Usûli'l-Fıkh*¹⁸, *el-Fıkhü'l-İslâmî ve Edilletühû*¹⁹, *Usûlü'l-Fıkhî'l-İslâmî fî Uslûbihi'l-Cedîd I-II*, *Nazariyyetü'z-Zarureti's-Şer'iyye*, *Ahkâmu'l-Mesûliyyeti'l-Medeniyye ve'l-Cinâiyye fî'l-Fıkhî'l-İslâmî*, *ed-Davâbitü's-Şer'iyye li'l-Ahzi bî Eyseri'l-Mezâhib*²⁰, *Fıkhü'l-Mevârîs fî's-Şer'iati'l-İslâmîyye*, *Ahkâmu'l-İbâdât*, *Zerâi' fî's-Siyâseti's-Şer'iyye ve'l-Fıkhî'l-İslâmî*,²¹ *el-Vecîz Fî Usûli'l-Fıkh*, *el-Fıkhü'l-İslâmî ve Edilletühû*, *Usûlü'l-Fıkhî'l-İslâmî*, *Fıkhü'l-İbâdât*, *el-İctihad fî's-Şer'iati'l-İslâmîyye*, *Tecdidü'l-Fıkhî'l-İslâmî*, *Nizâmü'l-İslâm*, *Nazariyyetü'd-Daman: Ahkâmü'l-Mes'uliyyeti'l-Medeniyye ve'l-Cinâiyye fî'l-Fıkhî'l-İslâmî Dirase Mukârene*²² fıkıh alanında yazdığı eserleri arasında en meşhur olanlardır.

Tefsir ve Ulûmu'l-Kur'ân ile ilgili eserleri;

Vehbe Zühaylî'nin Tefsir ve Kur'ân ilimleri konusunda yazdığı birçok eseri olmasına rağmen üç önemli kitabı ön plana çıkmıştır. Bunlar basit, orta ve ileri dereceli tefsir kitapları şeklindedir;

et-Tefsîru'l-Vecîz, tam ismi *et-Tefsîru'l-Vecîz alâ Hâmişi'l-Kur'âni'l-Azîm ve meahu Esbâbu'n-Nuzûl ve Kavâidu't-Tertîl*'dir.²³ 1994 yılında Zühaylî tarafından yazılan bu eser, özlü bir tefsir çalışmasıdır. Yaklaşık 640 sayfadan oluşan tefsirin sonunda tecvid ve tertil kurallarına

¹⁶ Vehbe ez-Zühaylî, “Eman”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 11/79-81.

¹⁷ Mezhepler arası mukayeseli bir yöntemle yazılmıştır. Birçok baskısı yapılan eser, Fransızca ve Türkçeye de çevrilmiştir. Muhammed Acâc Hatîb, *Vehbe ez-Zühaylî Buhûs ve Makâlât Mühdatün İleyh* (Dimeşk: Dâru'l-Fıkr, 2007); Oğuz, “İlme Adanan Ömür Vehbe ez-Zühaylî”, 43.

¹⁸ Usûlü'l-Fıkh kitabının özeti mahiyetinde hazırlanmış bir eserdir. Detaylı bilgi için bkz: Algül - Rıfai, *Vehbe Zuhayli ve İhtiyaratihu'l-Usuliyye fî Kitabihî Usulu'l-Fıkhî'l-İslâmî*, 20.

¹⁹ 8 cilt olarak basılan eserin günümüze kadar birçok baskısı yapılmış ve Türkçeye 'de çevrilmiştir. *İslâm Fıkhı Ansiklopedisi* ismi ile 10 cilt halinde yayınlanmıştır. Detay için bkz. Vehbe ez-Zühaylî, *İslâm Fıkhı Ansiklopedisi*, çev. Ahmet Efe (İstanbul: Risale Yayınları, 1992).

²⁰ Lehham, “Vehbe ez-Zuhaylî el-Âlim, el-Fakîh, el-Müfessir”, 12/46-48.

²¹ Vehbe Zühaylî'nin 1959 yılında Kahire Üniversitesi'nde yaptığı yüksek ihtisas çalışmasıdır.

²² Lehham, “Vehbe ez-Zuhaylî el-Âlim, el-Fakîh, el-Müfessir”, 12/46-48; Oğuz, “İlme Adanan Bir Ömür: Vehbe ez-Zühaylî”, 43.

²³ Vehbe ez-Zühaylî, *et-Tefsîru'l-Vecîz alâ Hâmişi'l-Kur'âni'l-Azîm* (Dimeşk: Daru'l-Fıkr, 2013).

dair önemli bilgiler verilmiş, bazı önemli kavramlar açıklanmıştır. Bu eser aynı isimle Hacı İnan tarafından tercüme edilmiş ve Dua Yayıncılıktan basılmıştır.²⁴

et-Tefsîru'l-Vasît, Vehbe Zühaylî'nin radyo programlarında toplamda sekiz sene süren yayınlarının üç ciltte birleştirilerek kitap haline getirilmesiyle oluşmuştur. Çeşitli dini ve ahlaki sohbetlerinde gerçekleştiği farklı radyo yayınları yapan Zühaylî, Esir radyosu ismiyle bilinen radyo kanalında Kur'ân-ı Kerim'in tefsirini baştan sona tamamlamıştır.²⁵ 2001 yılında tamamlanan bu tefsirde kapsam özlü tutularak meseleler izah edilmiş ve sebeb-i nüzullerden de bahsedilerek anlamı kapalı kalan kısımlar izah edilmiştir.²⁶

et-Tefsîru'l-Münîr fi'l-Akîdeti ve's-Şerîati ve'l-Menhec, Vehbe Zühaylî bu eserini Birleşik Arap Emirlikleri'nde görev yaptığı yıllarda kaleme almış²⁷ ve 1991 yılında on beş cilt olarak basılmıştır. Bu tefsir 1995 yılında İslam aleminde en üstün kitap ödülünü almıştır.²⁸ Zühaylî'nin eserini oluştururken kullandığı ilmi üslup ve geniş kapsam, takdir görmüş ve Türkçe dahil Farsça, Malayca, Urduca ve İngilizce gibi çeşitli dillere çevrilmiştir.²⁹

Vehbe Zühaylî'nin Tefsir ve Ulûmu'l-Kur'ân alanına dair yazdığı başlıca diğer eserleri şunlardır: *el-Kur'ân-u'l-Kerim Bünyetühü't-Teşriyye ve Hasâisühü'l-Hadariyye*³⁰, *el-Kıssatü'l-Kur'âniyye; Hidâye ve Beyân*³¹, *el-İ'câzu'l-İlmî fi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, *el-Vasfû fi'l-Kur'âni'l-Kerim*³², *el-İnsan fi'l-Kur'ân*³³, *Mevsuatu'l-Kur'âniyyetu'l-Müeyyessere*.

Temel İslam Bilimleri hakkında öne çıkan eserlerinden birkaçı ise şöyledir: *el-İslam ve Tahaddiyâtü'l-Asr et-Tadahhum en-Nakdî mine'l-Vecheti's-Şer'iyye*³⁴, *el-İmânu bi'l-Kazâ ve'l-Kader*, *Usûlü'l-İman ve'l-İslam*, *Kırâat ve Davâbit fi Fehmi'l-Hadisi'n-Nebevî*, *el-Vesâil*

²⁴ Vehbe ez-Zühaylî, *Tefsîru'l-Veciz*, çev. Hacı İnan (İstanbul: Dua Yayıncılık, 2013).

²⁵ Oğuz, "İlme Adanan Bir Ömür: Vehbe ez-Zühaylî", 43.

²⁶ Vehbe ez-Zühaylî, *et-Tefsîru'l Vasît* (Dimeşk: Dâru'l-Fikr, 2001).

²⁷ Lehham, "Vehbe ez-Zuhaylî el-Âlim, el-Fakîh, el-Müfessir", 12/56.

²⁸ Houran, "Vehbe b. Mustafa ez-Zuhaylî (1350-1436/1932-2015)", 177.

²⁹ Aykan, *Vehbe Zuhaylî'nin Hayatı, Eserleri ve Fıkıh Alanına Dair Görüşleri*, 16.

³⁰ 1988 yılında Daru'l-Fikri'l-Muasıra yayınları tarafından basılan eserde Kur'ân'ın vasıfları, şekil ve tertip özellikleri, genel muhtevası ve bahsettiği ana konuları gibi birçok mesele ele alınmıştır. 1995 yılında Halil İbrahim Kutlay tarafından *Fert ve Topluma Kur'ân'ın Mesajı* ismi ile çevrilerek Risale yayınlarından basılmıştır. Bkz: Vehbe ez-Zühaylî, *el-Kur'ân-ı Kerim Bünyetühü't-Teşriyye ve Hasâisühü'l-Hadariyye* (İstanbul: İlim Kapısı, 1988); Zühaylî, *Fert ve Topluma Kur'ân'ın Mesajı*.

³¹ 1992 yılında basılan eser, Kur'ân Kıssalarının manalarına ve insanlığı mesajına değinmektedir. İki bölümden oluşan eserde ayrıca kıssalardan bahseden ayetlerin sebeb-i nüzulleri, mekkî ve medenî ayetler ve Kur'ân'ın toplanıp korunmasına dair önemli bilgiler verilmiştir. Vahyin tarihinden de bahseden müellif Medinede yaşamış üç büyük Yahudi kavmine de değinerek kıssaların mahiyetlerini izah etmiştir. bkz: Vehbe ez-Zühaylî, *el-Kıssatü'l-Kur'âniyye; Hidâye ve Beyân* (Dimeşk: Daru'l Hayr, 1992).

³² Vehbe ez-Zühaylî, *el-Vasfû fi'l-Kur'âni'l-Kerîm* (Dimeşk: Daru'l Mektebî, 1999).

³³ Vehbe ez-Zühaylî, *el-İnsan fi'l-Kur'ân* (Dimeşk: Daru'l Mektebî, 2001).

³⁴ Vehbe ez-Zühaylî, *el-İslam ve Tahaddiyâtü'l-Asr et-Tadahhum en-Nakdî mine'l-Vecheti's-Şer'iyye* (Dimeşk: Daru'l Mektebî, 1996).

ve'l-Gaye³⁵ Şemailü'l-Mustafa (s.a.v.) ve Beyne'l-Asâleti ve'l-Muâsara eserleri ise ahlakla ilgilidir.

1.2. Kur'ân Kıssaları Hakkında Genel Bilgiler

Kur'ân-ı Kerim, getirdiği emir, nehiy, buyruklar, içerdiği ilkeler ve verdiği mesajlarla insanlar için gönderilmiş bir hidayet kitabıdır. Kişi emir ve buyrukları yerine getirip içerisinde bulunan ilkelerden gerekli mesajları çıkarılması neticesinde Kur'ân, kendisine hidayete giden yolda rehber olacaktır. Kur'ân-ı Kerim, insanlık tarihinin çeşitli dönemlerinde yaşanmış olayları, peygamberlerin hayatından kesitleri ve ümmetlerin akıbetlerini anlatan kıssaları da içermektedir. Bu kıssalar, sadece tarihî birer rivayet olmanın ötesinde, ahlaki, eğitsel ve dinî mesajlar içeren ilahi beyanlardır. Kur'ân'daki kıssalar hem kişinin hem de toplumların ders çıkarması amacıyla muhataplarına sunulan yaşanmış ibret tablolarıdır.³⁶

Arapça'da "kıssa" kelimesi, "iz sürmek ve takip etmek" anlamındaki "قَصَّ" fiilinden türemiştir. Bu "قَصَّ" kıssaların sadece bir olay aktarımı değil, aynı zamanda bir iz sürme ve hakikatin peşinden gitme anlamı taşıdığını göstermektedir. Kur'ân'da kıssa anlatımı, pek çok yönden özlü bir anlatımı temel almaktadır. Olaylar, kronolojik bir tarih anlatımından ziyade, mesajların ön planda tutulduğu tematik bir yapı halinde ele alınmaktadır. Bu bağlamda kıssalar, Kur'ân'ın temel amaçlarından biri olan "ibret verme" işlevini de yerine getirmektedir.³⁷

Kur'ân emir, yasak ve ilkelerini madde madde, sıralı bir liste şeklinde sunmamıştır. İnsanların Kur'ân'da verilen mesajlara en iyi şekilde ulaşması hedeflenmiş ve onların bu mesajları kavrayıp içselleştirerek hayatlarına uyarlamaları istenmiştir. Bu amacı sağlamak için Kur'ân öğretileri en fazla faydanın sağlanabileceği bir metotla sunulmuştur. Bu metot ise Kur'ân'ın anlatım üsluplarından biri olup kıssalar olarak yerini almıştır.

1.2.1. Kur'ân'da Kıssa Kavramı

Kıssa kelimesi "قَصَّ" kökünden türemiş bir sözcük olup çoğulu "قَصَصَ" "kıssalar"dır. Bu kelime sözlükte "İzi takip etmek, haber vermek, anlatmak"³⁸ kesmek koparmak, göğüs

³⁵ Hadis kavramlarını sözlüğünün hazırlanmasının önemine dair makaledir bkz. Vehbe ez-Zühayli, "el-Vesâilü ve'l-Ğâyâtü min Vad'i'l-Mu'cemi't-Târihi li'l-Mustilahâti'l-Hadisiyye", *Terminoloji Çalışmaları Dergisi* 9 (2005).

³⁶ Remzi Kaya, "Kur'an-ı Kerim Kıssaları ve Düşündürdükleri", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/2 (01 Haziran 2002), 33.

³⁷ Muhsin Demirci, *Tefsir Usûlü* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları İFAV, 2010), 221.

³⁸ Râgib el-İsfahânî, *el-Müfredât fî Garibi'l-Kur'ân* (Beyrut: ed-Darü's-Şamiye, 2002), 1/671.

kemiği, perçem” gibi anlamlara gelmektedir.³⁹ Kur’ân’a bakıldığında “kıssa” kelimesinin bu kalıpta kullanılmadığı ve aynı kökten türeyen yakın kelimelerin geçtiği görülür.⁴⁰

Kelime mazi fiil halinde “قَصَّ”⁴¹, “قَصَصْنَا”, şeklinde dört defa; muzâri fiil halinde “يَقْصُ”⁴², “يَقْصُونَ”⁴³, “نَقْصُ”⁴⁴, “نَقْصَنَّ”⁴⁵, “نَقْصُ”⁴⁶ şeklinde on üç defa olmak üzere fiil halinde on yedi kere geçmiştir. Emir kalıbında iki defa⁴⁷ gelmiştir.⁴⁸ Kur’ân’da tekil olarak geçmeyen kıssa kelimesi çoğul formata “قَصَصَ”⁴⁹ “kasas” “kıssalar” anlamında beş defa zikredilmektedir.⁵⁰

Kelimenin kök ve lügat anlamları incelendiğinde dört manayı içerdiği görülür. Birinci anlam “Bir kimsenin izini sürüp ardından gitmektir.”⁵¹ Kelime bu anlamıyla “*Hemen izleri üzerine geri döndüler.*”⁵² ve “*onu izle (izini takip et) dedi. O da onlar farkına varmadan uzaktan kardeşini gözetledi.*”⁵³ ayetlerinde kullanılmıştır.

Kelimenin ikinci anlamı “Birine bir sözü iletmek, haber vermek, bir olayı hikâyeye etmektir”⁵⁴ ve “*Sen onlara bu kıssayı anlat, belki üzerine düşünürler*”⁵⁵ ayetinde kullanılmıştır.

Üçüncü anlam: “Bir şeyi kesmek, kırmak, kırmaktır. Fıkıh alanında kullanılan” kısas” terimi anlamını buradan almaktadır.⁵⁶

Kelimenin dördüncü anlamı: “sadr, göğüs, göğüs kemiği” demektir ve bu anlamı ile mecazi olarak “bir şeyin önemli parçası, bölümü”⁵⁷ manası kastedilir

Kelimenin kök anlamlarından olan bir izi takip etmek, anlatmak ve haber vermek ıstılahî anlamının oluşmasına temel olmuştur. Bu ifadeler Kur’ân’da Hz. Mûsâ (a.s) ve Hızır (a.s)

³⁹ İbn Manzûr, *Lisanü'l-Arab* (Beyrut: Daru İhyai't-Turasi'l Arabî, 1996), 11/190.; Muhammed Murtaza el-Hüseynî ez-Zebîdî, *Tacü'l-Arus min Cevahiri'l-Kamus*, ed. İbrâhîm et-Terzî (Beyrut: Daru İhyai't-Turasi'l Arabî, 1980), 18/98. Serdar Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük* (İstanbul: Dağarcık Yayınları, 1995), 707.

⁴⁰ Muhammed Fuad Abdü'l-Bakî, *el-Mu'cemu'l Müfrehes li Elfazı'l Kur'ânîl Kerîm* (Daru'l Hadis, 2001), 654.

⁴¹ *Kur'ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir* (Erişim 1 Eylül 2024) el-Kasas 28/25.

⁴² el-En'âm 6/57; en-Neml 27/76.

⁴³ el-En'âm, 6/130; el-A'râf 7/35.

⁴⁴ en-Nisâ 4/164; el-Mü'min 40/78.

⁴⁵ el-A'râf 7/7.

⁴⁶ el-A'râf 7/101; Hûd 11/100-120; Yûsuf 12/3; el-Kehf 18/13; Tâhâ 20/99.

⁴⁷ el-A'râf 7/176; Yûsuf 12/5.

⁴⁸ Mustafa Kara, “Kur’ân Kıssalarında Konu ve Kapsam Merkezli Bir Analiz”, *İslami İlimler Dergisi* 9/1 (2014), 73.

⁴⁹ Âl-i İmrân 3/62; A'râf, 71/62; A'râf 12/3; el-Kasas 28/25.

⁵⁰ Âl-i İmrân 3/62; A'râf 7/176; Yûsuf 12/3, 111; el-Kasas 28/25.

⁵¹ İsfahânî, *el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur'ân*, 1/671.

⁵² el-Kehf 18/64.

⁵³ el-Kasas 28/11.

⁵⁴ İbn Manzûr, *Lisânü'l Arab* (Beyrut: Daru Sadr, ts.), 5/74-75.

⁵⁵ el-A'râf 7/176.

⁵⁶ İbn Manzûr, *Lisânü'l Arab*, 5/576.

⁵⁷ Firuzabâdi, *Kamûsu'l Muhîd* (Beyrut: Daru Sadr, 1994), 809.

kıssasında “*Mûsâ, “İşte aradığımız bu idi” dedi. Hemen izleri üzerine geri döndüler.*”⁵⁸ ve Hz. Mûsâ’nın (a.s) nehre bırakılması hadisesinde “*Mûsâ’nın ablasına, “Onu izle” dedi. O da ötekiler farkına varmadan uzaktan kardeşini gözetledi.*”⁵⁹ ayetlerinde geçen “bir izi takip etmek” anlamı kıssa kavramının terim anlamının oluşmasında etkili olmuştur. Kıssayı herhangi bir hikâyeden/haberden ayıran yönü, onun dikkatle izlenip takip edilen özelliklere sahip olmasıdır. “Anlatmak, hikâye etmek” anlamı doğru olsa da kıssa ile edebî türlerden biri olan hikâye ile karıştırılmamalıdır. Kıssayı ayırıcı yapan adım adım takip edilecek özelliklere sahip, doğru ve gerçekçi haberler olmasıdır.⁶⁰ Hikâye ise edebî bir türdür, olağanüstü öğeler içerebilir ve herkes tarafından kaleme alınabilir. Hikâye edebî olarak kurgusal bir olay örgüsünü anlattığı için gerçek hayatta hiç yaşanmamış bir olayı da anlatıyor olabilir.⁶¹ Kıssa ise içerisinde insanlar için faydalı hikmetler, ilkeler içeren, gerçek hayatta yaşanmış fakat zaman içinde unutulmuş olayları insanlara tekrar hatırlatır. Böylece insanların yaşanmış gerçek olayları hatırlayarak ibret almaları hedeflenir.⁶²

Kıssa kavramının terim anlamı için çeşitli tanımlamalar yapılmıştır. Bu tanımlardan bazıları şöyledir: “Geçmiş peygamberler ve toplumlarla ilgili manidar haberler veya hâdiselerin, milletlerin tarihinin, belde ve yerlerin Kur’ânî üslûba dayalı anlatım ile haber verilmesidir”⁶³, “Geçmiş eserleri, izleri açığa çıkarmak suretiyle unutulmuş veya bilinmeyen olaylar üzerinde dikkatleri yoğunlaştırarak insanı derinden derine tefekküre yönelten olgu”⁶⁴, “İnsanların ibret almalarını ve hidayete ulaşmalarını sağlamak amacı ile çoğunlukla zaman ve mekandan soyutlanmış önceki peygamberler ve kavimler ya da geçmiş toplumlarla ilgili Kur’ân’da anlatılan olaylardır.”⁶⁵ Tüm bu anlamları içeren en kapsayıcı tanım ise şu şekildedir: “Yalan ihtimali ve hayalin karışması mümkün olmayacak bir tarzda tarihin derinliklerinde kaybolmuş, unutulmuş veya bazı izleri insanlığın hafızalarında varlığını koruyabilmiş hadiselerin, olaylara yeniden bir canlılık vererek Kur’ân’ın hidayet rehberi oluşuna uygun bir şekilde aslından hiçbir değişiklik yapılmaksızın ilâhî mesajın i’câz ve î’cazına paralel bir anlayışla muhataplara anlatılması, beyan edilmesidir.”⁶⁶

⁵⁸ el-Kehf 18/64.

⁵⁹ el-Kasas 28/11.

⁶⁰ Hamdi Yazır Elmalılı, *Hak Dini Kur’an Dili Tefsiri*, ed. Lütfullah Cebeci vd. (Ankara: Akçağ Yayınları, 2018), 5/202-203.

⁶¹ Hüseyin Yazıcı, “Hikâye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 17/479-485.

⁶² Şehmus Demir, *Mitoloji Kur’an Kıssaları ve Tarihi Gerçeklik* (Ankara: Beyan Yayınları, 2003), 77.

⁶³ Mennâu’l-Kattân, *Mebâhis fi ulûmi’l-Kur’ân* (Kahire: Mektebetü Vehbe, 2004), 300.

⁶⁴ Muhsin Demirci, *Tefsir Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları İFAV, 2009), 136.

⁶⁵ Muhammed Hayr Mahmûd el-‘Adevî, *Me’âlimu’l-Kıssa fi’l-Kur’âni’l-Kerîm* (Ürdün: Dâru’l’Adevî, 1998), 33.

⁶⁶ İdris Şengül, *Kur’ân Kıssaları Üzerine* (İzmir: Işık Yayınları, 1994), 46.

Bu tanımlar üzerinden elde edilen bazı önemli noktalar şunlardır: Kıssaların öznesi tarihte var olmuş peygamberlerin, onların kavimlerinin ve diğer kişi ve topluluklarken anlatılan hadiseler dünya üzerinde yaşanmış gerçek olaylardır. Bu meseleler yaşanmış olsa da insanlar tarafından zaman içerisinde kısmen veya tamamen unutulmuştur. Kur'ân'ın üsluplarından biridir ve bu sebeple diğer ayetler gibi kıssaları konu alan ayetlerde de eksiklik veya yanlışlık bulunmamaktadır. Kıssalar, insanlara geçmişte yaşanan olaylar üzerinde düşünülmesi ve ibret alınması amacıyla anlatılmaktadır. Ayrıca kıssaların anlatımı ile elde edilen bir başka önemli nokta ise hadiseleri aslına uygun ve eksiksiz anlatılması ile Kur'ân'ın i'câzını ispat etmesi ve Hz. Muhammed'in (s.a.v) risâletinin hak olduğunu ilan etmesidir.⁶⁷

Kıssalara konu olan olaylar tarihin bir döneminde gerçek olarak yaşanmış, sebeplerinden ve sonuçlarından insanların ibret almaları beklenen olaylardır. Yaşanmasına rağmen kısmen hafızalarda kalsa da bir sebepten çoğunluğu unutilan bu olaylar Kur'ân'da kıssa şeklinde hak olarak insanlara tekrar hatırlatılır. *“İşte bunlar gerçek haberlerdir. Allah'tan başka hiçbir ilâh yoktur. Muhakkak ki Allah, evet O, mutlak güç ve hikmet sahibidir”*.⁶⁸ ayetinde Kıssaların gerçekliği yani gerçek hayatta yaşanmışlığı zikredilmiştir.

Kur'ân'da kıssa kelimesinin yanısıra yakın veya benzer anlamları içeren bazı kelimeler vardır. Bu kelimeler de kıssa kavramına yakın anlamlar ihtiva eder. Kıssa kelimesi tekil olarak geçmese de çoğulu “kasas” kelimesine benzeyen bazı kavramlar şunlardır:

- a. Nebe': “Haber vermek, bildirmek” anlamlarına gelen bu kelime Kur'ân'da tekil hali nebe' çoğulu ise enbâ çeşitli şekillerde kullanılmıştır.⁶⁹ Kıssa kelimesine karşılık olarak, “haber” anlamında kullanılmıştır. Nebe' ile kastedilen haber alışlageldik olmayan, insanlara faydalı olan haberlerdir. Bu kökten türemiş pek çok kelime Kur'ân'da kullanılmıştır. Genellikle peygamberler ve onların kavimleri ile yaşadıkları olayları anlatan ayetlerde kullanılmıştır. Bu doğrultuda Hz. Âdem'in iki oğlu⁷⁰, Hz. Nûh (a.s)⁷¹, Hz. İbrâhîm (a.s)⁷², Hz. Mûsâ (a.s) ile

⁶⁷ İdris Şengül, *Kur'an Kıssaları Üzerine* (İzmir: Işık Yayınları, 1994), 281.

⁶⁸ Âl-i İmrân 3/62.

⁶⁹ Kur'ân'da “nebe” kelimesinin geçtiği yerler için bkz. el-Mâide 5/27; el-En'âm 6/34, 67; el-A'râf 7/175; et-Tevbe 9/70; Yûnus 10/71; İbrâhîm 14/9; el-Kehf 18/13; eş-Şu'ara 26/69; en-Neml 27/22; el-Kasas 28/3; Enbâ kelimesinin geçtiği yerler için bkz. Âl-i İmrân 3/44; el-En'âm 6/5; el-A'raf 7/101; Hûd 11/49, 100, 120; Yûsuf 12/102; Tâhâ 20/99; el-Kasas 28/66; el-Ahzâb 33/20.

⁷⁰ el-Mâide, 5/27.

⁷¹ Yûnus 10/71.

⁷² eş-Şuarâ 26/69.

Firavun⁷³, Nûh, ‘Âd ve Semûd kavimlerinin⁷⁴ kıssalarıyla kıyamet⁷⁵ ve gayb⁷⁶ haberleri için nebe’ ve enbâ’ kelimeleri kullanılmıştır. Nebe’ kelimesinin kullanıldığı ayetlere bakıldığında herhangi bir bilgiyi bildirmekten daha özel bir kullanımın kastedildiği görülür⁷⁷ çünkü “Allah’ın haberleri bildirmesi (tenbî)”⁷⁸ ve “Adem’in isimleri bildirmesi (inbâ’)⁷⁹ anlamlarında da kullanılmıştır.

- b. Haber: Haber kelimesi “bir nesneyi gereği gibi bilgi sahibi olmak için yoklayıp sınamak, bir şeyin iç yüzünden haberdar olmak” anlamlarına gelir.⁸⁰ Haber yakın zamanda gerçekleşmiş, etkileri hâlâ devam eden olayları ifade eder. Bunun yanında doğru veya yanlış olma ihtimali olan bir olguyu ifade ettiği için doğruluk vasfını taşımayan haberlere nebe’ denemez. Nebe ise kesin ve doğru bir bilgiyi ifade eder.⁸¹
- c. Mesel: Kur’ân’da tekil olarak mesel, çoğul olarak emsal kelimesi pek çok kez kullanılmıştır.⁸² Kelime anlamı “benzemek, benzeri olmak, örnek verme” anlamlarına gelir. Bir kelimeyi niteleyen sıfat halinde geldiğinde güzel söz, ibret ve kıssa anlamlarına gelir.⁸³ Sözlükte “Vurmak, çarpmak, atmak, ateşe vermek⁸⁴ gibi anlamlara gelen “darabe” kelimesi ile “darb-ı mesel” şeklinde kalıp olarak geldiğinde “örnek, örnek getirmek, misal getirmek, kıssa anlatmak” anlamlarına gelir.⁸⁵

1.2.2. Kur’ân Kıssalarının Amaçları ve İşlevleri

Kur’ân içerdiği emir ve yasaklarla insanların dünya ve ahirette mutlu olmasını hedefler. Kur’ân’ın hedefi ne ise kıssaların da hedefi de aynı şekilde insanların dikkatini çekmek, mesaj ve ilkelerini ileterek ibret alınmasını sağlamak ve insanların da yaşamlarını bu ilkeler üzere inşa

⁷³ el-Kasas 28/3.

⁷⁴ et-Tevbe 9/70.

⁷⁵ Sâd 38/67; en-Nebe 78/2.

⁷⁶ Âl-i İmrân 3/44; Hûd 11/49; Yûsuf 12/102.

⁷⁷ Yakup Bıykoğlu, “İbn Âşûr’un Kur’ân Kıssalarına Yaklaşımı”, *Tefsir Araştırmaları Dergisi* 6/1 (Nisan 2022), 246.

⁷⁸ et-Tevbe 9/94.

⁷⁹ el-Bakara 2/33.

⁸⁰ Yûsuf Şevki Yavuz, “Haber”, *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1996), 14/346.

⁸¹ İsfahânî, *el-Müfredât fî Garîbi’l-Kur’ân*, 1/732.

⁸² el-Bakara 2/26; İbrâhîm 14/24; Yâsîn 36/13; el- Kehf 18/32; el-Furkân 25/39.

⁸³ İbn Manzûr, *Lisanü’l-Arab*, 11/610.

⁸⁴ İsfahânî, *el-Müfredât fî Garîbi’l-Kur’ân*, 1/296.

⁸⁵ İsfahânî, *el-Müfredât fî Garîbi’l-Kur’ân*, 1/297.

etmeleridir. İslam dini her insan için muhafaza edilmesi gereken temel hedeflere sahiptir. Bu beş temel amaç “makasidu’ş-şeria” olarak isimlendirilir. İnsanlara ait can, mal, akıl, nesil ve dini korumak Kur’ân’ın temel gayesidir. Kur’ân insanlara rehberlik etmek için gönderilmiş bir kitaptır. Bütün peygamberlerin kıssasında bu beş temel amaca dair örnekler görülür. Hâbil ve Kâbil kıssası canın korunmasına, Hz. Şuayb (a.s) ve kavmi ile ilgili kıssa malın korunmasına, Hz. Yûsuf’un (a.s) kıssası neslin korunmasına örnek verilebilir. Tevhide yapılan vurgu ile dinin korunması, düşünmeye ve aklını kullanmaya çağıran ayetler de aklın korunmasına örnek olarak verilebilir.⁸⁶

Kıssaların anlatılma gayeleri arasında Makâsıdu’ş-Şerîa’yı tesis etmek temelde olmakla birlikte sağladığı bazı işlevleri şu şekilde zikretmek mümkündür.

1. *Kur’ân’ın Vahiy Kaynaklı Bir Kitap Olduğunu ve Hz. Muhammed’in (s.a.v) Peygamber Olduğunu Kanıtlamak:* Kıssa kavramının tanımlarında bahsedildiği gibi kıssalar tarihte yaşanmış fakat büyük bir kısmı unutulmuş, insanların kısmen hatırladığı olaylardır. Hz. Muhammed’in (s.a.v) yaşadığı ortamda Kâbe bulunmasına rağmen insanlardan çok az sayıda kişi Hz. İbrâhîm’in (a.s) öğretisini sadece kısmen biliyorken insanların büyük bir kısmı bu yaşananların bilgisine sahip değildi.⁸⁷ Hz. Peygamber de (s.a.v) herhangi bir dini eğitim almamış ve nüzul döneminde kıssalara dair bu türden dini bilgileri bilmesi muhtemel kişiler olan Ehl-i Kitaptan kimse ile karşılaşmamıştır. Kur’ân vahyini tebliğ ederek Hz. Muhammed’in (s.a.v) geçmiş peygamberlerden ve onların kavimleri ile yaşadıkları olayları eksiksiz bildirmesi, Ehl-i Kitaptan hiçbir kişi ile karşılaşmamış, eğitim de almış Hz. Muhammed’in (s.a.v) peygamber olduğunun ispatı niteliğindedir. Çünkü vahiy ile bildirilmese o günün şartlarında bir kimsenin kıssaları eksiksiz ve doğru hali ile bilmesinin imkânı yoktur.⁸⁸ Kur’ân’da da bu duruma dikkat çeken pek çok ayet vardır.⁸⁹
2. *Semavi Dinlerin Temelde Aynı Kaynaktan Geldiğini Vurgulamak:* Peygamberlerin kavimlerine yaptıkları tebliğ çağrılarını incelendiğinde farklı çağlarda yaşamış peygamberlerin kıssalarında ortak ifadelerin kullanıldığı görülür.⁹⁰ Bu da zamanın

⁸⁶ Ömer Faruk Yavuz, “Kur’ân’ın Temel Amaçlarının İfade Edilmesinde Bir Anlatım Tekniği Olarak ‘Kıssa’nın Rolü”, *Milel ve Nihal* 6/1 (01 Mart 2009), 116-119.

⁸⁷ Muammer Esen, “Hz. İbrahim’in İmanı ve Tevhid Mücadelesi”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 52/2 (2011), 116.

⁸⁸ Seyyid Kutub, *Kur’ân’da Edebî Tasvir*, çev. Ömer Aydın (İstanbul: İşaret Yayınları, 2013), 221.

⁸⁹ Yûsuf 12/102; el-Kasas 28/44-45.

⁹⁰ el-A’raf 7/59; el-A’raf 7/65; el-A’raf 7/85.

geçmesinin temel esaslarda bir şeyi değiştirmedigini gösterir. Semavi dinlerin kaynağı tek bir kaynaktır.⁹¹

3. *Muhatapları Düşündürmek ve Toplumsal ve Ahlaki Mesajlar Sunma*: Kıssaların insanlar üzerinde oluşturmak istediği etkilerin en önemlilerinden birisi de muhatapları konu hakkında düşündürmesi, çıkarımlar yapması ve çıkardığı bu öğütleri hayatına yansıtmasıdır.⁹² Geçmiş kavimlerin hallerini hatırlatan kıssalardan ibret alınmasını öğütleyen birçok ayet vardır.⁹³
4. *Hz. Peygambere ve Mü'minlere Motivasyon Sağlama*: Kıssalar bugün muhatap olan okuyucular için mesajlar içerdiği gibi nüzul döneminde yaşayan, vahye şahit olmuş kişiler için de mesajlar içermiştir. Câhiliye devrinde dini tebliğ etmeye çalışan Hz. Peygamber (s.a.v) ve onu takip eden Müslümanlar çeşitli baskı ve eziyetlere maruz kalmışlardır. Geçmiş peygamberlerin yaşadıkları olaylar hatırlatılarak Hz. Peygamber'e (s.a.v) ve Müslümanlara duygusal yönden bir destek sağlanmıştır.⁹⁴

1.2.3. Kur'ân Kıssalarının Sınıflandırılması

Kur'ân-ı Kerim'de bulunan kıssalar içerik, zaman, yaşanmışlık gibi yönlerden çeşitli şekillerde tasnif edilmiştir. Kıssa Tasnifi denildiğinde akla ilk gelen şey, kıssanın içerik olarak sınıflandırılmasıdır.

Hacim itibariyle Kur'ân'da bulunan tüm ayetlere oranla kıssaları içeren ayetlerin miktarının ne kadar olduğu konusunda çeşitli oranlar verilmektedir. Çeşitli oranların ortaya çıkmasının sebebi neye kıssa denildiğinin kapsamına göre değişmektedir. Peygamberler ve geçmişte yaşamış kavimler, nüzul döneminde yaşanan olaylar, gaybî bilgi içeren ayetleri kıssaya dahil edip etmemeye göre bu oran değişmektedir.⁹⁵ Bu oranlara kıyasla her bir ayet değerli olmakla birlikte kıssalara Kur'ân'da ayrılan yer hesaplanmış olup dolayısıyla kıssalara ne kadar önem verildiğini ortaya koyma çabasının bir sonucudur. Verilen oranlar kıssa kavramının altına dahil edilen ayetlere göre değişiklik gösterse de ortak görüş Kur'ân'da kıssalara büyük oranda yer verildiğidir.⁹⁶ Buradaki tasnif ise kıssaların muhtevası dikkate alınarak yapılmıştır.

İçerdiği konularına göre Kur'ân kıssaları şu şekilde sınıflandırılmıştır.

⁹¹ Demirci, *Tefsir Usûlü*, 214-215.

⁹² Adem Akıncı, "Kur'ân'daki Kıssalar ve Din Öğretimindeki Yeri", *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13/13 (Haziran 2004), 50.

⁹³ el-Hicr 15/75; el-Hacc 22/46; Yûsuf 12/111.

⁹⁴ Muhammed Abay, *Kur'an Kıssaları* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2007), 31.

⁹⁵ Kevser Kasaboğlu, *Tefhîmü'l Kur'ân'da Kur'ân Kıssaları* (Sivas: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 31.

⁹⁶ Kara, "Kur'ân Kıssalarında Konu ve Kapsam Merkezli Bir Analiz", 94.

1.*Tarihi Kıssalar*: Kur’ân da geniş yer tutan kısımdır: Peygamberler ve geçmişte yaşamış olan kavimleri ve diğer kişi ve toplumların durumunu anlatan kıssalar bu gruba dahil edilir.

- a. Kur’ân’da kıssası anlatılan peygamber kıssalarıdır. Bunlar; Hz. Âdem (a.s), Hz. İdrîs (a.s), Hz. Nûh (a.s), Hz. Hûd (a.s), Hz. Sâlih (a.s), Hz. İbrâhîm (a.s), Hz. İsmâîl (a.s), Hz. İshak (a.s), Hz. Ya’kûb (a.s), Hz. Yusûf (a.s), Hz. Şuayb (a.s), Hz. Mûsâ (a.s), Hz. Hârûn (a.s), Hz. Dâvûd (a.s), Hz. Süleyman (a.s), Hz. İlyâs (a.s), Hz. Elyasa’ (a.s), Hz. Eyyûb (a.s), Hz. Yûnus (a.s), Hz. Zekerîyyâ (a.s), Hz. Yahyâ (a.s), Hz. İsa (a.s) olmak üzere başta peygamberlerin ve kavimlerinin anlatıldığı kıssalardır.⁹⁷
- b. Diğer kişi ve toplumların kıssalarıdır. Bunlar: Hz. Üzeyr, Hz. Lokman ve Hz. Zülkarneyn, Hz. Adem’in iki oğlu, Hz. Meryem, Ashab-ı Kehf Ashab-ı Karye, Eyke Halkı, Tûbba Kavmi, Ress Halkı, Sebeliler, Ashab-ı Uhdud, Dünyalık mal mülk ve evlatlarının çokluğu ile böbürlenmiş kişi, Bahçe Sahipleri kıssalarıdır.⁹⁸

2. *Kur’ân’ın Nüzulü Sırasında Meydana Gelen Kıssalar*: Hz. Peygamber ve ashabının yaşadıkları olaylar hakkındaki ayetlerdir. Bu ayetlerde de hem bizzat olayı yaşayan kişiler için hem de daha sonraki nesiller için ibret alınması hedeflenir. Nuzül esnasındaki olayları anlatan ayetlerde Kur’ân’da kıssa kelimesine karşılık kullanılan “enba” ve “haber”⁹⁹ kelimeleri kullanılmıştır. Bu gruba örnek olarak; Bedir Savaşı,¹⁰⁰ Uhud Savaşı, Hamrâü’l Esed Olayı,¹⁰¹ Rıdvan Biatı, Hudeybiye Barış Antlaşması,¹⁰² Huneyn Savaşı,¹⁰³ Tebük Seferi¹⁰⁴ gibi Hz. Muhammed (s.a.v) yaşarken meydana gelen olaylar nüzul sırasında meydana gelen kıssalar grubuna dahil edilir.¹⁰⁵

3. *Gaybi Kıssalar*: Bu türden kıssalar dünya hayatından önce ve sonra dünya dışı alemde meydana gelen olaylardır. Dünya hayatı öncesi gayb aleminde meydana gelen olaylar; Hz. Adem’in (a.s) yaratılışı, meleklerin secdesi, şeytanın secde etmemesi, şeytanın cennetten kovulması, Hz. Âdem (a.s) ve Hz. Havva’nın cennetten kovulması gibi olaylardır.¹⁰⁶ Çoğunlukla Hz. Âdem (a.s) hakkındaki bu ayetler dünya hayatından önce meydana gelmiştir. İnsanların bu olaylardan ibret çıkartıp nasihat almaları hedeflenir.

⁹⁷ Kara, “Kur’ân Kıssalarında Konu ve Kapsam Merkezli Bir Analiz”, 94.

⁹⁸ Kara, “Kur’ân Kıssalarında Konu ve Kapsam Merkezli Bir Analiz”, 95.

⁹⁹ et-Tevbe 9/94; el-Ahzâb 33/20.

¹⁰⁰ Âl-i İmrân 3/123-128.

¹⁰¹ Âl-i İmrân 3/121-122;140-174.

¹⁰² el-Fetih 48/10-27.

¹⁰³ et-Tevbe 9/25-27.

¹⁰⁴ et-Tevbe 9/38,41-52; 9/81-83.

¹⁰⁵ Şengül, *Kur’ân Kıssaları Üzerine*, 80.

¹⁰⁶ el-Bakara 2/30-39, A’raf 7/11-25, el-Hicr 15/26-43, el-İsrâ 17/61-65, el-Kehf 18/50, Tâhâ 20/116-123, Sâd 38/71-85.

Dünya hayatından sonra meydana gelecek bazı ahiret olayları da gaybi kıssalar başlığına dahil edilmiştir. Kıssanın kelime anlamında geçmişin izlerini takip etmek olsa da temel vurgu; anlatılan olaydan gerekli mesajları almaktır ve gelecekte haber veren ayetler de aynı amaçla zikredilmiştir. Örneğin, cennet ve cehennemde yaşanacak olayların tasvir edildiği ayetler, Hz. Meryem ve Hz. İsa'yı ilah kabul eden Hristiyanların iddialarının kınanması amacıyla kıyamette sorgulanmasını¹⁰⁷ anlatan ayetler bu gruba girer.¹⁰⁸

Ayetlerde geçen fakat Hz. Peygamber'in vefatından sonra meydana gelen bazı olaylar da nüzul zamanına göre daha sonraki zamanlarda hak olarak meydana geldiği için gaybi kıssa başlığına dahil edilmektedir. O günün şartlarına göre gelecekteki meydana gelmiş bu olaylardan da ibret alınması gerekir. Bunlar; Bedir Savaşı ve savaşın sonucunda müşriklerin kaybeden taraf olacağını önceden haber veren ayetler,¹⁰⁹ Mekke'nin Fethi ve İslam Dinini kabul eden kişilerin artması,¹¹⁰ İran ve Rum Savaşının neticesinden¹¹¹ bahseden ayetlerdir.

1.2.4. Kur'ân Kıssalarının Anlatım Yöntemleri

Kur'ân-ı Kerim'de kıssalar geniş alan kaplamaktadır. Kıssalar peygamberlerin ve kavimlerinin yaşadıkları olayları etkileyici bir şekilde anlatarak okuyarlarda bir karşılık bulmayı amaçlar. Kıssaların anlatımından tek hedef peygamberler ve halklarının geçmişte ne yaptıklarına dair tarihi bilgi aktarmak değildir. Tarihte yer alan olayların geçtiği kıssalar Kur'ân'ın kendine has anlatım yöntemleri ile zikredilmiştir.¹¹²

Kıssalarda zaman, mekân, olaya şahit olan kişilerin kimler olduğu ve konuya dair bazı detay bilgiler çoğu zaman açıkça belirgin değildir. Kıssaların anlatılma hedefi, insanların gerekli mesajları çıkartarak ibret almaları olduğu için bu türden bilgilere fazla yer verilmemiş, zaman ve zemin değişse de ibret noktalarına odaklanılması sağlanmıştır. Örneğin “*Onlara mâlûm şehir halkını örnek göster. Oraya elçiler gelmişti.*”¹¹³ ayeti ile başlayan kıssadaki şehre ve halkına dair sahih kaynaklarda bir bilgi bulunmamaktadır. Fakat bu durum kıssanın vermek istediği mesaja engel olmamıştır.¹¹⁴

Kur'ân, kıssayı naklederken k-s-s fiilinin “kesmek”¹¹⁵ anlamına paralel olarak onun ibret ve hidayete erdirme amacını gerçekleştirecek kısımlarıyla sınırlı kalınmaktadır. Örneğin;

¹⁰⁷ el-Mâide 5/116-119.

¹⁰⁸ Şengül, *Kur'an Kıssaları Üzerine*, 81.

¹⁰⁹ el-Kamer 54/45.

¹¹⁰ en-Nasr 110/1-3.

¹¹¹ er-Rûm 30/1-3.

¹¹² Muhammed Abay, *Kur'ân Kıssaları* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2007), 47.

¹¹³ Yâsin 36/13.

¹¹⁴ Demirci, *Tefsir Usûlü*, 216.

¹¹⁵ İbn Manzûr, *Lisânü'l Arab*, 5/576.

Meryem sûresinde Hz. Zekerîyyâ kıssasında 2 ile 11. âyetleri arasında Hz. Zekerîyyâ'ya adı “Yahyâ” olan bir erkek çocuğu olacağı haber verilmiş, 12. âyette Hz. Yahyâ (a.s) doğmuş, büyümüş ve peygamber olmuştur. Kıssaların amacı ayrıntılarıyla olayı ortaya koymak değil ibret vererek dersler çıkarılmasının sağlamak olduğundan olayın kendisine çok yer ayrılmamış, kıssanın mesajına hizmet etmeyen yer, zaman, mekân gibi bilgilere yoğunlaşılmamıştır.¹¹⁶ Kur’ân bir tarih kitabı gibi zaman içerisinde yaşanan tüm olay ve detaylara yer vermeyerek amaca yönelik kısmı ile sınırlı kalmıştır.¹¹⁷

Yûsuf (a.s) kıssası hariç, her kıssanın ilgili bölümü farklı surelerin içinde yer almaktadır. Kıssalar alışlageldik bir kitap gibi başından sonuna kadar bir bütün olarak bulunmaz ve Kur’ân’ın farklı surelerine serpiştirilmiş halde bulunur. Kıssa konu veya surenin bağlamına göre Allah’ın (c.c) uygun gördüğü kısma kadar anlatılır, kıssanın diğer kısmı başka bir surede gelebilir.¹¹⁸

Kıssalar herhangi bir hikâye ve romanların olay örgülerindeki gibi “giriş, gelişme ve sonuç” şeklinde bir düzeni takip etmemektedir. İlk hedef muhataplarının zihinlerini belli bir hedefe ulaştırmak olduğundan, anlatımda böyle bir sınırlandırma söz konusu değildir. Bundan dolayı kıssalar, olayların belli sahneleri ve onların birtakım unsurları üzerinde yoğunlaşır.¹¹⁹

Kıssaların baş kısımlarında muhatapı etkileyici anlatımlarla giriş yapılmıştır. Kıssaların çoğu ondaki en çarpıcı tablo sahnelenerek başlar. Bu suretle muhatapın dikkati çekildikten sonra kıssanın ayrıntılarına geçilir. Örneğin Hz. Musa (a.s) kıssası Kur’ân’da ilk geçtiği yerde “*Hatırlayın ki sizi Firavun’un adamlarından kurtardık. Onlar size işkencenin en kötüsünü revâ görüyorlar, erkek çocuklarınızı boğazlıyorlar, kızlarınızı sağ bırakıyorlardı. Bu size reva görülenlerde rabbinizden büyük bir imtihan vardı. Bir zamanlar biz sizin için denizi yarıdık, sizi kurtardık; Firavun’un adamlarını da gözünüzün önünde denizde boğduk.*”¹²⁰ ayeti ile kıssanın en çarpıcı kısımları zikredilmiştir. Bu kıssanın detaylı anlatımı ise “*İman eden bir topluluk için Mûsâ ile Firavun’un haberlerinden bir kısmını gerçek şekliyle sana anlatacağız.*”¹²¹ ayeti ile Kasas suresinde anlatılmaktadır.

Bazen kıssanın en ibret verici yerleri Ashâb-ı Kehf kıssasında olduğu gibi “*Yoksa sen, bizim âyetlerimizden olan Ashâb-ı Kehf ve Rakîm’i mi şaşkırtıcı buldun? gençler mağaraya sığınmışlar ve “Rabbimiz! Bize katından rahmet gönder ve bize içinde bulunduğumuz*

¹¹⁶ İdris Şengül, “Kıssa”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2022), 498-500.

¹¹⁷ Kara, “Kur’ân Kıssalarında Konu ve Kapsam Merkezli Bir Analiz”, 61.

¹¹⁸ Şengül, *Kur’an Kıssaları Üzerine*, 138.

¹¹⁹ Hatice Kelpetin Arpaguş, “Mitoloji, Kur’ân-ı Kerîm Kıssaları ve Kültürel Miras”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 25 (2003), 12.

¹²⁰ el-Bakara 2/49.

¹²¹ el-Kasas 28/3.

*durumdan bir çıkış yolu göster!” demişlerdi.*¹²² ayetlerindeki gibi bir özet halinde girişte anlatıldıktan sonra ardından kıssa yeniden ele alınmıştır. Bazen de Kasas sûresinde olduğu gibi kıssaya muhtevasında bildirilecek olayların hikmet ve sebebi açıklanarak başlanmıştır. Firavun’un halkını zümrelere ayırarak çoğunlukla erkekler olmak üzere halkını öldürmesini anlatan ayetten sonraki *“Oysa biz o ülkede güçsüz düşürülenlere lutufta bulunmak, onları önderler yapmak, onları (ülkelerinin) vârisleri kılmak istiyorduk. Onları belli bir yere yerleştirmek, Firavun’a, Hâmân’a ve ordularına, sakındıkları şeyi onların eliyle başlarına getirip göstermek istiyorduk).*¹²³ ayetlerinde Firavun’un zulmü olaylara sebep gösterilirken hikmet ise Allah’ın (c.c) bunlara karşılık ilahi bir plan hazırlaması olarak açıklanmış, olayların ilahi bir kontrol ve kader planı üzere geliştiği vurgulanmıştır.¹²⁴

Kıssaların bölümleri çeşitli surelerde tekrar ediliyor gibi gözükse de genellikle kıssanın her bir kısmı her geçtiğinde daha önce bahsedilmeyen bilgileri aktarmıştır. Tekrarlar kıssa anlatımında pekiştirmek için önemli unsurlardır fakat bunlar salt tekrar değildir. Bölümler her geçtiğinde birbirini tamamiyle tekrar etmez, kıssanın yeni bir yönünü öğretir.¹²⁵ Müellif de kıssalardaki tekrarların bu özelliğini belirterek örneğin Hz. Lût kıssasının birkaç surede az farklılıklarla zikredildiğini ve bu kısımların birbirini tamamlar şekilde olduğunu ifade etmiştir.¹²⁶

Kur’ân’da Arapların daha önce bilmedikleri geçmişteki olaylar Hz. Peygamber’e (s.a.v) vahiyyle bildirilirken aynı zamanda Arapların daha önceden kısmen bildikleri kıssalar da aktarılmıştır. Çünkü ibret alma gayesine ulaştıracak kıssalar kendilerinin aşına oldukları örneklerden seçildiğinde anlatım kolaylaşmıştır.¹²⁷

Anlatımda kullanılan yöntemlerden birisi de sanki okuyucu olaylar yaşanırken oradaymış gibi onu muhatap alarak soru sorma üslûbudur. “Sana soruyorlar”, “Ne dersiniz?” gibi ifadelerle okuyucuya hitap edilmiş ve muhatabın dikkatini toplaması sağlanmıştır. Soru cevap yöntemi ile klasik bir şekilde cevap verilmesi yerine, okuyucunun düşünmesi sağlanıp anlatılan olayla zihinsel bir bağlantı kurarak cevapları aramaya sevk edilmiştir.¹²⁸ Kıssalar kuru bir anlatım yerine canlı ve hareket dolu bir tasvirle edebî ve vecîz bir tarzda anlatılarak Kur’ân’ın belağat gücü ortaya koyulmuştur.¹²⁹

¹²² el-Kehf 18/9-10.

¹²³ el-Kasas 28/5-6.

¹²⁴ Şengül, “Kıssa”, 500.

¹²⁵ Demirci, *Tefsir Usûlü*, 113.

¹²⁶ Vehbe ez-Zühaylî, *Tefsîru'l-Münîr*, çev. Ahmet Efe vd. (İstanbul: Risale Yayınları, 2015), 4/562.

¹²⁷ Demirci, *Tefsir Usûlü*, 216.

¹²⁸ Nurettin Çiftçi, *Kur’ân Kıssalarında Tema ve Anlatım Üslûbu* (Ankara: Fecr Yayınları, 2023), 37.

¹²⁹ Demirci, *Tefsir Usûlü*, 217.

1.2.5. Kur'ân Kıssalarının Gerçekliği

Kur'ân kıssalarının tarihte gerçekten yaşanıp yaşanmadığına dair tartışmaları ciddi bir şekilde ilk dile getiren kişi Muhammed Ahmed Halefullah'tır (1916-1997). Kıssaların gerçekliğine dair getirdiği eleştirilerini “*el-Fennu'l-kasasi fi'l-Kur'âni'l Kerîm*”¹³⁰ adlı doktora tezinde temelde üç madde de ortaya koymuştur. Bu iddialardan ilki Kur'ân kendisine yöneltilen eleştirileri ayetler ile reddederek bizzat cevap vermesi hakkındadır. Buna göre Kur'ân, ayetlerinin başkası tarafından Hz. Muhammed'e (s.a.v) öğretildiği/yazdırıldığı iddialarını “*Hiç kuşkusuz, “Kesin olarak bunları ona bir insan öğretiyor” dediklerini biliyoruz. Oysa ona öğretiyor dedikleri kişinin dili yabancısıdır, bunun dili ise açık seçik Arapça'dır.*”¹³¹ ayeti ile kesin bir şekilde reddederek cevaplamıştır. Buna ek olarak Hz. Muhammed'in (s.a.v) ayetleri uydurduğu,¹³² kendisinin yazdığı¹³³, bir büyunün eseri olduğu¹³⁴ ve şeytanların getirdiğine¹³⁵ dair iddialara da cevap verilmiştir. Fakat Halefullah'ın ifadesine göre Kur'ân; müşriklerin ayetleri masal olarak nitelediği “*esâtîru'l-evvelîn/ öncekilerin masalları*” iddialarına cevap verilmiş değildir. Dolayısı ile Kur'ân'da “*esâtîru'l-evvelîn*” bulunduğu söylenebilir ve bu iddia reddedilmediği için de Kur'ân ifadelerine zıt bir durum oluşturmamaktadır. İkinci iddia Kur'ân'ın nuzül döneminde hitap ettiği insanların hafızalarındaki mevcut bilgi birikiminden istifade etmesi hakkındadır. Kur'ân insanların zaten aşına olduğu olayları içine vermek istediği mesajları yerleştirerek edebi bir anlatım şeklinde insanlara sunmuş ve bunu yaparken de bahsi geçen olayların gerçekten yaşanıp yaşanmadığına değil içerdiği mesaj ile ibrete yoğunlaşmıştır.¹³⁶ Üçüncüsü ise kıssaların, nuzül döneminde Yahudi ve Müşriklerin iş birliğinden kaynaklandığı iddiasıdır. Bu iddiaya göre Müşrikler Hz. Muhammed'e (s.a.v) karşı cevap vermek istediklerinde Yahudilere danışmış, Yahudiler de onlara bazı olayları anlatıp bunları Hz. Peygamber'e (s.a.v) sorarak onu test etmelerini önermişlerdir. Bu iddiaya göre Hz. Muhammed de (s.a.v) Müşriklerin nazarında risaletini ispat etmek için örnek verilen olayları onaylamak zorunda kalmıştır. Böylece Kur'ân örnek olarak verilen hikayeleri onaylamış ve dolayısı ile Yahudilerin Hz. Peygamber'i (s.a.v) test etmek için sordukları anlatılara uymaya mecbur kalmıştır.¹³⁷

¹³⁰ Muhammed Ahmed Halefullah, *Kur'an'da Anlatım Sanatı el-Fennu'l-Kasasî*, çev. Şaban Karataş (Ankara: Ankara Yayınları Okulu, 2012).

¹³¹ en-Nahl 16/103.

¹³² el-Furkân 25/4.

¹³³ Yûnus 10/15.

¹³⁴ Sebe 34/43.

¹³⁵ eş-Şuara 26/210-212.

¹³⁶ Demirci, *Tefsir Usûlü*, 217.

¹³⁷ Demirci, *Tefsir Usûlü*, 218.

Kıssaların gerçekliğine dair tartışmaları öncelikle “Kıssa” kelimesinin içerdiği anlamlar üzerinden incelemek gerekir. Kıssa, geçmişteki bir duruma ve onun manalarına dair iz süren ve onu takip eden haber anlamında manaları içermektedir.¹³⁸ Bu kelime, kök anlamında “takip edilen, izleri izlenen” anlamlarını içerdiği için, kıssaların muhtevasında bahsedilen olayların gerçek hayatta meydana geldiğine dair güçlü bir delil sunmaktadır. Ayrıca müfessirler tarafından kıssadaki vakıanın gerçekliğine özellikle vurgu yapan yorumlar da bulunmaktadır. Örneğin Kâsimî (öl. 1914), Ebü'l-Hasen el-Harrâfî’den (öl. 637/1240) nakille kıssayı; bir düzen üzere bölüm bölüm anlatılarak ilgili olaylara tabi olan haberler olarak tabir etmiş ve “قص الأث” kelimesinin “İzin takip edilmesi” manasına geldiğini söyleyerek kıssayı da o izin/eserin meydana geldiği mahalle (vakıaya) kadar varmayı bildirir şeklinde açıklamıştır.¹³⁹ Yine son dönem müfessirlerinden Muhammed Ebû Zehra (öl. 1974) Hz. İsa (a.s) kıssasında geçen الْقَصَصُ الْخَقِّ¹⁴⁰ ifadesinin tefsirinde Allah’ın haber verdiği bu kıssalar, inkârcının inkârına, şüphecinin şüphesine imkân vermeyen sabit/gerçek haberlerdir şeklinde açıklamıştır.¹⁴¹

Sözlükte hakiki bir vakıaya işaret eden anlamları taşımasının yanında buna ek olarak Kur’ân’da kıssaları “hak” olarak niteleyen ayetler de mevcuttur. Birbirinden farklı kıssalardan bahseden ayetler, bizzat Kur’ân’ın ifadesi ile dört yerde “hak” kavramı ile birlikte zikredilmiştir. Bunlardan birincisi Hz. İsa (a.s) hakkındaki “إِنَّ هَذَا لَهُوَ الْقَصَصُ الْحَقُّ وَمَا مِنْ إِلَهٍ إِلَّا اللَّهُ” “İşte bunlar gerçek haberlerdir. Allah’tan başka hiçbir ilâh yoktur. Muhakkak ki Allah, evet O, mutlak güç ve hikmet sahibidir.”¹⁴² ayetidir. Bu ayete göre kıssalar “gerçek haberler” olarak nitelendirilirken olayın vuku bulduğuna işaret etmektedir. İkincisi Hz. Adem’in (a.s) iki oğlunun kurbanlık sunma hadisesinden bahseden وَاثْنُ عَلَيْهِمَا نَبَا ابْنَىٰ آدَمَ بِالْحَقِّ “Onlara Âdem’in iki oğlunun hakka uygun olarak anlat: Hani ikisi de birer kurban sunmuşlar, birininki kabul edilmiş, diğerininki kabul edilmemişti. Kurbanı kabul edilmeyen, diğerine, 'Andolsun seni öldüreceğim!' dedi. O da dedi ki: Allah ancak takvâ sahiplerinden kabul eder.”¹⁴³ ayetidir. Bu ifade kıssaların gerçekliğine dair bir karine oluşturmaktadır. Kıssa ve “hak” kavramının bir arada kullanıldığı bir diğer ayet ise Ashâb-ı Kehf hakkındaki نَحْنُ نَقُصُّ عَلَيْكَ نَبَأَهُم بِالْحَقِّ إِنَّهُمْ فِتْنَةٌ “Biz sana onların başından geçenleri hakka uygun olarak anlatıyoruz. Hakikaten onlar rablerine inanmış gençlerdi; biz de onların doğru yolda yürüyüşlerine katkıda

¹³⁸ İsfahânî, *el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur’ân*, 1/672.

¹³⁹ Muhammed b. Saîd el-Kâsimî, *Mehâsinu't-Te'vîl*, thk. Muhammed Bâsil Uyûnu's-Sevd (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1418), 2/331; Soner Aksoy, “Tarihsel Gerçeklik Tartışmasının Bir Parçası Olarak Kur’ân’daki Kıssaların ‘Hak’ Olarak Nitelendirilmesinin Anlamı ve Mahiyeti”, *Mevzu*, (Eylül 2024), 549.

¹⁴⁰ Al-i İmrân 3/62.

¹⁴¹ Muhammed b. Ahmed Ebû Zehra, *Zühretü't-tefâsîr* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.), 3/254.

¹⁴² Âl-i İmrân 3/62.

¹⁴³ el-Mâide 5/27.

bulunduk.”¹⁴⁴ ayetidir. Bu ayetin ifadesine göre Kur’ân’da bu kişilerin yaşadıkları olaylar gerçek hayatta yaşanmış, hakikat hali ile anlatılmaktadır. Çünkü misalen anlatılan bir olayın anlatımında gerçekliğine vurgu yapan bu kadar açık ifadenin kullanılması mümkün değildir.¹⁴⁵ Dördüncü örnek Hz. Mûsâ ve Firavun kıssasında bulunan “تَتْلُوا عَلَيْكَ مِنْ نَبَأِ مُوسَى وَفِرْعَوْنَ بِالْحَقِّ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ” “İman eden bir topluluk için Mûsâ ile Firavun’un haberlerinden bir kısmını hak olarak sana anlatacağız.”¹⁴⁶ ayetidir. Kıssaların Kur’ânda gerçeğe uygun olarak anlatıldığını ifade eden bu dört ayetten Hz. İsa’dan (a.s) bahseden ayette “hak” kavramı doğrudan kıssa kelimesinin sıfatı olarak zikredilmiş, diğerlerinde ise “بِالْحَقِّ” ifadesi kullanılmıştır.¹⁴⁷

Sözlük anlamlarından ve ayetler üzerinden yapılan değerlendirmelerden sonra kıssaların gerçekliğine dair ortaya koyulan yukarıdaki üç iddiaya ise şöyle cevap vermek mümkündür:

a) Kur’ân’ın “*esâtiru’l-evvelîn*” ifadesini reddetmediği, dolayısıyla da Kur’ân’da masal bulunduğunu dile getirmenin Kur’ânla çelişmeyeceği iddiası “إِذَا تَتْلَى عَلَيْهِ آيَاتُنَا قَالَ أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ” “Ona âyetlerimiz okunduğu zaman, “Öncekilerin masalları!” der. *Yakında onun alnına (cehennemlik) damgasını vuracağız!*”¹⁴⁸ ayetinde açıkça reddedildiği vurgulanmıştır.

b) Kur’ân’daki kıssaların, muhatapların mevcut bilgisinin mahsulü olduğu iddiası ise Ashab-ı Kehf kıssasını anlatan “نَحْنُ نَقُصُّ عَلَيْكَ” “Biz sana onların başından geçenleri hakka uygun olarak anlatıyoruz. Hakikaten onlar rablerine inanmış gençlerdi; biz de onların doğru yolda yürüyüşlerine katkıda bulunduk.”¹⁴⁹ ayetindeki “بِالْحَقِّ” ifadesi ile reddedilmektedir. Ayrıca kıssanın devamında “Uykuda oldukları halde sen onları uyanık sanırdın. Onları sağa sola çeviriyorduk. Köpekleri de mağaranın girişinde ön ayaklarını uzatmış yatmaktaydı. Eğer o insanları görseydin dönüp kaçardın ve gördüklerin yüzünden içini korku kaplardı.”¹⁵⁰ ayetinde bu kişileri o haldeyken gören olsaydı ciddi bir şekilde korkacağına dair bilgi verilmiştir ki; gerçekten meydana gelmeyen bir olayın anlatımında bu şekilde bir kayıt düşülmesinin gereği yoktur. Bundan başka Hz. Muhammed’e (s.a.v) hitaben kıssalardaki olaylar gerçekleşirken orada olmadığına dair “Bunlar sana vahiy yoluyla bildirmekte olduğumuz gayb haberlerindendir. İçlerinden hangisi Meryem’i himayesine alacak diye kura çekmek üzere kalemlerini atarlarken sen onların yanında değildin;

¹⁴⁴ el-Kehf 18/13.

¹⁴⁵ Demirci, *Tefsir Usûlü*, 208.

¹⁴⁶ el-Kasas 28/3.

¹⁴⁷ Aksoy, “Tarihsel Gerçeklik Tartışmasının Bir Parçası Olarak Kur’an’daki Kıssaların ‘Hak’ Olarak Nitelendirilmesinin Anlamı ve Mahiyeti”, 546.

¹⁴⁸ el-Kalem 68/15-16.

¹⁴⁹ el-Kehf 18/13.

¹⁵⁰ el-Kehf 18/18.

onlar tartışırken de sen yanlarında değildin.”¹⁵¹ ayeti gibi bunların Hz. Peygamber’e göre bir nevi gayb haberleri olduğuna dair ayetler bulunmaktadır.¹⁵²

c) Üçüncü olarak Kur’ân’ın Kitab-ı Mukaddes pasajlarını onaylamak zorunda kaldığı iddiası ise; karşılaştırıldığı zaman, Kur’ân ayetleri ile Kitab-ı Mukaddes pasajlarının birbirinin aynısı olmadığı hakikati ile çürümektedir. Ayrıca Kur’ân, Kitab-ı Mukaddes’teki inancın tahrif edilmemiş kısmını onaylarken, sadece bozulmuş kısmını reddetmektedir. Bu minvalde Kur’ân ve asli şekli ile Kitab-ı Mukaddes tek bir kaynaktan geldiği için aralarından bazı ortak noktaların bulunması da mümkündür.¹⁵³

Elmalılı, Fecr Sûresi’nde “*Görmedin mi?*” hitabı ile başlayan ve Âd, Semûd ve Mûsâ (a.s) kavminin anlatıldığı ayetlerin tefsirinde buradaki “görmek” ile kastedilenin; duyu organı olan göz ile değil kalben görmeyi ve bilmeyi yani rivayet ve haberlerden ulaşan bilgilerle gerçekten görmüş gibi bilmeyi kastettiğini söylemiştir. Adı geçen Âd ve Semûd kavmi zaten en eski Arap halklarından olup kendilerine ait iz ve kalıntıların mevcut olduğunu ve Mısır’ın da Arabistan’a yakın olması sebebi ile Arapların Firavun’a dair haberleri Yahudilerden işittiğini eklemiştir. Bu minvalde nuzûl döneminde yaşayan kişiler, hem bu kavimlerin kalıntılarına bizzat şahit olmuş ve hem de haklarında gelen mütevatir haberlere ulaşmışlardır. Sonuç olarak bu haberlerin şüpheye mahal bırakmayacak şekilde zorunlu ve kesin bilgiyi ifade ettiğini ve Kur’an’da da Allah tarafından tekrar tekrar haber verildiğinden dolayı, bu bilginin ‘görme’ kelimesi ile ifade edildiğini açıklamıştır.¹⁵⁴ Buna ek olarak “*İbrâhim’in değerli konuklarıyla ilgili kıssa sana ulaştı mı?*”¹⁵⁵ ayetinin tefsirinde bu olayı Hz. Peygamber’in de (s.a.v) bizzat görmediği fakat vahiy yoluyla eksiksiz bildirildiği için bu haberin doğruluğu konusunda herhangi bir kuşku duymadığını ifade etmiştir.¹⁵⁶

Kıssaların tarihte meydana gelmiş gerçek olaylar olduğunu “*Andolsun onların kıssalarında akıl sahipleri için ibretler vardır. Kur’an, uydurulabilecek bir söz değildir; fakat o, kendinden öncekiler için onay, her şey için detaylı açıklama, iman eden toplum için bir rahmet ve bir hidayettir.*”¹⁵⁷ ayetinden de anlamak mümkündür. Çünkü ayette kıssaların içeriğindeki olayların uydurulabilecek farazî olaylar değil, bir hakikât olduğuna vurgu yapılmıştır. Buna ek olarak

¹⁵¹ Âl-i İmrân 3/44.

¹⁵² Yûsuf 12/102.

¹⁵³ Demirci, *Tefsir Usûlü*, 220.

¹⁵⁴ Hamdi Yazır Elmalılı, *Hak Dini Kur’an Dili Tefsiri*, ed. Lütfullah Cebeci vd. (Ankara: Akçağ Yayınları, 2018), 9/517.

¹⁵⁵ el-Zâriyât 51/24.

¹⁵⁶ Elmalılı, *Hak Dini Kur’an Dili Tefsiri*, 7/553.

¹⁵⁷ Yûsuf 12/111.

akıl sahibi kişilerin örnek alması, dersler çıkarması için anlatılan mevzuların gerçekte vukû bulmuş olaylar olması gerekmektedir.¹⁵⁸

1.3. *Et-Tefsiru'l-Münîr* Hakkında Genel Bilgiler

Et-Tefsiru'l-Münîr son dönemde yazılmış kapsamlı tefsir eserlerinden biridir. Taşıdığı bazı özellikler onun ilgi odağı haline gelmesini sağlamıştır. Dünya üzerinde farklı dillere de tercüme edilen ansiklopedi hacmindeki bu eserin yıllar içinde birçok baskısının yapılması, teveccüh edilen bir çalışma olduğunu ortaya koymuştur. Ez-Zühaylî'nin kıssalara bakışını tespit etmeyi amaçlayan bu çalışmada bu eserin yöntemi, içeriği, hedeflediği amaçları hakkında ve sonuçları hakkında bazı temel bilgilerin zikredilmesi gerekir.

1.3.1 *Et-Tefsiru'l-Münîr*'in Özellikleri

Vehbe ez-Zühaylî "*Tefsîru'l- Münîr*" adlı eserini Birleşik Arap Emirlikleri Üniversitesi'nde görev yaptığı 1984-1989 yılları arasında kaleme almıştır. Bu eserin tam ismi "*et-Tefsiru'l-Münîr fî'l-akîdeti ve's-şerîati ve'l-menhec*"dir. İlk defa 1991 yılında Dârul-Fikr Yayınevinde on beş cilt halinde basılmıştır. Eser, tefsir kullanımı kolaylaştırmak için her iki cüz'ü bir ciltte tefsir edecek şekilde yazılmıştır. Kullanılan dil sade olup günümüze hitap eden anlaşılır seviyededir. Genellikle münakaşalardan uzak durularak ayetler açıklanmıştır. Bu iç düzen ile yazılan ilk tefsir olan bu eser 1995 yılında İslam Alemindeki En İyi Kitap ödülünü almıştır.¹⁵⁹

Dünya çapında ilgi gören bu eser çeşitli dillere tercüme edilerek daha geniş bir okuyucu kitlesine ulaşmıştır. İngilizce'ye "*Tafsir al-Muneer*" adıyla; Güneydoğu Asya ülkeleri Malezya, Endoneya, Tayland gibi ülkelerde kullanılan Malayca diline de tercüme edilmiştir. Ayrıca Farsça, Urduca gibi dillere de tercüme edilmiştir.¹⁶⁰

Bugün ülkemizde dördüncü baskısını yapan eser Türkçe'ye ilk defa aynı ismi ile 2003 yılında Risale Yayınlarından Ahmet Efe, Beşir Eryarsoy, Hamdi Arslan, Halil İbrahim Kutlay, Nurettin Yıldız'dan oluşan bir yazar grubu tarafından tercüme edilmiştir.¹⁶¹

1.3.2. *Et-Tefsîru'l-Münîr*'in Kaynakları

Vehbe ez-Zühaylî eserini yazarken rivayetlerin güvenilir olması kaydıyla mevcut tefsir külliyatından faydalanmıştır. Tefsirinde rivayet ve dirayet metotlarını birlikte kullanarak hem geleneksel tefsir kitaplarından hem de güncel eserlerden faydalanmıştır. Modern dönem de

¹⁵⁸ Şengül, *Kur'an Kıssaları Üzerine*, 108-109.

¹⁵⁹ Houran, "Vehbe b. Mustafa ez-Zuhaylî (1350-1436/1932-2015)", 175.

¹⁶⁰ Houran, "Vehbe b. Mustafa ez-Zuhaylî (1350-1436/1932-2015)", 177.

¹⁶¹ Aykan, *Vehbe Zuhaylî'nin Hayatı, Eserleri ve Fıkıh Alanına Dair Görüşleri*, 16.

akademik usuller kullanılarak yazılan bu eserde Zühaylî kullandığı kaynakları eserinin mukaddime bölümünde belirtmiştir. Hadis, Nuzül sebepleri ve bazı konularda görüşler arasında tercih yapılması gerektiğinde İbni Cerir et-Taberî'nin (ö.310/923) *Câmi'u'l-Beyân*'ına Zemahşerî'nin (ö.538/1144) *El-Keşşâf*'ına, Ibn Kesîr'in (ö.774/1373) *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-Azim*'ine, Ebu Hayyan et-Tevhidî'nin (ö.410/1023) *el-Bahru'l-Muhîti*'ne, Ebu'l Hayyan el-Endülüsi'nin (ö.745/1344) *Bahru'l Muhîti*'ne başvurmuştur. Başvurduğu diğer kaynaklar arasında Ibn El-Cezeri'nin (ö.833/1429) *En-Neşr fi'l-Kirââti'l Aşr*, En-Nazzam el-A'rac'ın (ö.845) *Garâibu'l-Kur'ân*'ı vardır. Dil bilgisi ve bağlantılı konularda Beyzavi'nin (ö.685/1286) *Envârü't-tenzîl*'i , Neseî'nin (ö.710/1310) *Medârikü't-Tenzîl*'i, Ebussuud'un (ö.982/1574) *İrşâdü'l-'akli's-selîm*'i ve Celaleddin- el-Mahallî (ö.846/1459) ve Celaleddin es-Suyuti'nin (ö.911/1505) *Tefsîrû'l-Celâleyn*'i de başvurduğu kaynaklar arasında bulunmaktadır.¹⁶²

Akaid, ahlâk ve bazı hükümler hakkında, ayet ve surelerin ilişkileri ve nüzul sebeplerinde de Fahreddin er-Razi'nin (ö.606/1210) *Mefâtihu'l- Gayb /Et-Tefsîrû'l-kebîr*'ine, nüzul sebeplerini açıklarken Vahidi en-Nisâburi'nin (ö.468/1076) *Esbabu'n-Nüzulü'ne* ve Süyuti'nin *"Esbabu'n-Nüzul"*üne de başvurmuştur. Ayrıca, fıkhi hükümlerde İmam Kurtubi'nin (ö.671/1273) *El- Cami'li- Ahkami'l- Kur'ân* tefsirine, İbnü'l-Arabî'nin (ö.638/1240) *Ahkâmu'l-Kur'ân*'ına, Cassas'ın (ö.305/917) *Ahkamu'l-Kur'ân*'ına başvurmuştur. Ayetlerin taşıdığı manaların tespiti ve ayetlerin sahih hadis ve haberlerle desteklenmesi için Hafız İbn Kesir'in (ö. 774/1373) *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm* tefsirine, Şevkânî'nin (ö. 1250/1834) *Fethu'l-Kadir*'ine, İbni Cüzey'in (741/1340) *et-Teshil li Ulumi't-Tenzil*'ine kaynak olarak yararlanmıştır. Kur'ân kıssaları ve tarihi olayların açıklanması hakkında bazı bilgileri de Hazin'in (ö.741/1341) *Lüba'bü't-Te'vil / Tefsiru'l- Hazin*'inden ve Beğavi'nin (ö. 516/1122) *Meâlimü't Tenzîl* tefsirlerinden ve Abdulvehhâb en-Neccâr'ın *Kıyasu'l-Enbiyâ*'sından faydalanmıştır. Genel olarak klasik dönemin tefsir eserlerinden faydalanan ez-Zühaylî'nin çağdaş bazı eserlere başvuru yaptığı olmuştur. Kasimi'nin (ö.1866/1914) *Mehasinu't-Te'vil'i* Mustafa el-Merağî'nin (ö.1883/1952) *Tefsiru -Merağî'si*, Seyyid Kutub'un (ö.1966) *Fi Zilali'l-Kur'ân*'ı, Alusi'nin (ö.1270/1854) *Rûhu'l-Meânî'si* ve Mustafa Tantavi el-Cevheri'nin *el-Cevahir fi't-Tefsiri'l-Kur'âni'l-Kerim*'ini çağdaş dönem de kaleme alınan başvuru kaynakları arasındadır.¹⁶³

Zühaylî tefsirinde bütün bu kaynakları kullanmış ve aynı zamanda yorumlarında belirli bir kişi, grup, mezhep veya zümrenin etkisi altında kalmamaya çalıştığını da “ilim adamlarının ve müfessirlerin görüşlerini güvenilir, dikkatli ve taassuptan uzak bir şekilde açıklayacağım.”¹⁶⁴ şeklinde ifade etmiştir.

¹⁶² Vehbe ez-Zühaylî, *Tefsîru'l-Münîr*, çev. Ahmet Efe vd. (İstanbul: Risale Yayınları, 2015), 1/12.

¹⁶³ Zühaylî, *Tefsîru'l-Münîr*, 1/13.

¹⁶⁴ Zühaylî, *Tefsîru'l-Münîr*, 1/13.

1.3.3. *Et-Tefsîr'ul- Münîr'in Metodu*

Tefsîru'l-Münîr gibi on beş ciltlik kapsamlı bir tefsir telif etme düşüncesinin temel motivasyonu, doğrudan Kur'ân-ı Kerim'in kendisinden kaynaklanmaktadır. Zühaylî'ye göre erkek ve kadın tüm Müslümanlara ibadet maksadıyla sadece tilavet edilmesi yeterli olmaz Kur'ân okunup irdelenmesi gereken içerdiği ilkeler hayata geçirilmesi gereken bir yaşam kitabıdır.¹⁶⁵

İslam coğrafyasında öne çıkan alimlerden ez-Zühaylî görevini sürdürürken aynı zamanda bilimsel alanda önemli eserler ortaya koymuş ve çok sayıda öğrencinin eğitimine katkıda bulunmuştur. Bunun yanında camilerde vaaz ve hutbe vermiş, halka hitap etmek üzere düzenlenen konferanslara da katılarak Müslümanların düşünce dünyasında ve toplumsal hayatlarında karşılaştıkları sorunlara yakından şahitlik etmiştir. Onun uzun süreli öğretim faaliyetleri ile halkın farklı bilgi seviyelerine sahip insanlarla muhatap olması tefsirinin metodu hakkında önemli bir etken olmuştur.

Müellif Kur'ân'ın tüm insanların saadete ulaştıracak doğru yolu bulmaları için bir yol haritası olduğunu vurgular. Zühaylî'ye göre Kur'ân'ın insanlar için sunduğu hayat kriterleri soyut ve ulaşılmaz noktalar değildir. Çünkü Kur'ân'ın çağrısı teoride kalan, ulaşılmaz hayali ilkeler değildir. Bu ilkeler hayata tatbik edilebilir, gerçekçi davet ilkeleridir ve hem dünya hem de ahiret mutluluğunun tesis edilmesi için gereklidir.¹⁶⁶

Klasik dönemde kaleme alınan bazı tefsirler rivayetlere, bazıları belâgat kurallarına, bazıları ise fıkıh ilkelerine ağırlık vermiştir. Mezhep görüşlerine göre yapılan tefsirlerin yanı sıra, temele aldığı ilim dalı veya konu çerçevesinde tefsir yazan müfessirler de mevcuttur. Bu eserlerin varlığı, tefsir literatürünün zenginliği açısından büyük önem taşımaktadır; zira her biri, alandaki belirli bir ihtiyacı karşılamakta ve kendine özgü bir boşluğu doldurmaktadır.¹⁶⁷

Bu tefsirlerin ciltlerce süren geniş hacimli yapıları, bazı meselelerin gereğinden fazla uzatılması, mezhebî taassubun öne çıkması, konu dışına çıkılması ile belirli bir görüşün savunulması veya reddine yoğunlaşılması gibi metodolojik tercihler, söz konusu eserlerden istifade etmeyi zaman zaman güçleştirmektedir.¹⁶⁸

Bu eserlerden istifade etmeyi güçleştiren bir diğer etken ise, günümüzde yaşayan neslin zihinsel ve kültürel yapısından kaynaklanmaktadır. Günümüzde genç nesil dini ilimlerin tahsilinde çoğunlukla derinleşmiş değildir. Zühaylî'nin vurguladığı konu Kur'ân'ı anlamının ilk şartı olan dil faktörü hakkındadır. O, Hitap ettiği kitlenin çoğunluğunun Arapçanın dil

¹⁶⁵ Zühaylî, *Tefsîru'l-Münîr*, 1/10.

¹⁶⁶ Zühaylî, *Tefsîru'l-Münîr*, 1/10.

¹⁶⁷ Zühaylî, *Tefsîru'l-Münîr*, 15/684.

¹⁶⁸ Zühaylî, *Tefsîru'l-Münîr*, 15/684.

özelliklerine hâkim olması bir yana en genel kurallarına dâhi uzak olduklarını düşünmektedir. Yeni nesil uzun yıllar süren eğitim-öğretim faaliyetlerinin içinde yer alsa, birden fazla diploması olsa bile sosyoloji, tarih gibi ilim dallarının kaynak olarak kullandığı asıl temel kitaplara erişip kullanabilecekleri bir istidatları yoktur. Bu durum sadece din bilimlerinde değil tarih, edebiyat, tefsir fıkıh ve benzeri köklü bir ilmi birikimi olan pek çok alan için durum böyledir. Köklü ilmi birikimden uzaklaşmış ve ilgilerini dahi kaybedecek şekilde uzaklaşmışlardır. Zühaylî'nin hitap edeceği kitlenin özellikleri hakkında tespitleri böyleyken bu durum onun tefsirindeki yaklaşımını da belirleyen en önemli noktalardan olmuştur. Çünkü muhataba hitap etmeyen eser âtil bir hâlde kalmaya mahkumdur. Durum böyleyken Zühaylî bu durumu değerlendirerek günümüze hitap edecek şekilde kitabını sade ve anlaşılır kılmaya çalışmıştır. İlmi derinlik ve Arapça dil bilgisinin az olduğunu düşünen yazar, tefsirinde bu kitle tarafında bir şey anlaşılmayacak şekilde özlü ve kısa anlatımdan kaçındığını ve kullandığı üslûbu şu şekilde açıklamıştır:

“Arap dilinden uzak kalmış bir nesil tarafından âdeti bir şey anlaşılmayacak şekilde özlü ve kısa yazmaktan uzak bir yöntem izlemeye çalıştım. Çünkü muhatap olduğumuz nesil bu dilin cümle ve kelime yapısındaki derinliklerinin muhtevasını idrak etmek imkanından alabildiğine uzak kalmıştır. Üniversitelerdeki uzmanlık alanları ile ilgili eğitimlere rağmen bu nesil âdeti köklü ve asıl kaynaklara; tarih, edebiyat, felsefe, tefsir, fıkıh ve benzeri oldukça verimli ve çok çeşitli köklü ilmî birikimimize uzak kalmış ve ona yabancılaşmışlardır.”¹⁶⁹

Buradan da hem eserlerin yapısından hem de çağdaş neslin dil ve bilgi derinliği imkanlarının Zühaylî'nin tefsir yazım metodunu etkilediğini söylemek mümkündür.

Eserinde sade ve akıcı bir dil kullanan müellif, tefsirinin içerik planlamasında da sadeliğe fakat yeterli seviyede olmasına özen göstermiştir. Tefsirinde işlediği bilgilerle eserini okuyan birinin ilgili yan bir konuyu öğrenmek için başka bir esere de müracaat etmesine gerek kalmamaktadır. Örneğin Hristiyanların kendi kitaplarını ve dolayısı ile dinlerini tahrif ettiklerinden bahsedilen ayetlerin tefsirinde İncil türleri, bu kitapların yazarları, Hz. İsâ (a.s) ile bizzat görüşüp görüşmedikleri, içeriklerinin hangi konulardan bahsettiği hakkında bilgiler vermiştir.¹⁷⁰

Günümüzde yaşayan bir kişinin bahsedilen tüm bu tefsir külliyyatına ulaşmasının, anlayabilecek şekilde bilgi sahibi olmasının ve bu çabasından verim almasının güç olduğunu düşünen ez-Zühaylî, tefsirini kaleme alma amacını, tebliği her Müslümanın sorumluluğu olarak görerek bu görevi yerine getirmeyi umduğunu belirtmiştir. Bu eseri kaleme alırken amacının

¹⁶⁹ Zühaylî, *Tefsîru 'l-Münîr*, 1/5.

¹⁷⁰ Zühaylî, *Tefsîru 'l-Münîr*, 3/413.

insanların Allah'ın (c.c) kitabı ile aralarında bir bağlantı kurmaya yardımcı olmak olduğunu söylemiştir.¹⁷¹

Ez-Zühaylî, tefsir külliyatındaki birikimden istifade ederek, kendi belirlediği ilmî ölçütlere uygun gördüğü rivayetleri eserine aktarmıştır. Özellikle surelerin faziletlerine dair aktarılan rivayetlerin çoğu uydurulmuş haberler olduğunu düşünmektedir. Ayrıca İsrâiliyat kaynaklı bazı rivayetlerde titizlikle davranılması gerektiğini söyler. Çünkü bu kaynakla gelen bilgiler özellikle Peygamberlerin ismeti kavramı ile tezatlık ortaya koymaktadır. Bu türden rivayetlerin Peygamberlerin masumiyetini zedeleyen yanlış inanç ve bilgilere yol açtığını düşünmektedir.¹⁷²

Ez-Zühaylî, tefsirini hem temel düzeyde bilgi arayan okuyuculara hem de daha kapsamlı açıklamalar bekleyenlere hitap edecek tarzda oluşturulmuştur. Ayetleri, birbirleriyle olan ilişkileri çerçevesinde değerlendirerek parçadan bütüne doğru bir yaklaşım benimsemiş, özellikle kıssalar gibi süreklilik arz eden konularla ilgili ayet gruplarının geçtiği yerlerde detaylı açıklamalar yapmıştır. Okuyucunun sürekli önceki bölümlere dönme ihtiyacı hissetmemesi adına, gerekli görülen yerlerde tekrarlar yapılmış, ayrıca örneğin Süleyman (a.s.) Kıssası gibi Kur'ân'da çeşitli surelerde devam eden anlatımları kolaylaştırmak amacıyla "Süleyman (a.s) Kıssası Üçüncü Kısım" gibi başlıklandırmalara yer verilmiştir.¹⁷³

Zühaylî tefsirinde takip edeceği yöntemi şöyle özetlemiştir:

"1) Konuların ruhuna uygun açıklayıcı başlıklar altında Kur'ân ayetlerini bölümlere ayırmak. 2) Her bir surenin genel olarak muhtevasını açıklamak.3) Sözlük açıklamaları.4) Ayetlerin nüzul sebeplerini, bu hususta gelmiş en sahih rivayetlere göre kaydedip zayıf olanlarını bir kenara bırakmak. Peygamberlerin kıssalarını, Bedir ve Uhud savaşları gibi İslam tarihinin büyük olaylarını güvenilir siret kitaplarından hareketle aydınlatmak.5) Ayetlerin tefsir ve açıklamalarını yapmak 6) Ayetlerden çıkarılan hükümleri belirtmek 7) Belâgat ve i'râb (dilbilgisi) ile ilgili konuları -bunların üzerinde durmak istemeyenlerin anlamasını zorlaştırmadan- dileyen kişi için anlamın açıklanmasına yardımcı olması için açıklamak."¹⁷⁴

Müfessir eserine başlamadan önce okuyucunun Kur'ân'ın altyapısı hakkında bilgi sahibi olmasını gerekli görmüştür. Önsözden hemen sonra çeşitli başlıklar altında Kur'ân-ı Kerim tarihi ve Ulûmü'l-Kur'ân'a dair el kitabı niteliğinde birtakım bilgileri sunmuştur.

"Kur'ân'a Dair Bilinmesi Gereken Bazı Bilgiler" ana başlığında bu bilgileri şöyle ifade etmiştir:

1-"Kur'ân Kelimesinin Tarifi, İndirilişi ve Hz. Peygamber Döneminde Toplanması"
başlığında Kur'ân'ı Kerim'in diğer isimleri ve taşıdıkları anlamlar, "Kur'ân-ı Kerim'in

¹⁷¹ Zühaylî, *Tefsîru'l-Münîr*, 1/10.

¹⁷² Zühaylî, *Tefsîru'l-Münîr*, 1/11.

¹⁷³ Zühaylî, *Tefsîru'l-Münîr*, 1/11.

¹⁷⁴ Zühaylî, *Tefsîru'l-Münîr*, 1/11.

İndirilişi” başlığında Kur’ân’ın zamana yayılmış şekilde peyderpey nâzil olması ve bunun hikmetli yönlerinin açıklanması, nüzul süreci ve yazım aşamaları, mushaf çalışmalarına dair Hz. Peygamber döneminde yapılan işlemler, “Ayetlerin Mekkî ve Medenî Oluşları” başlığında dönemine göre ayet içeriklerinin yoğunlaştığı noktalar, “Nuzûl Sebeplerini Bilmenin Faydası” başlığında bağlamı bilmenin kast edilen mânâyı anlamayı kolaylaştırıcı etkisi, “Kur’ân’ın İlk ve Son İnen Buyrukları” başlığında bahsedilen ayetler anlatılmıştır.¹⁷⁵ “Kur’ân’ın Toplanması” konusunu “Hz. Peygamber Dönemindeki İlk Toplama”, “Hz. Ebubekir Dönemindeki İkinci Toplama”, “Mushafları Tek Bir Yazı Esas Alınarak Çoğaltılması Şeklinde Hz. Osman Dönemindeki Üçüncü Toplama” başlıkları altında Hz. Peygamber ve dört halife dönemi olarak incelenmiştir.¹⁷⁶

2- “*Kur’ân-ı Kerim’in Yazılış Yöntemi ve Resm-i Osmani*”¹⁷⁷

3- “*Yedi Harf ve Yedi Kıraat*” başlığında harf’in ne olduğuna dair görüşler verilmiş görüşler incelendikten sonra bahsedilen yedi harf’in Arapça’nın yedi farklı lehçesi olduğu görüşü tercih edilmiştir.¹⁷⁸

4- “*Kur’ân’ın Allah’ın Kelamı Olduğu ve Çeşitli İcaz Şekilleri ile Onu İspat Etmenin Yolları*” başlığında Kur’ân’ın kaynak olarak insanların kabiliyetini aşan yönleri anlatılıp ilahi bir kaynaktan geldiği ayrıca Kur’ân’ın insanların bir benzerini meydana getirmelerini imkânsız kılan i’câz yönleri on madde de anlatılmıştır.¹⁷⁹

5- “*Kur’ân-ı Kerim’in Arapça Oluşu ve Diğer Dillere Tercüme Edilmesi*” başlığında son ilahi kitap Kur’ân-ı Kerim’in dili olarak Arapçanın seçilmesinin hikmetleri, Arapçayı dil olarak farklı bir konuma getiren özellikleri anlatılmıştır. Alt başlık “*Kur’ân-ı Kerim’in Tercümesi*” hakkında da tercüme ve meal nedir, tercüme asıl metnin yerini karşılar mı, tercüme ibadet dili olabilir mi gibi sorulara cevap aranmıştır.¹⁸⁰

6- “*Surelerin Başında Yer Alan Mukatta Harfler*” başlığında müteşabih kavramı hakkında bilgi verilmiş, mukatta harflerin muhtemel manaları üzerinde durulmuş sonuç olarak Kur’ân’ın i’câzlarından olduğu değerlendirilmesi yapılmıştır.¹⁸¹

7- “*Kur’ân-ı Kerim’de Teşbih, İstiare, Mecaz ve Kinaye*” başlığında bu dil kullanım yolları anlatılmış çeşitlerine dair ayetlerden örnekler verilerek zenginleştirilmiştir. Bu

¹⁷⁵ Zühaylî, *Tefsîru’l-Münîr*, 1/14-20.

¹⁷⁶ Zühaylî, *Tefsîru’l-Münîr*, 1/20-24.

¹⁷⁷ Zühaylî, *Tefsîru’l-Münîr*, 1/25-26.

¹⁷⁸ Zühaylî, *Tefsîru’l-Münîr*, 1/26-28.

¹⁷⁹ Zühaylî, *Tefsîru’l-Münîr*, 1/26-31.

¹⁸⁰ Zühaylî, *Tefsîru’l-Münîr*, 1/31-36.

¹⁸¹ Zühaylî, *Tefsîru’l-Münîr*, 1/36-38.

başlığın temel vurgusu Arapçanın dil özelliklerinin ayrıcalığı ve bunun en yüce şeklinin insanlar tarafından benzeri getirilemeyecek bir güzellik ile Kur’ân’da gelmiş olmasıdır.¹⁸²

“Bazı tamamlayıcı bilgiler” kısmında da cüz ve ayet sayıları gibi ek bilgiler verilerek istiaze kısmı ile ayetlerin tefsirine başlamıştır.¹⁸³

Zühaylî yedi maddede özetlediği metodunu uygulamayı hedeflediği eserinde kendine has bir yöntem izlemiştir. Öncelikle okuyucunun zihnini hazırlamak için tefsirine başlanacak olan surenin içerdiği konular hakkında “Sure’nin Kapsadığı Konular” başlığı ile özetlemiştir. Bu hali ile bütünden parçaya bir yol izlemiş, sure hakkında ismi veya isimleri, kaç ayet olduğu Mekkî veya Medenilik bilgisi gibi genel bilgileri sunmuştur. Varsa surenin faziletine dair rivayetler verilirken bunların sıhhati konusunda da titiz olmaya dikkat etmiştir. Bu bağlamda mukaddimede de yer verildiği gibi surelerin fazileti hakkındaki rivayetlerin çoğunun mevzu olduğunu, çıkar elde etmek isteyenler tarafından suistimal edildiğini ifade etmiştir.¹⁸⁴ Rivayetlerin sıhhat durumu uygun değilse yer vermeyip eğer fazilet hakkında rivayet aktarılsa sıhhat durumunu da belirtirmiştir. Konu olarak birbiri ile bağlantılı ayetleri gruplayarak içeriğine uygun da bir başlık koyarak; örneğin Âl-i İmran suresi 26-27. Ayetler için; “Allah’ın Kudret ve Büyüklüğünün, Tüm Yaratılmışlar Üzerindeki Etkisinin İspatı ve İşleri Ona Havale Etmek”,¹⁸⁵ 28-30. Ayetler “Şirk Koşanlarla Arkadaş Olmaktan Uzak Durmak”,¹⁸⁶ 31-32. Ayetler ise “Allah Sevgisi Resulüne itiba ve İtaat Ederek Elde Edilir”¹⁸⁷ gibi başlıklar koyarak ayet grupları özelinde konulu tefsir yapmıştır.

Surenin genel özellikleri hakkında bilgi verdikten sonra tüm eserde ayetler özelinde çeşitli başlıklar koyarak açıklamalara yer vermiştir. Öncelikle “el-Kırâât” başlığında hangi kırâât imamının bu ayeti nasıl okuduğunu, çeşitli okuyuş şekillerini ve bunların mânâya etkisi olup olmadığını değerlendirmiştir. “el-İ’râb” başlığında ayetlerin i’râbını yapmış ve devamında “el-Belağ” başlığı ile belâgat ilmi çerçevesinde ayetteki dil unsurlarına dikkat çekmiştir. Eserinde hem başlangıç hem de orta düzey okuyucuya ulaşmayı hedefleyen Zühaylî, bu kısmı detaylı denilecek şekilde ele almıştır. “el-Müfredâtü’l Lüğaviyye” başlığında ayette geçen kelimelerin anlamlarına yer vermiş, varsa terim anlamlarını da açıklamıştır. Zühaylî anlamayı kolaylaştırmak için bağlantısı olan noktaları vurgulamıştır. “el-Münasebet” başlığında sure içindeki ayet gruplarının, peş peşe gelen surelerin, kıssalar veya konular arasında çeşitli yönlerden birbiri ile bağlantısı olan noktalar varsa bunlara dikkat çekmiştir. “Et-Tefsîru ve’l

¹⁸² Zühaylî, *Tefsîru’l-Münîr*, 1/36-41.

¹⁸³ Zühaylî, *Tefsîru’l-Münîr*, 1/41.

¹⁸⁴ Zühaylî, *Tefsîru’l-Münîr*, 1/11.

¹⁸⁵ Zühaylî, *Tefsîru’l-Münîr*, 6/178.

¹⁸⁶ Zühaylî, *Tefsîru’l-Münîr*, 6/178-180.

¹⁸⁷ Zühaylî, *Tefsîru’l-Münîr*, 6/180-183.

Beyân” başlığı ile ayetlerin tefsirini yapmıştır. En son olarak “Fıkhu’l Hayât ve el-Ahkâm” başlığı ile ayetlerin fıkıh ve hukuk ile ilgili bir konu varsa bunu açıklamıştır. Zühaylî fıkıh alanında uzmanlık yapmış bir kişi olarak zaman zaman bu konularda detaylı açıklamalar yapmıştır. Mukaddimede yer verdiği gibi taassuptan uzak durmayı hedeflemiş, ahkam ayetleri hakkında tefsir yaparken yaygın olarak kabul edilen dört fıkıh mezhebinin de görüşlerine yer vermiştir. Kur’ân-ı Kerim’in içeriğinin ve insana dair çözüm önerilerinin her zaman geçerli olduğunu söyleyerek ayetlerin günümüzde ne söylediğine, insanların sosyal hayatlarında karşılaştıkları problemleri çözmede nasıl yardımcı olabileceklerine değinmiştir. Ayetlerin dünya çapında meydana gelen olay ve olgulara dair ne söylediğine geniş şekilde yer verirken bazı düşünürlere göre sosyal olay ve olgulara duyarlı olması onun ve tefsirinin öne çıkan en önemli özelliklerindendir.¹⁸⁸

1.3.4. Et-Tefsiru’l-Münîr’in İlmi Değeri

Müellif eserinde hem ayet ve hadislere başvurma gibi rivayet tefsiri yöntemlerini hem de Arap dili, sarf ve nahiv, akli çıkarımlar yapma, toplumsal olaylara yer verme, diğer bilim dallarından faydalanma gibi dirayet tefsiri yöntemleri kullanmıştır bu yönüyle eserinde hem rivayet hem de dirayet tefsirinden izler taşıdığını söylemek mümkündür.

Zühaylî İslah’ı ilerleme, yapıcılık ve uygarlık hareketi olarak tanımlarken peygamberlerin böyle zamanlarda ortaya çıktığını söyleyerek peygamberlerin tarafında yer alan kişileri de “ıslahatçılar” olarak tanımlamıştır. Bu uygarlık hareketine tarihin hangi dönemi olursa olsun ilerlemenin karşısında duranlar olmuş fakat nihayetinde güzel olan sonuca ıslahtan yana tavır alanların ulaşacağı şu şekilde ifade etmiştir:

“İşte insan toplumlarında Allah'ın sünneti budur. Hak ile batıl arasında bir anlaşmazlık ortaya çıkar. İman ile küfür arasında mücadele gittikçe kızışır. Her bir yolun yardımcıları, destekleyicileri vardır. Efendileri, büyükleri vardır. Peygamberler, onların izinden giden ıslahatçılar, işte bu şekilde çarpışan ve çatışan ortamda ortaya çıkarlar. Zayıflar onlara tabi olur. İleri gelenler onlara karşı çıkar, inkâr eder. Orta tabakadakiler de bunlara yardımcı olur. İslah, ilerleme, yapıcılık ve uygarlık hareketine her ortam ve toplumda karşı çıkan, ileri gelen büyük suçlu ve günahkârlar ise, onların davetlerine karşı durur, direnir. Fakat sonunda güzel akıbet ve zafer, ıslahtan yana takvalılarındır.”¹⁸⁹

Müellifin ıslah kavramını kullandığı örneklerden bir diğeri de kavminin Hz. Şuayb'e (a.s) yönelttiği bazı sorulardaki tavırlarının günümüzde yaşanan bir tutuma benzetmesinde görülmektedir. Hz. Şuayb'ı (a.s) küçümseme, aynı zamanda atalarından gördükleri putperestliği

¹⁸⁸ Muhammed Said Ramazan el-Bûtî, “Keyfe Sârat Ma’rifeti li’l Üstâz Vehbe ez-Zuhaylî Zemîlen Sümme Sâdikân Sümme Ehan Fi’lîlâh”, *Vehbe ez-Zuhaylî Buhûs ve Makâlât Mühâdâtîn İleyh* (Dimeşk: Dâru’l Fikr, 2007), 31.

¹⁸⁹ Zühaylî, *Tefsîru’l-Münîr*, 4/338.

övme maksadı ile kınayarak sordukları soruları¹⁹⁰ bugün ıslahçı bir alime karşı sorulan sorulara benzeterek şu şekilde ifade etmiştir:

“Kavmi de bu sözlerini alay ve küçümseme edasıyla söylemişler, din ve iman konusunda körü körüne taklit metoduna sarıldıklarını ilân etmişlerdi. Bu ifadeleri, bugün ıslahçı bir din alimine "Senin ilmin veya hocalığın seni şu işlediğimiz âdetleri (yani bidatleri) terk etmeye mi sevk ediyor?" denilmesi gibidir.”¹⁹¹

Peygamberler ve ıslahatçıları aynı tarafta olarak niteleyen müellif Hz. Muhammed’e (s.a.v) hitaben “*Bu, kendisiyle insanları uyarman, inananlara öğüt vermek için sana indirilen bir kitaptır. Artık bu hususta kalbinde bir sıkıntı olmasın.*”¹⁹² buyurulan ayetin tefsirinde peygamberlerin ve ıslahatçıların bu türden sıkıntılarla karşılaştıklarını metanetle yola devam etmeleri gerektiğini şu şekilde ifade etmiştir: “Bilindiği gibi her peygamber ve her bir ıslahatçı birtakım eziyetler, davetine karşı direnişler, mesajından yüz çevirmeler ve engellerle karşı karşıya kalır. Bu durumlarda davetçiye düşen sabretmek, direnmek ve yoluna devam etmektir.”¹⁹³

Müellifin takındığı ilmi tavır tefsir alanındaki ilmi çizgisinin belirlenmesinde etkili olmuştur. Onu İçtimai tefsir ekolüne dahil eden görüşler de vardır:

“(…) Ferid Vecdi, Abdülaziz Caviş, Mustafa el-Merâgî, Muhammed Abdullah Draz, Mahmut Şeltut, Seyyid Kutup, Said Havva, Seyyid Ahmed Han, Mevdûdî, Ebu’l-Kelâm Azad, İzzet Derveze, Muhammed Esed, Vehbe Zühaylî ve Şarkavî bu tefsir tarzının diğer temsilcileri olarak öne çıkmıştır. Ülkemizde ise bu tefsir yöntemine yakın duran kişilerin başında tam bir müfessir olmasa da Kur’ân düşünürleri olarak niteleyebileceğimiz Mehmet Âkif Ersoy, Bereketzade İsmail Hakkı ve Manastırlı İsmail Hakkı gibi isimleri de kısmen bu kategoriye dahil edebiliriz.”¹⁹⁴

Tefsir tarihinde son dönemlerde ortaya çıkan çeşitlerden birisi de İçtimâî Tefsir ekolüdür. Kur’ân’ı yeni bir anlayışla ele alarak çağın toplumsal sorunlarını nasların ışığı altında çözümlemeyi hedefleyen İçtimâî Tefsirin en belirgin özelliği; taklidi terk ederek ortaya çıkan problemlere yeni çözümler üretmektir.¹⁹⁵ Bu tefsir türü İsrâiliyâta karşı takındıkları kesin tavır ile mezhebî görüşleri onaylamayı ‘taklid’ diye niteleyerek hiçbir mezhebin etkisi altında kalmamayı kendilerine ilke edinmeleri olumlu yönlerinden kabul edilmiştir. Bunun haricinde tefsirlerinde toplumun hidâyet ve irşâdını hedef olarak belirlediklerinden toplumsal meseleleri önceki bazı müfessirlerin kitaplarında yer alan zayıf ve uydurma haberlere, bid’at ve hurâfe niteliğindeki bilgilere yer vermeden açıklamaları en öne çıkan özellikleridir. İçtimâî Tefsirin en

¹⁹⁰ Hûd 11/87-91.

¹⁹¹ Zühaylî, *Tefsîru’l-Münîr*, 6/372.

¹⁹² el-A’râf 7/2.

¹⁹³ Zühaylî, *Tefsîru’l-Münîr*, 4/434.

¹⁹⁴ Ercan Şen, “İçtimâî Tefsir Yaklaşımı Açısından Mehmet Âkif Ersoy’un Kur’an Yorumu”, *Yakın Doğu Üniversitesi İslam Tetkikleri Merkezi Dergisi* 1/2 (2015), 174.

¹⁹⁵ Muhsin Demirci, *Tefsir Tarihi* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İFAV, 2018), 235.

çok eleştirilen yönü ise lafızların zâhirine ters düşecek tarzda aşırı te'villere giderek Kur'ân bütünlüğüne zarar vermektir. Örneğin bu ekolün, Fil ordusu üzerine gönderilen kuş sürülerini sivrisinek, onların taşıdıkları taşları da mikrop olarak yorumlamasını çoğu müfessir, Kur'ân'ın sahih yorumunun ancak bir tahrifi olduğu şeklinde değerlendirmiştir.¹⁹⁶ Buna ek olarak akla gereğinden fazla geniş bir alan tanıyıp daima naklin (rivâyetin) önüne geçirmek ve sahih olduğu ispat edilen âhad haberleri hüküm içtiğinde delil kabul etmemek İctimai Tefsirin eleştirilen olumsuz özelliklerindendir.¹⁹⁷ Bu tefsir türünün mana sınırlarını zorlayan aşırı yorumları eleştiri konusu olsa da Zühaylî'nin tefsirini, metodunun tümüne ve kullandığı ifadelerle bakıldığında İctimâî Tefsir ekolünün makul çizgilerde kalan bir örneği olarak görmek mümkündür.

¹⁹⁶ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili Tefsiri*, 9/6134-6139.

¹⁹⁷ Demirci, *Tefsir Tarihi*, 242-244.

İKİNCİ BÖLÜM

VEHBE ZÜHAYLÎ'NİN KISSALARI TEFSİR YÖNTEMİ

Zühaylî'nin hayatı, ilmi kişiliği, eserleri ve özellikle teze konu olan *et-Tefsîru'l-Münîr*'in tanıtımı, metodu ile ilmi değeri hakkındaki bilgi ve değerlendirmelerden sonra bu bölümde onun Kur'ân kıssalarını ele alışı yöntemleri ve kullandığı metotlar incelenecek böylece Zühaylî'nin kıssalara yaklaşımı tespit edilecektir. Bu bölümde müfessirin yöntemleri; kıssaların anlatımında temel ve metodolojik yaklaşımlar, kaynak ve içerik temelli açıklamalar, dilsel açıklamalar ve kıssaların arka planını anlamayı kolaylaştıracı unsurlar şeklinde dört ana başlıkta ele alınacaktır. Temel ve metodolojik yaklaşımlar alt başlığında; müfessirin kıssaların anlatımında kullandığı, Kur'an'daki kıssaların tamamını tutarlı ve sistemli bir şekilde ele alma yöntemleri incelenecektir. Bu minvalde müellifin günümüz insanının ihtiyaçlarını gözetmeyi hedefleyen tavrı, kıssaların günümüze hitap eden yönlerini öne çıkarması, okuyucunun dikkatini çekerek ona hitap etme yöntemleri değerlendirilecektir.

Kaynak ve içerik temelli açıklamalar başlığında: kıssaların tefsirinde başvuru yaptığı kaynaklar ve değeri incelenecek ayrıca kıssaların akaid ve fıkha dönük yönleri de değerlendirilecektir. Dilsel açıklamalar başlığında; müfessirin dil bilgisi ve ayette kullanılan kelimelerin inceliklerine dair yaklaşımı ele alınacaktır. Kıssaların muhatap tarafından anlaşılmasını hedefleyen müfessirin bu bölümde anlamayı kolaylaştıracı bazı ek bilgileri nasıl ve ne miktarda kullandığı incelenecektir.

2.1. Kıssaların Anlatımında Temel Metodolojik Yaklaşımlar

Kur'ân'daki kıssalar, yalnızca tarihi olayları aktarmak için değil ; insanları düşünmeye sevk etmek, geçmiş kavimlerin yaşamlarını ve yaptıkları hatalardan çıkarılacak dersleri göstermek amacıyla yer almıştır.¹⁹⁸ Müfessir kıssalar hakkındaki ayetlerin tefsirini yaparken birey ve toplumu ilgilendiren yönlerine değinerek kişinin hayat tarzı, inancı, ibadetleri, ahlakı ve toplumsal yaşayışı hakkında içerdiği mesajları iletme esas gaye olmuştur.¹⁹⁹ Her müfessirin ayetleri tefsir ederken kullandığı bazı metotları vardır ve kıssaları konu alan ayetlerin yorum biçimleri onların kıssalara yaklaşımı tespit etmek için önemli veriler sağlar.

¹⁹⁸ Şengül, *Kur'an Kıssaları Üzerine*, 277.

¹⁹⁹ Zühaylî, *Tefsîru'l-Münîr*, 1/655.

2.1.1. Didaktik (Eğitici) Yöntem

Kur'ân-ı Kerim'in indiriliş amacı insanları bilgilendirmek, eğitmek, doğru ve yanlış seçenekleri, bu seçenekleri seçme durumunda kişinin akibetinin ne olacağını insanlara öğretmektir.²⁰⁰ Doğru ile yanlış ve sorumluluklarıyla yükümlülüklerini bilen kişinin akıl ve iradesini de kullanarak hidayeti bulması beklenir. Kur'ân insanları eğiterek iyi bir insan ve iyi bir kul olmasını amaçlarken kıssaların anlatımından hedeflenen gaye insanları geçmişte yaşanmış olaylardan ibret alarak eğitmektir.²⁰¹ İnsan hayatı, her türden iyi ve kötü işlerin yaşanarak tecrübe edildiği bir kıssa olduğundan; geçmiş peygamberlerin ve kavimlerinin yaşadıkları deneyimleri, hayat tecrübeleri, doğruları ve yanlışları gelecek nesillere kıssalar yoluyla aktarılmıştır.²⁰²

Kıssalarda geçen mesaj ve hikmetler sadece mesajına odaklanıp emir ve yasaklar şeklinde de ifade edilebilecek iken geçmiş peygamberler ve kavimlerinin haberlerinden haberdar etmek, meselelerin zihinlerde canlanmasını sağlamak, gerçek hayatta yaşamış olan insanların haberlerini yine insanlara aktararak mesajları soyut olmaktan kurtarıp somutlaşmasını, insanî düzeye indirgenmesi sağlar böylece Kur'ân mesajlarını kıssalar şeklinde anlatarak eğiticiliğini arttırmıştır.²⁰³

Müfessirler de tefsirlerinde sadece bilgi aktarımından ziyade kendi bilgi ve yetenekleri ölçüsünde ayetleri yorumlarlar ve insanların eserlerinden faydalanmasını hedeflerler. Bundan amaçları yine insanları bilgilendirmek ve eğitmekken Zühaylî'de tefsirinde okuyucunun faydalanacağı eğitici bir yöntem izlemiştir.

Çoğunlukla kıssaların tefsirine başlamadan önce genel çerçeveyi çizen girizgâh niteliğinde bilgiler vererek kıssaların özümsemesini önemsemiş zihinsel şemaları kullanmıştır. Kıssalardan önce girizgâh yapması, farklı surelerde geçen kısımları bağdaştırması, konu sonuna gelindiğinde bilgileri toplamak ve esas mesajı vurgulamak için özetlemesi, okuyucu karşındaymış gibi ona hitap ederek “Ey okuyucu” gibi ifadeleri kullanması, soru ve cevap yöntemi ile zihinleri canlı tutması gibi bir dersi sınıf ortamında yüz yüze anlatıyormuş gibi eğitici bir metot izlemiştir.

²⁰⁰ Demirci, *Tefsir Usûlü*, 214.

²⁰¹ Asiye Yılmaz, *Kur'an'daki Kıssaların Din Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi* (Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008), 25; Macit Yılmaz, “Değerler Eğitiminde Etkin Bir Materyal Olarak Kur'an Kıssaları ve Kullanılışı”, *İslâmî İlimler Dergisi* 9/1 (2014), 141-143; Akbar Salehi, “İslâmî Eğitim ve Öğretimde Kur'an Kıssa ve Hikayelerinin Rolü”, çev. Mustafa Kara, *Bartın Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi* 4/8 (2017), 191.

²⁰² Nurettin Çiftçi, *Kur'an Kıssalarında Tema ve Anlatım Üslubu* (Ankara: Fecr Yayınları, 2023), 18.

²⁰³ Nurettin Turgay, “Kur'an Kıssaları”, *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları* 2/4 (Kasım 2000), 62-70.

2.1.2. Bütüncül ve Tutarlı Anlatım

Kur'ân'da bir peygamber hakkındaki kıssa çeşitli parçalar halinde farklı surelerin içinde bulunması Kur'ân'ın kendi iç tertip düzeninden kaynaklanan doğal bir sonucu olup kıssa hakkındaki ayetler, başlayıp araya başka konu girmeden tüm kısımları ile sona eren adeta bir ders kitabı şeklinde değildir ve kıssanın bölümleri farklı surelerin içinde bulunmaktadır.²⁰⁴

Zühaylî de kıssaların tefsirinde Kur'ân kıssalarının bölümlerinin farklı sureler içinde gelmesi üslûbunu gözetmiştir.²⁰⁵ İlk geçtiği yerde kıssanın geneli hakkında geniş bilgi vermiştir. Örneğin A'raf Suresinde Hz. Nûh'tan (a.s) bahseden ayetlerin²⁰⁶ tefsirinde genel anlamda bir özet verilmiş, ardından Hz. Nûh'un (a.s) kıssasının tefsirine Hûd Suresinin tefsiri yapılırken detaylarına daha sonra değinileceğine dair not düşülmüştür.²⁰⁷

Peygamberler farklı zaman dilimlerinde yaşamış olsalar da tevhid çağrıları ortaktır bu sebeple peygamberlerin yaşadıkları olaylar ve tebliğ dilinde bazı ortak noktalar bulunabilmektedir. Bu durum esasen Kur'ân'da kıssaların anlatılmasının sebeplerinden biri olan semavi dinlerin tek bir kaynaktan geldiğini ispat etme amacının da bir yansımasıdır.²⁰⁸ Batıl fikirlerle tahrif edilmeden önce dinlerin kaynağı tektir ve bunun doğal sonucu olarak tüm peygamberlerin geçmişten bugüne çağrıları aynı hedef üzere olmuştur.²⁰⁹ Müellif peygamberlerin hayatlarında meydana gelen bu ortak noktaları da özellikle vurgulayıp tüm peygamberlerin çağrısının aynı olduğunu ifade etmiştir.²¹⁰

Müellif Hz. Nûh'un (a.s) inkâr edenlere karşı *“Ey kavmim! Eğer benim aranızda bulunmam ve Allah'ın ayetlerini bildirmem zorunuza gidiyorsa, bilin ki ben yalnız Allah'a dayanıp güveniyorum; siz de ortaklarınızı toplayıp ne yapacağınızı kararlaştırın, yapacağınız iş içinizde niyet olarak kalmasın ve bana mühlet de vermeden yapacağınızı yapın.”*²¹¹ şeklindeki tavrı ile Hz. Hûd'un (a.s) benzer bir olay karşısında verdiği tepkiyi anlatan *“Ben Allah'ı şahit tutarım; siz de şahit olun ki, ben Allah'ı bırakıp ortak koştuklarınızdan beriyim. Hep birlikte bana kuracağınız tuzağı kurun. Sonra bana hiç mühlet vermeyin. Ben, benim ve sizin Rabbiniz olan Allah'a güvendim.”*²¹² ayetindeki tavrı hakkında yalnızca Allah'a dayanıp güvenen peygamber duruşunun her ikisinde de benzer ifadelerle dile getirildiğini ifade etmiştir.

²⁰⁴ İshak Doğan, “Nüzûl Ortamı-Sûre-Kıssa İlişkisi (Kalem Sûresi Örneği)”, *Muş Alparslan Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi* 2/1 (2019), 116.

²⁰⁵ Zühaylî, *Tefsîru'l-Münîr*, 4/450.

²⁰⁶ el-A'râf 7/59-64.

²⁰⁷ Zühaylî, *Tefsîru'l-Münîr*, 8/541.

²⁰⁸ Abdüsselam Soylu, “Kur'an Kıssalarının Temel Amaçları”, *Darulhadis İslami Araştırmalar Dergisi* 6 (Haziran 2024), 5-8.

²⁰⁹ Şengül, *Kur'an Kıssaları Üzerine*, 298.

²¹⁰ Zühaylî, *Tefsîru'l-Münîr*, 8/207.

²¹¹ Yûnus 10/71.

²¹² Hûd 11/54-56.

Buna göre insanlığın ikinci atası Hz. Nûh (a.s) ile Hz. Hûd'un kavimlerine söylediği sözlerin ortak olduğunu ve mü'minlerin duruşu ile müşriklerin güçsüz tavrının farkını göz önüne sererek şöyle açıklamıştır:

“Böylece tereddüt nedir bilmeyen, Allah'a, O'nun vaadine sarılan ve itimat eden köklü iman sahibi müminin tavrı ile birdenbire çözülen hatta birden yok olan sahte tanrıların ve ortakların hayali kuvvetinden başka sığınacak yeri olmayan güçsüz ve tereddütlü kâfirin tavrı arasındaki açık fark belli olmaktadır.”²¹³

Müellif bu peygamberlerin ifadeleri arasındaki ortak noktayı ve kararlı duruşlarını bu şekilde vurguladıktan sonra bu örnekte iki peygamberin örnek verildiğini fakat tüm peygamberlerin çağrılarının ortak olduğunu ifade etmiştir. Buna göre peygamberlerin din kurallarında uygulama anlamında farklılıklar olsa da bunlar teferruat denilebilecek küçük bir kısımdır bunun haricinde iman ve inanç esasları olarak tevhide dayanırlar bu konu hakkında farklılık yoktur.²¹⁴ Bu durumu *"Ey ümmetler! Biz sizin her biriniz için bir şeriat ve yol tayin ettik."*²¹⁵ ayeti ile bağdaştırarak peygamberlerin şeriâtlerinin teferruata dair hükümleri ayrı ayrı olsa da asılları ve kaynakları bir olduğunu ve ilk peygamberden son peygambere kadar bütün peygamberlerin dininin İslâm olduğunu ifade etmiştir.²¹⁶

Müfessirin Kur'ân bütünlüğüne dikkat çektiği bir diğer örnek ise: Hz. Sâlih'in (a.s) kıssasında Allah'ın (cc) bir delil olarak gönderdiği dişi deveyi kesen inkârcı kavmin helâkını anlatan *"Azabım ve uyarılarım nasılmış bir bakın!"*²¹⁷ ayeti hakkındadır. Müfessirin tespitlerine göre bu ayet bazı kıssalarda azapla ilgili ayetlerden önce bazılarında da ilgili ayetlerden daha sonra gelmiştir. Müfessir böylece Kur'ân'ın kıssa anlatımında bütüncül yaklaşıma sahip olduğunu şu cümlelerle tespit etmiştir: “Bu ayet, Semûd (a.s) kıssasında azap anlatılmadan önce, Nûh (a.s) kıssasında korku ve dehşet vermek için azap açıklandıktan sonra, Âd (a.s) kıssasında ise her ikisini de birleştirmek için azap açıklandıktan sonra, fakat azabın gelişi bildirilmeden önce zikredilmiştir.”²¹⁸

Yusûf suresinin başında sureler arasındaki benzerliklere ve farklılıklara dikkat çekilmiş, bu ayetlerde tercih edilen kelimelerin, surelerin içerdiği konulara uygun şekilde geldiği vurgulanmıştır. Buna göre Yusûf suresi ile Yûnus suresinin başlangıçları birbirine benzemektedir. Ancak kullanılan kelimeler, surelerinin içeriğine de uyumlu olarak gelmiş ve

²¹³ Zühaylî, *Tefsîru'l-Münîr*, 6/602.

²¹⁴ Süleyman Taşkın, *Beşinci ve Altıncı Yüzyıl Haneî Usulcüleriyile Karşılaştırmalı Olarak Gazzalının Delil Teorisinde Şer'u Men Kablena ve Sahabi Kavli* (Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009), 10.

²¹⁵ el-Mâide 5/48.

²¹⁶ Zühaylî, *Tefsîru'l-Münîr*, 6/608.

²¹⁷ el-Kamer 54/21.

²¹⁸ Zühaylî, *Tefsîru'l-Münîr*, 1/115.

onları birbirinden farklı kılmıştır. Yûnus suresinde Kur’ân “hâkim” (hikmet dolu)”²¹⁹ sıfatıyla; Yusûf suresinde ise “mübîn” (apaçık)”²²⁰ sıfatı ile nitelendirilmiştir. Müellif, Yusûf suresinde değerli ve sabırlı bir peygamberin uğradığı büyük ve önemli olayların anlatıldığı için burada Kur’ân’ın “beyan” “(açıklayıcı olma)” sıfatı ile tavsif edilmesinin uygun olduğunu söylemiştir. Yûnus suresinde ise Allah’ın birliği, vahiy ve peygamberliğin ispatı, öldükten sonra dirilme ve amellerin karşılığının verilmesi gibi dinin esasları konuları anlatıldığı için bu surede ise Kur’ân’ın “hikmet” ile zikredilmesinin surenin içeriğine uygun olarak geldiğini ifade etmiştir.²²¹ Böylece benzer ayetlerden yola çıkarak sureler arası farklılık içeren özel durum Kur’ân’ın bütünlüğü bağlamında ortaya koyulmuştur.

Müfessir Kur’ân’ın bütüncül yapısına dikkat çekerken; kıssaların anlatım sırasına da işaret etmekte ve birbiri ile tarih veya içerik olarak bağlantılı surelerin art arda gelmesindeki sebebin, kıssalarda vurgulanan ana konuya muhatabın ilgisini yöneltmek²²² olduğunu ifade etmektedir. Hz. Zekerîyyâ (a.s) ile Hz. Meryem’in akraba olmalarının yanı sıra onları benzer kılan bir başka durum ise Hz. Zekerîyyâ’nın (a.s) yaşlıyken evlat sahibi olması ve Hz. Meryem’in ise babası olmadan bir bebeği dünyaya getirmesidir. Müfessir alışılmadık şekilde dünyaya gelen bu iki bebeğin durumuna dikkat çekmiştir. Buna göre surede önce Hz. Zekerîyyâ (a.s) daha sonra ise Hz. Meryem kıssası anlatılmaktadır. Bu iki kıssa arasında aynı dönemde meydana gelmeleri ile zaman yönünden bir bağlantı kurulduğu gibi aynı zamanda olağanüstü şekilde doğan iki bebeği konu anlamaları yönüyle de ortak noktaları vardır. Normal şartlarda Hz. Zekerîyya (a.s) ve eşi gibi çok yaşlı bir çiftin ve bir çocuğu babasız dünyaya getiren Hz. Meryem’in çocuk sahibi olmaları mümkün değildir. Müellif surede peş peşe zikredilen bu iki kıssada sıra dışı şekilde doğan bu iki bebeğin mucizevi yönlerine vurgu yapıldığını ve bu iki kıssa arasında irtibat bulunduğunun altını şu cümlelerle çizmiştir: “Zira Hz. Zekerîyyâ (a.s.) kıssası yaşı geçmiş, piri fani bir ihtiyar ile kısır bir kocakarıdan çocuk dünyaya gelmesi olayıdır. Hz. Meryem (a.s.) kıssası ise daha gariptir. Bu ise hiçbir erkek olmaksızın sadece bir hanımdan çocuk dünyaya gelmesi olayıdır.”²²³

Meryem suresinde Hz. İbrâhîm (a.s), Hz. İshak (a.s) ve Hz. Yakup (a.s) gibi birden çok peygamberin kıssasından bölümler anlatılmıştır. Tefsirinde kıssalar arası bütüncül anlayışa önem veren müellif bu duruma dikkat çekmek için “*Kıssaların Birbiri ile Bağlantısı*” başlığını koyarak konuyu burada Hristiyan ve Putperestlerin tanrı anlayışlarının oldukça farklı

²¹⁹ Yûnûs 10/1.

²²⁰ Yûsuf 12/1.

²²¹ Zühaylî, *Tefsîru’l-Münîr*, 5/407.

²²² Sabri Demirci, “Kur’ân Ayetleri ve Sureleri Arasındaki Tenasüb (Fahruddin Razi’nin Tefsiri Mefâtihi’l- Gayb Örneği)”, *EKEV Akademi Dergisi* 19/62 (2015), 161.

²²³ Zühaylî, *Tefsîru’l-Münîr*, 9/402.

özellikleri olmasına rağmen ortak noktalarının onları birleştirdiğini ifade etmiştir. Buna göre Meryem suresinde Hz. Zekerîyyâ (a.s) ve Hz. Yahyâ (a.s) ile Hz. İsâ (a.s) ve Hz. Meryem kıssaları anlatılmaktadır. Müellif bu kıssalardan sonra Hz. İbrahim (a.s) kıssasından bahseden ayetlerin bu surede yer alan üçüncü kıssa olduğunu not düşmüştür. Surenin tevhit, peygamberlik ve haşr'i açıklamak gibi konuları olduğunu söylerken bu kısımda iki gruptan bahsedildiğini ifade etmiştir. Buna göre ilk grup olan müşrikleri; tevhidi inkâr eden, Allah'tan başka bir mabudun varlığını kabul edenler olarak tanımlarken ikinci grup olan Hristiyanları ise Allah'ın dışında diri ve akıllı bir mabudun varlığını kabul edenler olarak tanımlamıştır. Müellif her iki kesimin de tevhit yolundan sapmış olmalarının ortak özellikleri olduğunu söylerken aralarında bir farkın bulunduğu da değinmiştir. Buna göre her iki kesimin ortak özelliği sapıklık olmakla birlikte, birinci kesimin sapıklığı daha büyüktür. Müfessir bu surede Müşriklerden sonra Hristiyanların durumundan bahsedilen ayetlerin tefsirinde birbirleri ile aralarındaki münasebeti ve ortak noktaları vurgulamıştır.²²⁴

Zühaylî'nin bu konudaki metodu incelendiğinde Kur'ân'ın tertibine göre gelen kıssa bölümlerinin birbiri ile bağlantılı bir durumu varsa öncelikle tespitleri ile buna dikkat çektiği görülmüştür. Kıssaların bölümlerini ilk geçtiği yerde işlemiş, konu devam edecekse buna dair okuyucuyu bilgilendirmek için not düşülmüştür. Kıssaların bütüncül ve tutarlı olması konusunda üzerinde özellikle durduğu nokta dinlerin kaynağının tek, peygamberlerin çağrılarının aynı olduğudur ki aralarında yüzyıllar gibi fark da olsa peygamberlerin kullandığı bazı ortak ifadeler olmuştur. Bir surede geçen kıssanın, surede anlatılan konunun geneline olan uygunluğuna da dikkat çekilmiştir ki; bu durum aynı zaman münasebet ilmi ile de bağlantılıdır. Birbirinden farklı olan kıssaların da aralarında bir uyumu olduğunu zikredilerek konu veya meydana gelme sıraları arasındaki bağlantı belirginleştirilmiştir. Zühaylî bu durumları tespit etmeye çalışmış ve gerekli açıklamalar yapmak için “*Kıssaların birbiri ile bağlantısı*” şeklinde ek başlıklar açarak konuyu bağdaştırmıştır.

2.1.3. Konuyu Maddeleştirme ve Anlatımı Sistematikleştirme

Müfessirin kıssalara yaklaşımının bir yönü de kıssayı ele alırken konuyu maddeleştirerek adım adım ilerlemesidir. Çok katmanlı veya daha iyi anlaşılmasını hedeflediği konuyu bölümlere veya maddelere ayırarak okuyucunun olay örgülerini net şekilde görebilmesini ve kıssa akışını takip etmesi sağlanmıştır.

²²⁴ Zühaylî, *Tefsîru 'l-Münîr*, 8/346.

Hız. İbrâhîm'e (a.s) tabi olma emri verilen ayetlerin²²⁵ tefsirinde müellif onu tabi olmaya lâyık kılan seçkin özelliklerini maddeler halinde sunarak anlatmıştır. Onun muvahhid ve Hanif olduğunu vurgulamış, ayrıca Allah'ın (c.c) övgüsüne mazhar olmasını sağlayan özelliklerini maddeler halinde sıralamıştır. Müellif Hız. İbrâhîm'i (a.s) muvahhidlerin önderi, peygamberlerin babası diye niteleyip Müşriklerden, Yahudilik ve Hristiyanlıktan berî olduğunu ifade etmiş ve Allah Teala'nın (c.c) onu dokuz sıfatla tavsif ettiğini söyledikten sonra bunlardan muvahhid oluşunu "*Kuşkusuz İbrâhim, bir tevhid önderi olarak Allah'a gönülden itaat eden iyilik rehberiydi, müşriklerden de değildi. Allah'ın nimetlerine şükrederdi; Allah onu seçkin kılmış, doğru yola yöneltmişti.*"²²⁶ ayetinde zikretmiştir. Bu sıfatları ve ilgili olduğu ayetleri şöyle zikretmek mümkündür ve bunlardan ilk ikisi şöyledir:

"1- Hız. İbrâhîm bir ümmetti. Yani hayır sıfatlarında kemale erdiği için başlı başına bir ümmet idi. Ayetin manası şudur: İbrâhîm kendisine tabi olunacak bir önder idi.

2- Hız. İbrâhîm Allah'a boyun eğen, huşu sahibi Allah'a itaat eden, emrini yerine getiren bir şahsiyetti."²²⁷

Ehl-i Kitab'ın dinde önderleri olarak kendilerini Hız. İbrâhîm'e (a.s) nispet etmeleri müellifin Hız. İbrâhîm'in (a.s) küçük yaşlarından itibaren şirkten uzak duran bir muvahhit olduğunu, inancına yanlış fikirleri karıştırmayan bir hanif olduğunun vurgulamasına sebep olmuştur. İlgili ayetleri bir arada vererek konuyu pekiştirmiş, onun dini durumu ve inancının dayandığı temel noktaları belirgin hale getirmiştir. Böylece Hız. İbrâhîm'in (a.s) önderleri/ataları olduğunu söyleyen Yahudi, Hristiyan ve Müşriklerin inancı ile Hız. İbrâhîm'in (a.s) inancı arasındaki farkı vurgulamıştır. Üçüncü maddede Hız. İbrâhîm'in (a.s) hanif olduğunu yani şirki ve batılı reddedip tevhide yöneldiğini²²⁸ kaydeden müellif dördüncü madde de konuya dair; "(...) İbrâhim *"Rabbim hayat veren ve öldüren"* deyince o, *"Hayat veren ve öldüren benim"* dedi (...)"²²⁹ ayetini ve putlara ve yıldızlara tapınmayı reddetmesini konu alan "*Ben böyle (doğup da sonradan) kaybolanları sevmem.*"²³⁰ ayetini zikretmiştir. Bunlara ek olarak "*İbrâhîm ne bir Yahudi ne de bir Hristiyan idi. O sadece Allah'ı birliğini tanıyan bir Müslümandı. O müşriklerden değildi.*"²³¹ ayeti ile konuyu pekiştirerek Hız. İbrahim'in (a.s) haniflik inancını Kur'an bütünlüğünde değerlendirmiştir.²³²

²²⁵ en-Nahl 16/120-123.

²²⁶ en-Nahl 16/120.

²²⁷ Zühaylî, *Tefsîru'l-Münîr*, 7/462.

²²⁸ Zühaylî, *Tefsîru'l-Münîr*, 7/462.

²²⁹ el-Bakara 2/258.

²³⁰ el-El-En'âm 6/76.

²³¹ el-Âl-i İmrân 3/67.

²³² Zühaylî, *Tefsîru'l-Münîr*, 7/462.

Hız. İbrâhîm'i (a.s) özel yapan yönlerinden onun Allah'a (c.c) sürekli vefakâr ve itaatkâr bir kul olması gibi karaktere sahip olduğunu ifade eden müellif, bu özellikleriyle onun; Müşrik atalarından tamamen ayrı olduğunu vurgulamıştır. Ayette ise bu durumun mesaj vermek maksadıyla tariz²³³ sanatı ile anlatıldığı tespitini yapmıştır. Müellif beşinci madde de Hız. İbrâhîm (a.s) nimetlere karşı şükürünü eda eden bir kul iken, Müşrikler'in ise Allah'ın (c.c) nimetini reddedişlerini “*Vefakarlık yapan (verdiği sözünde duran) İbrâhîm.*”²³⁴ ayeti ile birlikte değerlendirmiştir. Buna göre nimetlere karşı şükürünü yerini getirmenin de vefanın/ verdiği sözü tutmanın bir örneğidir. Müellif bu durumu şu şekilde ifade etmiştir:

“Hız. İbrâhîm üzerindeki Allah'ın nimetlerine karşı şükredici idi. "En'um" kelimesi, her ne kadar cem'i killet olsa da bundan murat onun Allah'ın bütün nimetlerine karşı bu nimetler az da olsa şükredici olmasıydı, pek çok nimetlere karşı şükretmesi tabii ki daha evladır. Yani İbrâhîm, Allah'ın kendisine emrettiği her şeyi yerine getirdi demektir. Bu ifade Kureyş ve benzerleri gibi Allah'ın nimetlerini inkâr eden kimselere bir tariz niteliğindedir.”²³⁵

Müellif altıncı maddede Allah (c.c) tarafından Hız. İbrâhîm'e (a.s) rüşd kabiliyeti verildiğini “*And olsun ki biz daha önce İbrâhîm'e de rüşdünü verdik. Biz onu gayet iyi bilenleriz.*”²³⁶ ayeti ile açıklamış, onun yardımı ile desteklendiğini, bazı nimetlere mazhar kılındığını ve hidayete erdirildiğini söylemiştir. Sahip olduğu itibar sebebiyle tüm semavi dinlerin atası olarak kabul edildiğini dile getiren müellif Hız. İbrâhîm'in (a.s) peygamberlik için seçilmiş, özel bir kul olduğunu açıklamıştır. Müslümanlar ve Ehl-i Kitap mensuplarının Hız. İbrâhîm'i (a.s) önder kabul ettiklerini ifade etmiştir. Yedinci maddede “*Bu, benim dosdoğru yolumdur.*”²³⁷ ayeti bağlamında Allah'ın (c.c) Hak dine teşvik etme ve batıl dinden nefret ettirme hususunda hidayete erdirildiğini açıklamıştır. Sekizinci madde de Hız. İbrahim'in (a.s) “*(Allah'ım!) Sonrakiler içinde benim için güzel bir itibar ihsan eyle.*”²³⁸ ayetindeki duasına uygun olarak insanlar içindeki itibarını şu cümlelerle açıklamıştır:

“Allah, Hız. İbrâhîm'e dünyada iyilik -itibar- verdi. Allah, onu bütün insanlara sevdirdi. Bütün dinlerin mensupları -ister Müslümanlar, isterse Yahudi ve Hristiyanlar olsun- onu kabul etmektedirler. Kureyş kâfirleri ve diğer Arapların ise ondan başka iftihar vesileleri yoktur. Bu Hız. İbrâhîm'in şu duasının kabul edilmesi sebebiyle olmuştur.”²³⁹

²³³ Ta'riz: Orta yerde söylenen sözün bir ucunun söz sahibinin kastettiği kişiye dokundurulması ve onun iğnelenmesi anlamında bir kinaye tür. bkz. İsmail Durmuş, “Kinâye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara, 2002), 26/34-36.

²³⁴ en-Necm 53/37.

²³⁵ Zühaylî, *Tefsîru'l-Münîr*, 7/462.

²³⁶ el-Enbiya 21/51.

²³⁷ el-En'âm 6/153.

²³⁸ eş-Şuara 26/84.

²³⁹ Zühaylî, *Tefsîru'l-Münîr*, 7/463.

Dokuzuncu ve son madde de “*Ey Rabbim! Bana hüküm ihsan et ve beni Sâlihler kat.*”²⁴⁰ ayetinde zikredilen duasının da Allah katında makbul bir dua olduğunu ve Hz. İbrahim’in (a.s) dünyada olduğu gibi ahirette de Sâlihler zümresinde olduğunu ifade etmiştir.²⁴¹

Müellif, Hz. İbrâhîm’e (a.s) tabi olmayı emreden bu ayetlerin tefsirinde okuyucunun zihninde onun kişiliğine dair bilgileri tazelemeyi hedeflemiştir. Küçük yaşından vefatına kadar onu bir kul ve peygamber olarak ayrıcalıklı yapan tüm özelliklerinin özetini sunmuş ve konunun önemli noktalarını maddeler halinde vurgulamıştır. Ayette verilen mesaj öne çıkarılarak okuyucunun ana düşünceyi daha net görmesi sağlamıştır ki, böylece Hz. İbrâhîm’e (a.s) ait bu yoğun içerik daha kolay sindirilebilir hâle gelmiştir. Onun sahip olduğu özellikler, yaptıkları hayırlı işler ve uzak durduğu kötü işler, elde ettiği neticeler bir sebep-sonuç ilişkisi içerisinde sunulurken okuyucuya bir yol haritası çıkarılmıştır.

Maddeli ve sistematik anlatımın bir diğer örneği Hz. Şuayb (a.s) ve kavminden bahseden halkı dini ve ahlaki yükümlülüklerini yerine getirmeye davet eden ayetlerin²⁴² tefsirinde bulunmaktadır. Müfessir Hz. Şuayb’ın (a.s) tebliğ ettiği bu emirleri maddeleştirerek şu şekilde açıklamıştır:

- 1- *Ölçü ve tartıyı tam yapmak*: Müellif “*Medyen’e kardeşleri Şuayb’ı (gönderdik). Dedi ki: “Ey kavmim! Allah’a kulluk edin; sizin O’ndan başka tanrınız yoktur. Size rabbinizden açık bir delil gelmiştir. Artık ölçüyü tartıyı tam yapın, insanların mallarının değerini düşürmeyin, düzene sokulduktan sonra yeryüzünde bozgunculuk yapmayın. Eğer inananlar iseniz bunlar sizin için daha hayırlıdır.*”²⁴³ ayeti gereğince “ölçüyü ve tartıyı tam yapmak” emrinin açıklamasında bu ilkenin ölçü ve tartının her alanında aynı titizlikle uygulanması gerektiğini söylemiştir. Buna göre kişi alıcı olduğu zaman kıymeti ne ise onu vermeli değerini azaltmak için ürünün nitelikleri kötülememeli ve satıcı olduğunda da aynı hassasiyet gözetilmeli ürünün kıymetinden fazlası koyulmamalıdır. Bu noktada alışverişin her iki tarafında da eşitliğin gözetilmesi gerektiğini söylemiş ve cümleyi ‘aldığınız gibi verin, verdiğiniz gibi alın’ ifadesiyle bitirmiştir. Bu eşitliği sağlayacak olan ölçü tartı aletlerinin ayarlarına da dikkat edilmeli hatalı ölçümlere mahal verilmemesi gerektiğini ifade etmiştir.²⁴⁴

²⁴⁰ eş-Şuara 26/84.

²⁴¹ Zühaylî, *Tefsîru’l-Münîr*, 7/463.

²⁴² eş-Şuara 26/176-191.

²⁴³ A’râf 7/85.

²⁴⁴ Zühaylî, *Tefsîru’l-Münîr*, 10/196.

- 2- *İnsanların Haklarını Eksiltmemek*: Hz. Şuayb'ın (a.s) kavmi özelinde özellikle alışveriş ve ticaret üzerinden insanların maddi haklarının korunması ve gözetilmesi anlatılsa da müellife göre maddi haklar ve manevi haklar birbiri ile bağlantılıdır. Maddi açıdan zorbalıkla zarara uğratılan kişi manevi olarak da zarara uğrar. Müellif ölçü ve tartıda hakkı gözetmek kapsamına yüzölçümü, metre kare gibi maddi hakların da bu dahil edildiğini, buna ek olarak manevi unsurların da hak kapsamına girdiğini söyleyerek insanların namus ve onurunu zedeleyen davranışların yasaklandığını, hak kavramının şeref ve haysiyeti korumak gibi manevi haklar konusunda da geçerli olduğunu söylemiştir.²⁴⁵
- 3- *Bozgunculuk Yapmamak*: Bu emir ile dünya üzerindeki bozgunculuklar; kargaşa ve şiddete yol açacak her türlü fiil, baskın, yağmalama, soygunculuk, cinayet bütün çeşitleri ile yasaklanmıştır. Müellif buna ek olarak doğaya zarar vermek ve ormanları tahrip etmek, verimli tarım alanlarına zarar vermenin de bu kapsama dahil edildiğini ifade etmiştir. Onun bakış açısına göre çatı kavram olan bozgunculuk yalnızca insana yönelik kötülüklerle sınırlı değil, çevreye ve toplumsal değerlere yönelik tehditleri de içermektedir.²⁴⁶
- 4- *Allah Korkusu*: Müellif “*Sizi ve daha önceki nesilleri yaratandan korkun.*”²⁴⁷ ayeti ile Hz. Şuayb'ın (a.s) kavmine kendilerinden önce yaşamış, mülk ve itibar bakımından kendilerinden daha yüksek olan Hûd (a.s) ile Sâlih (a.s) kavimlerinin hatırlatıldığını söylemiştir. Bu halklar kendilerinden önce yaşadıkları için mecazen dünyaya gelmelerinin sebebidir; bunun yanında müellif, Allah'ın (c.c) insanları yaratıp kul olmaya layık görmesi ile onlara lütufta bulunduğunu söylemiştir. Böylece geçmiş kavimlerin akıbetinden ibret alıp kendilerine verilen nimetlerin farkına vararak Allah'ın (c.c) azâmeti karşısında haşyet duyulması gerektiğini ifade etmiştir.²⁴⁸

Müfessirin yöntemine bakıldığında vurguladığı her nokta ayrı ayrı madde şeklinde verildiği için okuyucunun dikkati dağılmadan konuya dair mesajın sindirilmesi ve ayette dikkat çekilmek istenen noktaların daha belirgin hale gelmesini hedeflediği görülmüştür. Sıralı maddelerle öğrenmeyi ve bilgileri zihinde tasnif etmeyi kolaylaştırarak kıssaların daha etkili aktarılmasını sağlamış, öğreticiliği güçlendirmiştir. Kıssanın sebep sonuç ilişkisi içinde

²⁴⁵ Zühaylî, *Tefsîru 'l-Münîr*, 10/196.

²⁴⁶ Zühaylî, *Tefsîru 'l-Münîr*, 10/197.

²⁴⁷ eş-Şuara 26/184.

²⁴⁸ Zühaylî, *Tefsîru 'l-Münîr*, 10/197.

sunulmasıyla aradaki bağlantı daha net bir şekilde görülebilir ve okuyucunun olayları değerlendirme ve sonuç çıkarma üzerine kurulu analitik düşünme yetisi kuvvetlendirilmiştir.

2.1.4. Ön Bilgiler Sunma ve Zihinsel Hazırlık Sağlama

Zühaylî kıssalara başlamadan önce girizgâh niteliğinde bilgiler vermiştir. Bu çoğu zaman bahsedilen peygamberin neseb bilgisi, hakkında genel bilgiler, Kur'ân'da adının kaç defa geçtiği, nüzul dönemi ile bağlantısı, hakkında var olan hadisler veya bağlantılı diğer konular ile ilgilidir.

Ön bilgiler sunmanın bir örneği kıssanın Kur'ân içindeki konumu göstermek için konu hakkındaki ayetlerin başka hangi surelerde, toplam kaç defa geçtiğinin belirtilmesidir. Müfessir Hz. Sâlih (a.s) hakkında ayet bilgilerini şu şekilde kaydetmiştir: “Hz. Sâlih'in adı, A'râf suresi 73, 75. ve 77. ayetlerde, Hûd suresi 61, 62, 66 ve 89. Ayetlerde ve Şuarâ suresi 42. ayette olmak üzere dokuz defa anılmaktadır.”²⁴⁹

Örneğin Hz. Yusûf (a.s) hakkında onun nesebi, doğduğu ülke ve yıl gibi bilgiler verilmiş, böylece okuyucu kıssanın geçtiği mekân ve yaşandığı atmosfer hakkında ön bilgiler şöyle zikredilmiştir: “Hz. Yusûf, Hz. İbrâhîm oğlu Hz. İshak oğlu Hz. Ya'kûb'un 12 erkek evladından biridir. Hz. Yakup 'un (a.s.) çocukları, Kenan diyarında dünyaya gelen Bünyamin hariç, (Filistin'de) dünyaya gelmişlerdir.”²⁵⁰ Hz. Yusûf (a.s) ve geriye doğru nesebinden bahseden “Değerli kişinin oğlu, değerli kişinin oğlu, değerli kişinin oğlu, değerli kişi: İbrâhîm oğlu İshak'ın oğlu Yakup'un oğlu Yusûf'tur”²⁵¹ hadisi zikredilmiş, soyağacındaki diğer peygamberler tazim edilerek bu ailenin kıymeti vurgulanmıştır.²⁵² Ardından çok kardeşli bir ailede ebeveyni tarafından daha fazla sevilmesi, gördüğü rüya sebebi ile babasının onun özel durumunu fark etmesi ve ona verilen rüya tabir etme kabiliyetinden bahsedilmiştir.²⁵³

Hz. Yûsuf'un (a.s) kendisi ve ailesi hakkındaki bu şahsi bilgilerin verilmesinden sonra müfessir, kıssayla ilgili ayetleri içeriğine göre gruplara ayırıp başlıklandırmıştır. Orta uzunlukta bir özeti okuyan kişi kıssa hakkında fikir sahibi olurken müellifin bu kısımda koyduğu başlıklar ayetlerin içeriğini özet halde şöyle sunmuştur; “Hz. Yûsuf'un (a.s) Kuyuya Atılması”²⁵⁴, “Hz. Yûsuf'un (a.s) İmtihani”,²⁵⁵ “Mısır Azizi'nin Hanımının Hilesi”,²⁵⁶ “Hapse Atılması ve Orada

²⁴⁹ Zühaylî, *Tefsîru'l-Münîr*, 4/555.

²⁵⁰ Zühaylî, *Tefsîru'l-Münîr*, 6/429.

²⁵¹ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmi'u's-şâhih*, nşr. Muhammed Zühayr b. Nasr (b.y.: Dâru Tavki'n-Necât, 1422/2001), Bedü'l-halk, 6.

²⁵² Zühaylî, *Tefsîru'l-Münîr*, 6/429.

²⁵³ Zühaylî, *Tefsîru'l-Münîr*, 6/429.

²⁵⁴ Zühaylî, *Tefsîru'l-Münîr*, 6/429.

²⁵⁵ Zühaylî, *Tefsîru'l-Münîr*, 6/429.

²⁵⁶ Zühaylî, *Tefsîru'l-Münîr*, 6/429-430.

Dine Devam Etmesi”,²⁵⁷ “ Rüyası,²⁵⁸ Zindandan Saraya Gelişi,”²⁵⁹ “Kardeşlerinin Ondan Buğday İstemeleri”,²⁶⁰ “Kardeşini Yanında Alıkoymak İçin Yaptığı Hile”,²⁶¹ “Asılsız Hırsızlık Olayı”,²⁶² “Kardeşlerin Tanışması ve Ailenin Buluşması”.²⁶³

H. Eyyûb’un (a.s) isminin Kur’ân’da geçtiği yerler, nesebi, yaşadığı yer gibi bilgilerin yanında önemli noktaları içeren özet bir bilgi sunumu da yapılmıştır. Müellif, “*H. Eyyûb (a.s) Kıssası Hakkında Notlar*” başlığı altında; Kur’ân’da adının Nisâ, En’am, Enbiya ve Sad surelerinde olmak üzere dört defa geçtiğini, Annesinin nesebinin Hz. Lût (a.s)’a dayandığını, dönem olarak Hz. İbrahim (a.s)’tan bir asır daha önce yaşadığı bilgilerini vermiştir. Bunlara ek olarak evlat ve mülk yönünden zengin olduğu, imtihan olarak bir çeşit hastalıkla sınandığı ve bu imtihana karşılık sabrı sayesinde mükafatlandırıldığı gibi hayatında kilit rol oynayan bazı durumlara da yer vermiştir.²⁶⁴

Müfessirin kullandığı yöntemlerden biri de aynı surede birden çok kıssa varsa buna dair bilgi vererek okuyucuyu kıssaya hazır hale getirmektir. Bunun bir diğer örneği de Hûd suresinde birden çok peygamberden bahsedilirken müfessir bu duruma dikkat etmiş “*Hûd suresindeki birinci kıssa*”, “*İkinci Kıssa*” şeklinde notlar koymuştur. Hz. Şuayb’ın (a.s) kıssasında suredeki geçme sırası ile gerçek hayatta meydana gelme sıralarının takip edildiğini belirtmiş, yaşadığı dönemi tespit etmek için ayetlerden yararlanarak oluşturduğu bilgileri şu şekilde zikretmiştir:

“İşte bu Nûh, Hud, Semûd ve Lût kıssalarından sonra anlatılan peygamber kıssalarından beşincisidir. Bu da Hz. Şuayb’ın kavmi olan Medyenlilerle olan kıssasıdır. Hz. Şuayb da Araplara gelen peygamberlerdendir. Kur’ân-ı Kerim’de on defa adı geçmektedir: A’râf 85, 88, 90, 92 ve Hud 84 87, 90, 95; 177; Ankebut 36. O, Hz. Mûsâ döneminden önce peygamber olarak gönderilmişti. Çünkü Yüce Allah bu beş peygamberin kıssasını zikrettikten sonra şöyle buyurmaktadır:²⁶⁵ “*Sonra onların ardından Mûsâ’yı ayetlerimizle Firavun’a ve onun mele’ine gönderdik.*”²⁶⁶

Müellifin kıssaları tefsirinde ön bilgiler sunmasının çeşitli faydaları vardır. Sunduğu bilgilerle kıssalar; tarihi olayları sadece aktarmak için değil, ibret ve öğüt vermek amacıyla anlatıldığı göz önüne alınırsa, müfessirin bunlarla okuyucuya kıssanın neyi amaçladığını görme imkânı sunmuştur. Kıssalar bazen bulunduğu sure içerisinde çeşitli anlamlar içerebildiğinden ön bilgi verilerek okuyucunun metnin doğru noktasına odaklanarak bağlamdan kopmamasını ve

²⁵⁷ Zühaylî, *Tefsîru’l-Münîr*, 6/430-431.

²⁵⁸ Zühaylî, *Tefsîru’l-Münîr*, 6/431.

²⁵⁹ Zühaylî, *Tefsîru’l-Münîr*, 6/431.

²⁶⁰ Zühaylî, *Tefsîru’l-Münîr*, 6/431-432.

²⁶¹ Zühaylî, *Tefsîru’l-Münîr*, 6/432.

²⁶² Zühaylî, *Tefsîru’l-Münîr*, 6/432.

²⁶³ Zühaylî, *Tefsîru’l-Münîr*, 6/432.

²⁶⁴ Zühaylî, *Tefsîru’l-Münîr*, 9/93.

²⁶⁵ Zühaylî, *Tefsîru’l-Münîr*, 4/565.

²⁶⁶ el-A’raf 7/103.

yanlış sonuçlara ulaşmaması sağlamıştır. Kıssanın tefsirine başlamadan önce verilen özet ama net bilgiler ile okuyucunun içerikte ne ile karşılaşacağını bilmesi sağlanarak konuya zihni hazırlık yapılmış olmaktadır. Böylece okuyucu suredeki ilgili kısımlara geldiğinde konuyu daha iyi takip etme imkânı bulmaktadır. Müfessir verilen ön bilgiler ile okuyucunun kıssanın geçtiği tarihi, kültürel ve sosyal bağlamı kavramasını sağlamış, bu da kıssayı yüzeysel bir okuma yerine özümseven ve ibret alınan bir kıvama gelmesine yardımcı olmuştur.

2.1.5. Okuyucuya Hitap ve Dikkat Çekme

Müfessirin kıssalara yaklaşımındaki bir diğer tutumu da okuyucuya sanki karşındaymış gibi hitap etmesidir. Hitap cümleleriyle metne başlayan müellif, okuyucunun kıssa ortamına hem duygusal hem de zihinsel olarak katılmasını sağlayarak kıssayı salt okunur değil; yaşanan ve hissedilen bir metne dönüştürmüştür.²⁶⁷

Hız. Nûh (a.s) ve kavminden bahseden ayetlerde, halkın inkârda ısrar etmesi sebebi ile tufanda boğularak helâk oluşu ve Hız. Nûh (a.s) ile ona tabi olanların kurtuluşu: *“Bunun üzerine onu yalanladılar, biz de onu ve gemide beraberinde olanları kurtardık. Ayetlerimizi yalan sayanları da suda boğduk. Çünkü onlar gerçekten kör bir kavim idiler.”*²⁶⁸ ayetinde anlatılmaktadır. Zühaylî bu ayetin tefsirini *“Elbette biz hem dünya hayatında hem de şahitlerin hazır bulunacağı günde elçilerimize ve inanmış kişilere yardım ederiz.”*²⁶⁹ ayeti ile destekleyerek Allah’ın (c.c) dostlarına yardım edeceğini, zalimlik yapan düşmanlara da bir kurtuluşun olmadığını söylerken okuyucuyu muhatap almış ve bu kavmin davranışlarından uzak durmaya şu ifadelerle çağırmıştır:

“Böylelikle Yüce Allah bu kıssada dostlarının intikamını düşmanlarından aldığını, resulünü ve müminleri kurtarıp onların düşmanı olan kâfirleri helak ettiğini bildirmektedir. O halde ey İslâm davasının muhatapları! Sizler de onlar gibi olmaktan yahut da onların izledikleri yolda gitmekten sakınınız.”²⁷⁰

Cahiliye döneminde yaşayan Müşrikler’in Kur’an ayetlerini ve Müslümanları hafife alarak alay etmeleri Hız. Peygamber’i (s.a.v) üzmüştür. Bu duruma tepki olarak *“Âyetlerimiz hakkında ileri geri konuşmaya dalanları gördüğünde, onlar başka bir söze geçinceye kadar kendilerinden uzak dur. Eğer şeytan sana unutturursa, hatırladıktan sonra artık o zalimler topluluğu ile oturma!”*²⁷¹ ayetinde alay edenlerin olduğu meclislerden uzak durmak Hız. Muhammed’e (s.a.v) hitapla tüm Müslümanlara emredilmiştir. Zühaylî de muhataba *“Ey bu buyrukları işiten Müslüman!”* ifadesiyle hitap ederek bu emri şu ifadelerle açıklamıştır:

²⁶⁷ Çiftçi, *Kur’an Kıssalarında Tema ve Anlatım Üslubu*, 46.

²⁶⁸ A’raf 7/64.

²⁶⁹ el-Mü’min 40/51.

²⁷⁰ Zühaylî, *Tefsîru’l-Münîr*, 4/540.

²⁷¹ el-En’âm 6/68.

“Ey Muhammed ve ey bu buyrukları işiten Müslüman! Kur’ân-ı Kerim’in ayetlerine yalanlayarak ve alay ederek yalanlayanları gördüğün zaman onlardan yüz çevir, birlikte olma oturma! Böyleleriyle de oturma ve böyle kişiler arkadaşlık edenlerle de oturma! Başka bir söze dalacak olurlarsa artık mâni oturup konuşmaya bir mâni yoktur. Hitap, hem Resulullah (s.a.), hem de bu buyrukları işiten her Müslümanadır”²⁷²

Müellifin okuyucuya doğrudan hitap ederek kıssayı tefsir ettiği ayetlerden biri de kıssaların yoğun olarak anlatıldığı A’raf suresindeki şu ayettir: “*Rabbinizden size indirilene uyun; O’nu bırakıp da başka önderlerin ardından gitmeyin. Ne kadar da az öğüt alıyorsunuz!*”²⁷³. Bu ayetin tefsirinde müellif okuyucuya hitap ederek uyulması gereken genel ilkeler hakkında şu şekilde bilgi vermiştir: “Bu Kitabın oldukça büyük ve önemli fonksiyonları olduğundan dolayı, şanı yüce Allah bütün insanlara şu buyruğu ile hitap etmektedir: Ey insanlar! Sizlere her şeyin Rabbi, mutlak maliki, koruyup gözetleyicisi olan Rabbinizden indirilene tabi olunuz.”²⁷⁴

Müellifin okuyucuya hitap etmesinin bir örneğini de Hz. Mûsâ (a.s) kıssasında “*Yeryüzünde haksızlıkla kibirlenenleri ayetlerimden çevireceğim. Onlar bütün ayetleri görseler de yine ona iman etmezler. Hidayet yolunu görseler, onu yol edinmezler. Ama azgınlık yolunu görseler, onu yol edinirler. Bu ayetlerimizi yalanlamalarından ve onlardan gafil olmalarındandır.*”²⁷⁵ ayetinin tefsirinden vermek mümkündür. Zühaylî İsrailoğullarının kibirli hallerini açıklamış metni okuyan kişiye de “Ey bunları okuyan” ifadesi ile çağrıda bulunmuştur. Buna göre bu çağrı Firavun ve onun kavmine benzeyen bütün kişi ve topluluklara hitap etmektedir. Ayetleri anladıkları halde sırf gurur ve kibirden dolayı reddedenlerin akıbeti tüm insanlığa ders olmalıdır.²⁷⁶

Müfessir ayetlerin derinlikli anlamlarına okuyucunun da vâkıf olabilmesi için dikkat edilmesi gereken noktalara işaret etmiştir. Hz. İbrâhîm’in (a.s) kıssasında “*İbrâhîm babasına ve kavmine: "Sizin şu tapmakta olduğunuz heykeller nedir?" demişti. Onlar da: "Biz atalarımızı bunlara tapıyor bulduk." dediler.*”²⁷⁷ ayetinde önemli bir noktayı vurgulamıştır. Zühaylî bu ayetin tefsirinde; Hz. İbrâhîm (a.s) kavminin, atalarından gördükleri putlara tapışlarını taklide devam ederek, zamanın geçmesi ile yanlış fikir ve davranışların doğru hale dönüşmediğine vurgu yapmıştır. Hatta onların “*Biz atalarımızı bunlara tapıyor bulduk.*” ifadelerinin yanlış ve

²⁷² Zühaylî, *Tefsîru’l-Münîr*, 4/237.

²⁷³ A’raf 7/3.

²⁷⁴ Zühaylî, *Tefsîru’l-Münîr*, 4/436.

²⁷⁵ A’raf 7/146.

²⁷⁶ Zühaylî, *Tefsîru’l-Münîr*, 5/72.

²⁷⁷ el-Enbiyâ 21/52-53.

geçmişî körü körüne taklitte ısrar olduğunu, ayrıca batıl bir düşüncenin üzerinden asırlar geçse bile hakikati değiştiremeyeceğine dikkat çekmiştir.²⁷⁸

Nüzul döneminde Müşrikler ve Ehl-i Kitab'ın Hz. Mûsâ (a.s) ile Hz. İbrâhîm (a.s) hakkındaki haberlerden bilgileri olmasına rağmen ilgisiz kalmaları şu ayette “*Yoksa Mûsâ'nın ve ahde vefa örneği İbrâhîm'in sahifelerinde bulunan şu hususlardan haberi yok mu?*”²⁷⁹ ifadesiyle kınanmıştır. Müfessir burada okuyucunun dikkatini önemli bir noktaya çekerek ayetteki ifadelerin tam bir uyum ile geldiğini söylemiştir. Buna göre Müşrikler Hz. İbrâhîm'i (a.s) ataları kabul edip onun inancının takip ettiklerini söylerlerken Ehl-i Kitap ise Hz. Mûsâ'yı (a.s) takip ettiklerini söylemektedir. Bu durumda peygamberlerin tebliğ ettiği vahiyler Hz. Peygamber (s.a.v) ile temelde aynı olduğu için her grup sözlerinde samimiye İslam dinine uymaları gerekmektedir. Ehl-i Kitab'ın dinlerini tahrif etmeleri ve iman konularını çarpıtmaları sebebiyle sözleri ve fiilleri çatışmaktadır. Hz. Mûsâ daha sonra yaşadığı için ona dair haberler Müşriklerin hafızalarında daha tazedir. Bu sebeple muhataba hitap etmek için önce Hz. Mûsâ'dan (a.s) bahsedilmesi uygundur.

Ayrıca “*Bunlar önceki kitaplarda, İbrâhîm ve Mûsâ'nın kitaplarında da vardır.*”²⁸⁰ ayetinde Zühaylî burada bu iki peygamberin isimlerinin birlikte zikredilmesini Hz. İbrâhîm'in (a.s) Hz. Mûsâ'dan sonra (a.s) yaşadığını gösterdiğini ifade etmiştir. Bundan başka iki peygamberin arasından zaman farkı olmasına rağmen getirdikleri dinin temel unsurlarının aynı olduğu hakikatine hem Müşriklerin hem de Ehl-i Kitab'ın dikkatini şöyle çekmiştir:

“İbrâhîm ve Mûsâ'ya gelen kitapları zikretmekle yetinilmiştir. Çünkü müşrikler kendilerinin İbrâhîm'in dini üze olduklarını, Ehl-i Kitap da Tevrat'a uyduklarını iddia ederler. Âlâ suresi 19. ayette İbrâhîm (a.s.)'ın sahifeleri önce, Mûsâ'nın (a.s.) sonra zikredilmesinin sebebi İbrâhîm (a.s.)'ın sahifeleri zaman bakımından daha uzak olması ve onlardaki öğütlerin müşrikler arasında meşhur olmamasıdır. Halbuki Mûsâ'nın Tevrat'ı daha yakın ve daha yaygındır.”²⁸¹

Müfessirin kıssaları tefsir ederken “Ey İslam davasının muhatapları, Ey bu buyrukları işiten Müslüman, Ey bunu okuyan göz” gibi hitaplar kullanması, okuyucunun metne soyut ve uzak kalmasını engellemiş, hissedilen canlı bir hitap haline dönüştürerek metin içinde kaybolmasına engel olmuştur. Müfessir okuyucunun dikkatini çeken bu ifadelerle kişinin sorgulama ve düşünmesini harekete geçirerek kıssalardaki eğitici etkiyi arttırmıştır. Bu hitap cümleleri kıssalardan elde edilen mesajların günlük hayatta kullanılmasını kolaylaştırmış ve teorik olmaktan çıkarak pratik hale getirmiştir. Ayrıca bu hitap tarzıyla muhatabın kıssayla kurulan duygusal ve zihinsel bağı kuvvetlendirilmiştir.

²⁷⁸ Zühaylî, *Tefsîru 'l-Münîr*, 9/69.

²⁷⁹ en-Necm 53/36-37.

²⁸⁰ A'lâ 87/18-19.

²⁸¹ Zühaylî, *Tefsîru 'l-Münîr*, 14/114.

2.1.6. Psikolojik Tahlil ve Duygusal Derinlik Katma

Kıssaların anlatımında duygulara hitap eden anlatımlar zihinde daha uzun süre yer alırken psikolojik tahlillerle desteklenmiş bir kıssa yorumu okuyucuda aynı zamanda metni hissetmesini sağlayarak verilen ibret ve öğütleri özümsemesini sağlar.²⁸²

Müfessir tefsirinde inkârı seçen tarafın da psikolojisini incelemeyi önemli görmüş ve onların ileri sürüldüğü inkârlar gerekçelerini çeşitli yönlerden incelemiştir.

Örneğin Hûd (a.s) halkını “*Âd kavmine de kardeşleri Hûd’u gönderdik. Dedi ki: “Ey kavmim! Allah’a kulluk edin; O’ndan başka tanrınız yoktur, siz sadece uydurmaktasınız.*”²⁸³ ayeti ile dine davet etmiştir. Zühaylî, olayı iki tarafının bakış açısından da inceleyerek karşılık olarak “*Dediler ki: “Ey Hûd! Bize açık bir mûcize getirmedin; biz senin sözünle tanrılarımızı bırakacak değiliz, biz sana iman edecek de değiliz. Tanrılarımızdan biri senin aklını almış!’ demekten başka söyleyeceğimiz söz yok!”*²⁸⁴ verdikleri cevaptan onların duygu durumlarını ve sözlerinin altında yatan gizli noktaları açığa çıkarmaya çalışmıştır. Buna göre kavmin söylediği sözlerin, inat ve kibirlerinden kaynaklandığını; ayrıca Hz. Hûd’u (a.s) aklını yitirmekle itham ettikleri halde, atalarından gördüklerini hiç sorgulayıp düşünmeden aynı şekilde taklide devam ettiklerini şu şekilde ifade etmiştir:

“Onların cevabı, tamamı inatçılık, ahmaklık ve kibirlilik olan şu unsurları ihtiva ediyordu: Açık bir delil istemeleri, putların fayda veya zarar veremeyeceğini itiraf ettikleri halde tapmakta ısrar etmeleri, ısrar, körü körüne taklitçilik ve inkarcılık sebebiyle Hz. Hûd’un (a.s.) peygamberliğini tasdik etmemeleri ve Tanrıları vasıtasıyla Hz. Hûd’un aklının bozulmuş olduğu ve delirdiği iddiaları.”²⁸⁵

Zühaylî, Hz. Hûd’un da “*Ben Allah’ı şahit tutuyorum; siz de şahit olun ki sizin Allah’ı bırakıp da O’na ortak koştuklarınızdan uzağım...*”²⁸⁶ sözüyle kavmine karşı verdiği cevabı inceleyerek bir peygamber duruşunu Hûd (a.s) örneği üzerinde somutlaştırmıştır. Buna göre onun şirkten uzak olma, Allah’ı şahit tutma, tuzaklardan korkmadığını ifade etmedeki psikolojik altyapısı; doğruluk, cesaret, aldırış etmeden meydan okuma ve korkusuzluk gibi duyguları içermektedir.²⁸⁷

Bu örneklerde görüldüğü gibi meselenin iki tarafındaki sözleri maddeler halinde izah ettikten sonra kıssanın özetini vermesi müfessirin kullandığı yöntemlerden biridir. Böylece işlenen konunun özlü bir şekilde zihinlerde yerleşmesi hedeflenmiştir. Hz. Hûd (a.s) ve halkının bakış açısıyla düşüncelerinin tahlili yapıldıktan sonra, peşi sıra gelen ayetlerin tefsirinde de bu kavmin psikolojileri ve davranışları şu şekilde tespit edilmiştir. İlk olarak Hz. Hûd’un (a.s.)

²⁸² Akıncı, “Kur’ân’daki Kıssalar ve Din Öğretimindeki Yeri”, 43.

²⁸³ el-Hûd 11/50.

²⁸⁴ el-Hûd 11/53-55.

²⁸⁵ Zühaylî, *Tefsîru’l-Münîr*, 8/346.

²⁸⁶ el-Hûd 11/55.

²⁸⁷ Zühaylî, *Tefsîru’l-Münîr*, 6/640.

doğruluğunu ortaya koyan mucizeleri inkâr etmeleri onların basiretlerinin kapandığını göstermektedir, ikinci olarak kendi peygamberlerini reddetmeleriyle birlikte aslında tüm peygamberlere karşı isyan ettikleri anlaşılmaktadır.²⁸⁸ Son olarak bu inkârcı tavırlarının temel sebebinin körü körüne atalarına bağlılık ve taklitçilik olduğu ifade edilmiştir.²⁸⁹

Konuya bir diğer örnek de Nisâ suresinde Yahudilerin zihin dünyasını açığa vurması bakımından dikkat çeken: “*Kendilerine kitaptan nasip verilenleri görmedin mi? Putlara ve bâtıla iman ediyorlar, sonra da kâfirler için “Bunlar Allah’a iman edenlerden daha doğru yoldadır” diyorlar.*”²⁹⁰ ayetidir. Bu ayette Yahudiler’in, Ehl-i Kitap oldukları için bazı hususları çarpıtmış olsalar da tek tanrı inancına sahip oldukları, Müşriklerin ise putperest olup Allah’a şirk koştukları anlatılmaktadır. Bu iki dinin iman esaslarının çok farklı yapıda oldukları görülmektedir. Yahudiler kendilerine daha önce kitap gönderilmesi nedeniyle dini bilgi bakımından Müşriklerden daha bilgili konumda oldukları için semavi bir dine aşinalıkları vardır. Bu sebeple Ehl-i Kitap’ın İslam dinini daha kolay kabul etmeleri beklenirken tam zıttı olmuştur. Dinlerine ait kuralları değiştirip esnetmişler ve kendilerince daha kolay yaşanabilir bir din inşa etmişlerdir. Böylece İslam dinine tabi olmadıkları gibi kendi dinlerinin de temellerine zarar vermişlerdir.²⁹¹

Müellif Yahudilerin nazarında Müşriklerin Müslümanlardan daha evlâ olduğunu söylemiştir. Onlar Ehl-i Kitap olmalarına rağmen inkâr ve inatçılıkları sebebiyle duygularının esiri olmuş ve mantıklı karar alamamışlardır. Müfessirin ifadesine göre bizim inancımız daha evlâdır diyerek İslam dinini reddetmeleri aslında ikircikli bir durumdur. Çünkü dinlerinin temel esaslarını değiştirmişler ve İslam’a girmeyi de reddedip Ehl-i Kitap oldukları halde putperestliği İslam’dan daha iyi görmüşlerdir. Zühaylî onların bu hali ile ne kendi gerçek dinlerini ne de İslam’ı kabul etmeyişlerini şöyle ifade etmiştir:

“Ayrıca Ehl-i Kitap’tan bir kısmının halleri de tuhaftır. Bunlar müşriklere hoş gözükmeye çalışırlar, putlara, heykellere iman ederler, kendi kitaplarına ve peygamberlerine inanmakta olan müminlere karşı putperestlere yardım ederler ve “Müşrikler din bakımından Hz. Muhammed (a.s.)’in peygamberliğini tasdik eden müminlerden daha doğru bir yoldadırlar” derler. Böylece aklın ve fitratın gösterdiği doğru yoldan mahrum kalmış, kendi dinlerinin temelini de yıkmış olurlar.”²⁹²

Zihinsel altyapının tespiti ve duygusal tahlilin yapıldığı bir diğer örnek “*Kavmi ise, “Ey Şuayb! Atalarımızın taptığı şeylerden yahut mallarımız hususunda dilediğimizi yapmaktan vazgeçmemizi sana ibadetin (dinin) mi emrediyor? Oysa sen uyumlu ve akıllı birisin!”*

²⁸⁸ el-Bakara 2/285.

²⁸⁹ Zühaylî, *Tefsîru 'l-Münîr*, 6/340.

²⁹⁰ el-Nisâ 4/51.

²⁹¹ Zühaylî, *Tefsîru 'l-Münîr*, 3/99.

²⁹² Zühaylî, *Tefsîru 'l-Münîr*, 3/101.

dediler."²⁹³ ayetinin tefsirinde gelmiştir. Zühaylî bu ayette kendi ifadeleriyle içinde bulundukları durumu açıkça dile getirdiklerini söyleyerek onların mevcut inançlarının ve ibadetlerinin düşünülerek araştırılıp karar verilmiş değil, atalarından gördüklerini taklit olduğunu ifade etmiştir. Devamında yine onların davranışlarını şekillendiren bir inançlarının bulunmadığı ve tam anlamıyla dilediklerini yaptıkları bir hayatı yaşadıklarını kendi sözleriyle adeta itiraf ettiklerini şu şekilde tespit edilmiştir:

"Şöyle demişlerdi: "Ey Şuayb! Senin namazın putlara tapınmayı bırakmamızı mı emrediyor?" Çünkü Hz. Şuayb (a.s.) çok namaz kılan biri idi. Kavmi de bu sözlerini alay ve küçümseme edasıyla söylemişler, din ve iman konusunda körü körüne taklit metoduna sarıldıklarını ilân etmişlerdi. Kısaca: Kavmini Hz. Şuayb (a.s.)'a verdikleri cevapları, onların körü körüne taklide sınıksız sarılmak hatası ve sahibinin helâl-harama aldırış etmediği bir tamahkârlık içine düştüğünü göstermektedir."²⁹⁴

Zühaylî kıssaları tefsir ederken sadece konu hakkında yer, zaman, kişi ve rivayet bilgisini aktarmakla kalmamış; aynı zamanda okuyucu tarafından kıssaların daha iyi anlaşılmasını hedeflemiştir. Bunu sağlamak için okuyucuya sadece bilgi yönünden değil, duygusal yönden de yaklaşmayı hedeflemiştir. Okuyucunun empati yapabilmesi için kıssa içindeki insanların karakterlerini, duygusal durumlarını açığa çıkaran açıklamalar yapmış ve böylece kıssalarla verdiği mesajların içselleştirilmesini hedeflemiştir.

Müfessir psikolojik tahlillerle kıssalardaki peygamberlerin ve kavimlerin duygularını ve iç çatışmalarını ortaya koymuştur. Böylece olayı yaşayan kişilerin iç dünyasındaki etkilerini belirginleştirilmiş ve insanî yönü ortaya çıkarmıştır. Kıssada anlatılan insanların duygularının açığa çıkarılmasıyla meselenin okuyucu tarafından içselleştirilmesi sağlamıştır. Kıssalar sadece geçmişte yaşanan olaylar olmaktan çıkarılarak günümüz insanına seslenen ve geçmişle empati kurmalarını sağlayan bir özellikle sunulmuştur. Ayetlerde anlatılan sabır, kibir, inat gibi duygular hissettirilerek sadece bilgi aktarımı değil duygu aktarımı da yapılmış ve okuyucu hem düşündürülmüş hem de kıssanın insani tarafı ön plana çıkarılmıştır.

2.1.7. Günümüz Problemleriyle Bağdaştırma

Kıssalar sadece tarih içinde yaşanmış ve sonlanmış olaylar olmayıp içerdiği ilkeler ve mesajlarla her zaman geçerliliğini korumaktadır. Tefsirde günümüz sorunları ile bağlantı kurmak Kur'ân'ın güncel problemlere de rehberlik ettiğini göstererek onun tüm zamanlarda

²⁹³ el-Hûd 11/87.

²⁹⁴ Zühaylî, *Tefsîru 'l-Münîr*, 6/375.

geçerli olduğunu kanıtlar.²⁹⁵ Müellif insanların karşılaştıkları problemlerin çözümünün Kur'ân'dan gelen ilkelerle oluşturulacak bir yol haritasıyla mümkün olduğu görüşündedir.

Müfessir güncel problemlere temas ettiğinin bir örneğini “*Ey iman edenler! Bilin ki Yahudi din bilginlerinin ve Hıristiyan din adamlarının birçoğu halkın mallarını haksızlıkla yerler ve Allah yolundan alıkoyarlar (...)*”²⁹⁶ ayetinin tefsirinde göstermiştir. Ehl-i Kitap, Allah (cc) yolundan alıkoymakla, kişilerin mal ve mülklerini haksız şekilde yemekle ve yığınla mal biriktirip hiç paylaşmamakla eleştirilirken müellif bu davranışlarını günümüzden örnekler vererek çeşitlendirmiştir. Bu konuda hediye adıyla rüşvet kabul etme, vakıf ve dernek gelirlerine el koyma, endüljans belgesi satma gibi bazı davranışlarını örnek vermiştir. Kötü özelliklerini sadece karakter olarak eleştirmemiş, tarihte somut olarak yaşanan ve günümüzde de etkileri süren misallerini vererek şöyle ifade etmiştir:

“Onların bâtil yollarla mal almalarının örnekleri çoktur: Kazaî hükümlerde rüşvet kabul etmeleri, kendilerine haram kılındığı halde faiz almaları, hediye, adak, peygamber ve sâlih kimselerin kabirlerine tahsis olunan vakıfları almaları, Orta Çağda Ortodoks ve Katoliklerin günahkârları Allah'a affettirmek için dua ve şefaate karşılığında para almaları, kralları, emirleri ve egemen kimseleri memnun etmek maksadıyla para karşılığında haramı helâl, helâli haram kılan fetvalar vermeleri gibi.”²⁹⁷

Konunun bir örneği “*Ey iman edenler! Bilin ki yahudi din bilginlerinin ve hıristiyan din adamlarının birçoğu halkın mallarını haksızlıkla yerler ve Allah yolundan alıkoyarlar. Altın gümüş biriktirip Allah yolunda harcamayanları elem veren bir azapla müjdele!*”²⁹⁸ ayetine göre Ehl-i Kitap'ın din adamları gerekli yerlerde harcanmak üzere maddi değeri olan şeyleri halktan toplamış ve bunları amacına uygun kullanmayarak kendi servetlerine katmışlardır. Zühaylî, bu durumun günümüz için de önemli bir konu olduğu hakkında Müslümanları uyarmıştır. Toplanan maddi gelirin Müslümanlar, ümmet ve toplum yararına harcamamasının bu afetin sebebi olduğunu söylemiştir. Daha sonra servet biriktirenlere uygulanan azap hakkındaki “*O gün bunlar cehennem ateşinde kızdırılıp onların alınları, böğürleri ve sırtları dağlanacak: İşte yalnız kendiniz için toplayıp sakladıklarınız; tadın şimdi biriktirip sakladıklarınızı!*”²⁹⁹ ayet tefsir edilmiş, Zühaylî bu azabın servet biriktirenlere uygun şekilde geldiğini belirtmiştir. Buna göre bu kişilerin alın, gövde ve sırtlarının yakılacağı bildirilirken müellif bu uzuvların özellikle zikredildiğini ifade etmiştir. Buna göre bu kişiler yüzleri ile servet biriktirmek için insanlara doğru yönelmeleri, muhtaçlara bir şey vermemek için yüzlerini

²⁹⁵ Remzi Kaya, “Kur'an-ı Kerim Kıssaları ve Düşündürdükleri”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/2 (Haziran 2002), 35.

²⁹⁶ et-Tevbe 9/34.

²⁹⁷ Zühaylî, *Tefsîru'l-Münîr*, 8/380.

²⁹⁸ et-Tevbe 9/34.

²⁹⁹ et-Tevbe 9/35.

çevirmeleri, kazandıkları servet sayesinde çalışıp çabalamadan adeta yatarak zengin olmaları sebebiyle de sırtları azaba uğrayacaklarını şu sözlerle açıklanmıştır.

“Bu bugünkü Müslümanların afeti... Çünkü onlar, çok çok mal toplayıp onlardan bir kısmını olsun, Allah yolunda, ümmet ve Müslüman toplum yararına sarfetmiyorlar. Alınlarının, böğürlerinin ve sırtlarının yakılmasına gelince özellikle bu organların zikredilmesi ise onların servet temin etmek için insanlara yüzleriyle yöneldikleri, fakirlere bir şey vermemek için de asık surat gösterdikleri, aldıkları nimetlerden yanları ve sırtları üzere yatarak yararlandıkları için sırtı ve böğrü dağlamak daha elem verici olduğu içindir.”³⁰⁰

Müfessir; Yahudi ve Hristiyanların tarih boyunca yapageldikleri ve günümüzde de devam ettirdikleri zulüm ve zorbalıklarını eleştirmiş, zamanımızda ise bu tavırlarını misyonerlik faaliyetleri ve sömürgecilikle sürdürdüklerini ifade etmiştir. Günümüzde insanların haklarını gasp etmek, onlar üzerinden çıkar sağlamak ve zulmetmek üzerine kurulmuş sömürgecilik faaliyetlerinin en bariz örneği olduğunu söylemiştir.³⁰¹ Sömürgeci zihniyetin ve misyonerlik faaliyetlerinin geçmişten günümüze dek özetlemiş, ismi değişse de tüm bunların hepsinin aynı amaca hizmet ettiğini şu şekilde dile getirmiştir:

“Hristiyan Rumlar, Müslümanlara karşı düşmanlığa başladılar. Doğu İslâm dünyasında Avrupalılarla devam ettiler. Sonra Müslümanlara karşı en yüksek düzeyde düşmanlığı temsil eden Haçlı savaşları geldi. Halâ sömürge siyaseti ve misyonerlik faaliyetleriyle Müslümanları dinlerinden ayırmak ve uzaklaştırmak için çeşitli propaganda vasıtalarıyla ve her yerdeki Müslümanlara karşı saldırgan tavırlarla korkunç plan ve projelerini devam ettiriyorlar.”³⁰²

Tarihte süreç böyle işlemiş olsa da yazar bu durum hakkında ümitvâr bir tavır sergilemiş, sömürgecilik ve misyonerlik faaliyetlerinin bir gün mutlaka sona erip, zulüm gören coğrafyaların bir gün felâha ereceğini şu şekilde ifade etmiştir: “Tarihte sık sık meydana gelen kavmiyetçi çatışmalar, dinî ihtilâflar ve sömürgeci menfaatler için ortaya çıkan değişik savaşlar bunu ispat etmektedir. Herhangi bir kimse Yahudilerin Filistin'deki oyunlarına aldanmasın; bu geçici bir durumdur.”³⁰³

Bu anlatılanlardan müfessirin tarihteki dini yozlaşma ve istismarların yol açtığı durumlarla günümüzdeki aynı özelliği taşıyan olaylar arasında Kur’ân kıssaları üzerinden bağ kurarak İslam alemine önemli mesajlar verdiğini söylemek mümkündür.

Müellifin günümüz problemleri ile bağdaştırdığı bir diğer nokta ise insan ilişkilerinde alay ve aşağılama hakkındadır. Konuyla ilgili “*Yahudilerden bir kısmı kelimeleri yerlerinden saptırıyorlar. Dillerini eğip bükerek ve dine saldırarak “işittik ve karşı geldik; dinle, dinlemez olası, râinâ” diyorlar. Eğer onlar “Dinledik ve itaat ettik, dinle ve bizi gözet” deselerdi*

³⁰⁰ Zühaylî, *Teşîru'l-Münîr*, 5/382.

³⁰¹ Zühaylî, *Teşîru'l-Münîr*, 3/139.

³⁰² Zühaylî, *Teşîru'l-Münîr*, 5/376.

³⁰³ Zühaylî, *Teşîru'l-Münîr*, 2/517.

*şüphesiz kendileri için daha hayırlı ve daha doğru olacaktı (...)*³⁰⁴ ayetinde Yahudiler, Hz. Peygamber (s.a.v) ile konuşurken normalde olumlu anlamda kullanılan “*râinâ*” kelimesini değiştirip “*ruûnet*” kelimesini ahmaklık, kabalık anlamında kullandıkları ifade edilmektedir. Hakaret içeren bu kelimeleri ve tavırları Kur’an’da kınanmış “*Ey iman edenler! “Râinâ!” demeyin; “unzurnâ” deyin ve iyi dinleyin (...)*”³⁰⁵ ayeti ile yasaklanmıştır. Kelimeleri tahrif ederek yaptıkları hakaretin bir örneği de selamlaşma ifadelerinde gelmiştir. Müellif selam ifadesinde bile bu tavırlarının Hz. Peygamber (s.a.v) döneminden bugüne dek devam ettiğini, karşılarındaki insanları tahkir etmek için uğraştıklarını ve yeni yetişen genç nesillere de böyle yapmaları için telkin ettiklerini şu şekilde ifade etmiştir:

"Essâmü aleyküm" diye selâm vermeleri de dillerini eğip bükmelerindendir. "Es-sâmü", ölüm manasındır. Yani "selâm size" demek ister gibi yaparlar, "ölüm size" manasına dillerini bozarlar. Resul-i Ekrem’de (s.a.v) bu maksatlarını bildiği için cevapta sadece "ve aleyküm (= size de)" yani herkes ölecektir, derdi. Bu, şimdiki Yahudilerde de mevcuttur. Çocuklarını buna göre yetiştirdiklerini, Müslümanlara hitap ederken görünüşte saygı ifade eden kelimeleri nasıl hakaret manası kastederek kullanacaklarını ezberlettiklerini müşahade etmekteyiz"³⁰⁶

Günümüz problemlerinden dikkat çektiği başka bir misal “*Biri diğerine yönelir, karşılıklı birbirini sorumlu tutup suçlarlar. Derler ki: “Siz, evet siz, bize iyi niyetliymiş gibi görünerek gelirdiniz.*”³⁰⁷ ayetinde konu idareci ve toplumun önde gelen kişilerinin sosyal olaylar veya din hakkındaki ifadelerinde çıkarlarına yönelik yönlendirmeler yaparak halka kötü örnek olmasıdır. Müellif idarecilerin veya liderlerin din konusunda telkinlerinin dinin hafife alınmasına sebep olduğunu, günümüz liderlerinin de bu tavrı takındığını şu sözlerle dile getirmiştir: “...Sizler bize din konusunda çeşitli görüşler telkin ederdiniz. Bu suretle dini hafife almamıza sebep oldunuz ve bizi ondan soğuttunuz. Nitekim günümüz liderlerinin ve dostlarının yaptığı da budur!”³⁰⁸

Müfessir kıssalardaki olayları güncel hayat ile ilişkilendirerek okuyucunun hayatına dokunan noktaları yakalamış ve onun kıssayı ilgiyle takip etmesini, ayetler arasında münasebet kurmasını, bu sayede verilen mesajı anlayıp içselleştirmesini kolaylaştırmıştır. Kıssayı okuyan kişi geçmiş kavimlerin ahlaki durumları ile ilgili günümüzdeki benzer örneklerini görmesini ve ibret mesajları çıkartmasını sağlamıştır. Ayetlerin bugüne hitap eden sosyal, siyasal ve ahlaki meselelerle ilişkilendirilerek Kur’ân’ın sadece ibadet değil hayatın her alanına hitap eden yönünü de ortaya çıkarılmıştır. Güncel sorunlara temas eden kıssa yorumu ile müfessir, Kur’ân’ın

³⁰⁴ en-Nisâ 4/46.

³⁰⁵ el-Bakara 2/104.

³⁰⁶ Zühaylî, *Tefsîru l-Münîr*, 3/90.

³⁰⁷ es-Sâffât 37/ 27-28.

³⁰⁸ Zühaylî, *Tefsîru l-Münîr*, 12/82.

dinamik yapısını ortaya koymaya çalışmış ve ilkelerinin gerçek hayata doğrudan dokunan eğiticilik yönünü öne çıkarmıştır.

2.1.8. Ahlakî ve Toplumsal Mesajlara Vurgu

Kıssaların anlatılmasında amaçlardan biri de bireyi ahlaken olgunlaştırmak ve erdemli bir toplumun inşasını sağlamaktır. Ahlaki mesajlara yapılan vurgu bu konuda önemli bir araç olmaktadır.³⁰⁹

Örneğin insanların Allah’a (c.c) karşı görevlerini yerine getirmemelerinden bahseden *“Rabbinizden size indirilene uyun. Ondan başka velilere uymayın; ne de az öğüt dinliyorsunuz.”*³¹⁰ ayetinin tefsirinde uluhiyyete vurgu yapmış ve Allah’ın (c.c) dışında hiçbir şeye bağlanılmaması gerektiğini şöyle açıklamıştır:

“Rabbinizden indirilene tabi olunuz. Hak sahibi yalnızca O’dur. Çünkü neyin maslahat olduğunu en iyi yalnızca O bilir. Sizin için neyin zararlı olduğundan O haberdardır. Bu bakımdan O, hayır ve doğruluktan başkasını teşrî etmez. Herhangi bir zarar ya da faydası söz konusu olmayan birtakım taşlardan ibaret olan putlar gibi Allah’ın dışında velilere tabi olmayınız.”³¹¹

Müellif Hz. Şuayb’in (a.s) kavminden bahseden *“Ölçüyü tam tutun, eksik verenlerden olmayın. Doğru terazi ile tartın. İnsanların hakkı olan şeyleri kısmayın, bozgunculuk yaparak yeryüzünde karışıklık çıkarmayın.”*³¹² ayetinin tefsirinde açıkladıktan sonra bu konu hakkındaki toplumsal ahlaki mesajın, gerçek kazancın helâle dikkat edip haramdan kaçınanlara ait olduğunu şu şekilde ifade etmiştir:

“O halde kaybeden kim? Şuayb (a.s.)’ı yalanlayanlar. Helak edildiler, kökleri kazındı, sanki yurtlarında yaşamamış gibi oldular. Gerçekten de dünya ve ahirette büyük zarara uğrayanlar, müminler değil kâfirlerdir. Burada, güzel akıbetin muttakilere ve gerçek kârın, helâl yiyip haramdan kaçınanlara ait olduğuna, yok oluş, helak ve iflasın harama dalan, batıl yollarla insanların mallarını yiyen kâfirler için olduğuna açıkça bir işaret vardır.”³¹³

Hiz. Mûsâ’nın (a.s) kıssasında İsrailoğulları kavminin kibirleri *“Yeryüzünde haksızlıkla kibirlenenleri ayetlerimden çevireceğim. Onlar bütün ayetleri görseler de yine ona iman etmezler. Hidayet yolunu görseler, onu yol edinmezler.”*³¹⁴ ayetine konu olmuştur. Müellif en büyük ahlak sorunlarından kibrin, kişiye ve topluma olan zararları konusunda açıklamalar yapmış ve kibrin alâmet ile çeşitleri hakkında izahlar yaparak Müslümanların bu kötü huydan uzak durmalarını şu şekilde tavsiye etmiştir: “Bu kavim gibi kibirli kişilerin ilk özelliği hakka işaret eden hiçbir ayete inanmamalarıdır çünkü ayetler ancak anlamak için kendini açan

³⁰⁹ İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü* (Ankara: TDV Yayınları, 2016), 174.

³¹⁰ A’raf 7/3.

³¹¹ Zühaylî, *Tefsîru’l-Münîr*, 4/343.

³¹² eş-Şuara 26/181-183.

³¹³ Zühaylî, *Tefsîru’l-Münîr*, 5/12.

³¹⁴ A’raf 7/146.

insanlara fayda verir. Kurtuluşa götüren yolu açıkça görseler bile onu takip etmezler ve bu bazen inatları bazen de cahillikleri sebebiyledir.”³¹⁵

Kıssaların en temel amaçlarından birisi de insanların düşünüp ibret almalarını sağlamaktır. Kur’ân’da birçok kavmin durumu anlatıldıktan sonra düşünen yok mu, ibret alan³¹⁶ yok mu şeklindeki soru ifadeleri ile pekiştirilir. Zühaylî maksadın öğüt ve ibret almak olduğunu özel başlıklar açarak anlatmış ve ayetleri başlıklandırırken ibret alma vurgusu yapmıştır. Hûd suresi 103-109. ayetler için “Kur’ân Kıssalarında Yer Alan Ahiret Cezasından Alınacak İbretler”³¹⁷, Hûd Suresi 120-123. ayetlerde “Peygamberlerin Kıssalarından Elde Edilecek Ameli Faydalar, İbadet ve Allah'a Tevekkül Etmenin Emredilmesi”³¹⁸ gibi özel başlıklar altında kıssanın verdiği mesajı şöyle anlatmıştır:

“(…) ölüm korkusuyla, yurtlarından çıkmışlardı. Zira onlar korkak, sabırsız, kararsız, Allah'a ve peygamberlerine gereği gibi iman etmeyen insanlardı. Halbuki sebat ve kahramanlık göstermeleri, direnmeleri, canlarını ve korunması gereken diğer şeyleri savunmaları gerekirdi. Kitab-ı Kerim'in onların sayılarını, milletlerini ve ülkelerini beyan etmemektedir. Çünkü bundan maksat, öğüt ve ibrettir”³¹⁹

Kıssalardaki mesajların insanlardaki değer yargılarını ve ahlaki yapılarını değiştirerek dönüştürmesi beklenir. Bu ilkeler önce kişinin şahsi ahlakında etkisini gösterirken bireysel değişim-dönüşüm sağlandıkça toplumun ahlaki değerleri de değişir. Nitekim Zühaylî de toplumun ahlakı için bunun önemli olduğunu şöyle açıklamıştır: “Böylelikle O ibret ve öğüt almalarını, uğradıkları musibetlerden imana dair ibret ve dersler çıkarmalarını murad etmektedir. Çünkü hayatın acı gerçekleri ve musibetleri gerçek yiğit ve mert insanların kim olduğunu ortaya çıkarır, ümmeti -eğer gaflet sarmışsa- diriltir, yanlış gidişata karşı uyarıda bulunur.”³²⁰

Müellifin kıssalar üzerinden ahlakî ve toplumsal mesajlar vermesi okuyucunun kibir, inat, sabır, metanet gibi ahlaki özellikler üzerinde düşünmesini sağlayarak kendi şahsiyeti hakkındaki farkındalığını arttırmıştır. Bu yaklaşımla kişiye sorumluluk yüklenerek sadece kendi ahlaki durumundan değil, mensubu olduğu toplumun ahlaki olarak korunmasında aktif rol almasını sağlamıştır. Kıssalarda yer alan erdemli ve yanlış davranışlar kişinin değer yargılarının oluşmasına katkı sağlayarak ahlaki bilincin gelişmesine ve değerler eğitiminin sağlanmasına sebep olmuştur.

³¹⁵ Zühaylî, *Tefsîru'l-Münîr*, 5/72.

³¹⁶ Yûsuf, 12/111, A'râf, 7/176.

³¹⁷ Zühaylî, *Tefsîru'l-Münîr*, 6/386.

³¹⁸ Zühaylî, *Tefsîru'l-Münîr*, 1/655.

³¹⁹ Zühaylî, *Tefsîru'l-Münîr*, 1/655.

³²⁰ Zühaylî, *Tefsîru'l-Münîr*, 1/658.

2.2. Kaynak ve İçerik Temelli Açıklamalar

Müfessirler, ayetlerin tefsirinde öncelikle Kur'ân'ın aynı konu ile ilgili diğer ayetlerini başvuru kaynağı olarak kullanmışlardır. Ayetleri doğru bir biçimde anlamının sağlam bir başlangıcı, Kur'ân dili Arapça'da kelime ve kullanımlarının nüzul dönemindeki anlamlarına başvurur. Bu bağlamda Arap dilinin gramer yapısı ve sözlük anlamları tefsirde temel başvuru kaynakları arasında yer almıştır. Müfessirler, kıssalar hakkındaki ayetlerin tefsirinde öncelikle Arap dilinin ifade gücünden faydalanmış, bununla birlikte kıssaların anlaşılmasına katkı sağlayan çeşitli kaynaklara da başvurmuşlardır.³²¹ Hz. Peygamber'den (s.a.v) gelen hadisler, onun yaşadığı dönemde meydana gelen olaylar ve Ehl-i Kitab'a ait rivayetler başvuru kaynağı olmuştur. Müfessirin kullandığı kaynaklara hangi ölçüde ve ne derece titizlikle başvuracağı onun tefsir anlayışına bağlıdır. Bu farklı yaklaşımlar hem ulaşılan sonuçların hem de yapılan yorumların çeşitlilik göstermesine neden olmaktadır. Dolayısı ile mevcut kaynaklardan nasıl ve ne ölçüde yararlanıldığı tefsirin içeriğini doğrudan etkilemektedir.

2.2.1. Hz. Peygamber'in (s.a.v) Hayatından ve Hadislerden Yararlanma

Müfessir kıssaların tefsirinde peygamberlerin yaşadıkları olaylarla nüzul döneminde meydana gelen meselelerin benzer noktaları arasında bağlantı kurmuştur. Böylece zaman ve mekân farklılıklarına rağmen peygamberlerin hayatlarında ortak noktaların bulunduğu ve temel unsurların büyük ölçüde benzediği vurgulanmıştır.

Konunun bir örneği Hz. Nûh'un (a.s) kavmi hakkındaki *"Kavminin ileri gelen inkârcıları, "Biz seni sadece bizim gibi bir insan olarak görüyoruz. Sana sığ görüşlü ayak takımımızdan başkasının uyduğunu da görmüyoruz. Sizin bize karşı bir üstünlüğünüzü de kabul etmiyoruz, bilâkis sizin yalancı olduğunuz kanaatini taşıyoruz" dediler.*³²² ayetinde gelmiştir. Kavmin soyluları, *"ayak takımı"* olarak niteledikleri güçsüz kişileri inkarlarının sebebi olarak sunmuşlardır. Hz. Nûh (a.s) ve Hz. Muhammed (s.a.v) kıssasında fakirleri reddeden Müşrik tavrının ortak bir nokta olduğunu ifade eden müfessir, bu konuya dikkat çekmiştir. Buna göre Hz. Nûh (a.s) kavminin kendilerine özel bir şekilde davranılmasını istemesi ile Kureyş kavminin ayrı bir meclis talep etmesi müşrikler tarafından ortaya koyulmuş benzer tavırlardır.³²³

Hz. Mûsâ'nın kavmi ile mücadelesini anlatan *"Hani Mûsâ kavmine şöyle demişti: "Ey kavmim! Size Allah tarafından gönderilmiş elçi olduğumu gayet iyi bildiğiniz halde ne diye beni üzüyorsunuz?" Onlar eğrilik yapınca Allah da kalplerini eğiltti. Allah günaha saplananları*

³²¹ Demirci, *Tefsir Tarihi*, 216.

³²² el-Hûd 11/27.

³²³ Zühaylî, *Tefsîru'l-Münîr*, 6/307.

*doğruya eriştirmez.*³²⁴ ayetinin tefsirinde bu olaydaki karakter ve duygu durumunun Hz. Muhammed (s.a.v) ve Mekkeliler arasındaki duruma benzediğini söylemiştir. Zühaylî “*Ey iman edenler! Mûsâ’yı incitenler gibi olmayın. Allah onun, hakkında söylediklerinden uzak, tertemiz biri olduğunu ortaya koymuştu. Gerçekten o, Allah katında itibarlı idi.*”³²⁵ ayetini de değerlendirerek; Mekke halkına Hz. Mûsâ’nın kavmi gibi olmamaları yönünde çağrı yapıldığı, Hz. Muhammed’de (s.a.v) de burada Hz. Mûsâ özelinde olsa da tüm peygamberlerin bu şekilde olaylarla karşılaştıklarını hatırlayarak üzülmemesi için telkin edildiğini şöyle ifade etmiştir.

“Yani, ey Muhammed, (...) beni niçin üzüyorsunuz (...).”³²⁶ dediğini sen de kavmine hatırlat bu müminlere bir öğretme ve Mûsâ (a.s.)’ın rahatsız edildiği gibi onların da peygamberlerine eza vermemeleri yönünde bir yasaklamadır. Ayrıca burada Resulullah’ın (s.a.v) ister kendi kavminden ister başkalarından olsun kâfirlerden gördüğü sıkıntılara karşı ona bir teselli ve bir "sabret" emri vardır.”³²⁷

Zühaylî, Hz. İbrâhîm’in babası Azer’i dine davetinin katı bir şekilde sonuçlanmasını anlatan “(Babası:) “*Ey İbrâhim! Sen benim tanrılarımın yüz mü çeviriyorsun? Eğer vazgeçmezsen, andolsun seni taşlatırım; şimdi uzun bir süre gözüme görünme!*”.”³²⁸ ayetini nüzul dönemi ile değerlendirmiştir. Zühaylî bu ayetlerin tefsirinde Hz. Peygamber’in (s.a.v) insanlardan, özellikle amcası gibi yakın çevresindeki kişilerden gördüğü kötü davranışlara karşı sabretmesi, tüm peygamberlerin böyle muamelelere karşılaştığını, bunun ona bir teselli olarak geldiğini ifade etmiştir.³²⁹

Zühaylî’nin önem verdiği şeylerden bir tanesi kıssaların izahında hadislerle yer verilmesidir. Tefsirinde gerekli gördüğü yerlerde hadislerden dayanaklar getirerek konunun açıklığa kavuşmasını sağlayan müellif, dirayet tefsiri metotlarından sıklıkla faydalanmıştır. Sadece ayetlerin izahında değil aynı zamanda onların delillerle ispatlanması aşamasında da hadisleri sıklıkla kullandığını aşağıdaki gibi ifade etmiştir;

“Öldükten sonra dirilmeye gelince: Bunun mümkün olduğu akli delillerle ispat edilir. Mutlaka olacağı ise ancak sem’î veya naklî delillerle sabit olur ki bunlar Kur’ân-ı Kerim ve hadis-i şeriflerdir. Bu sebepten Allah, insanların buna iman etmesi için Kur’ân-ı Kerim’de çokça buna yemin etmiştir”³³⁰

Helâk olan kavimlerin zikredildiği “*Eski Âd kavmini helâk eden de O’dur. Semûd’u da öyle. Hem de geriye bir şey bırakmadan! Bunlardan da önce Nûh kavmini. Çünkü onlar çok zalim ve çok azgın idiler. Altı üstüne getirilmiş şehirleri de O helâk etti.*”³³¹ ayetinin tefsirinde

³²⁴ el-Sâff 51/5.

³²⁵ el-Ahzâb 33/69

³²⁶ el-Ahzâb 33/69.

³²⁷ Zühaylî, *Tefsîru’l-Münîr*, 14/435-437.

³²⁸ el-Meryem 19/46.

³²⁹ Zühaylî, *Tefsîru’l-Münîr*, 8/348.

³³⁰ Zühaylî, *Tefsîru’l-Münîr*, 14/89.

³³¹ en-Necm 53/50-52.

müellif bu kavimlerin adı geçtikten sonra özellikle Nûh (a.s)’ın kavmi için neden çok zalim oldukları ifadesinin geldiğini sahih olduğunu da kaydettiği hadis ile şöyle açıklamıştır:

“Çünkü onlar Âd ve Semûd’dan daha zalim, daha azgın, kendilerinden sonra gelenlerden daha isyankâr ve sınır tanımaz bir kavim idiler. Çünkü zulmü başlatan onlardı, zulmü başlatan daha zalimdir. Nitekim bir hadiste: "Kim kötü bir yol açarsa, o kötülüğün ve daha sonra onu yapanların günahı onun üzerinedir.”³³² buyurulmuştur.”³³³

Örneklerden de görüleceği gibi müellif kıssaları tefsir ederken hem nüzul dönemi olaylarından hem de hadislerden destek almakta, metodolojik biçimde yer vermektedir. Ayrıca hadisler hakkında sahih, meşhur gibi sıhhat durumunu gösteren ifadeler kullanmış ve ayrıca tefsirinde Kur’ân ve sünnet birlikteliğine de dikkat çekmiştir.

2.2.2 Kitâb-ı Mukaddes’ten Alıntı Yapma

Zühaylî kıssaların tefsirinde zaman zaman Kitâb-ı Mukaddesten de alıntılar yapmıştır. Bu metodunun bazı amaçları olduğu görülmektedir.³³⁴ Bunlardan biri de anlatımı zenginleştirmek ve Kur’ân ile Kitâb-ı Mukaddes’in birbiriyle uyumlu olduğu konuları vurgulamaktır.

Örneğin Hz. İsâ’nın (a.s) “Ahmed” isimli bir elçinin geleceğini müjdelediği “*Meryem oğlu İsâ da şöyle demişti: “Ey İsrâiloğulları! Bilin ki benden önceki Tevrat’ı doğrulamak ve benden sonra gelecek Ahmed isimli elçiyi müjdelemek üzere size Allah tarafından gönderilmiş elçiyim.” Ama o (Ahmed) kendilerine apaçık kanıtlarla gelince, “Bu (kanıtlar) besbelli bir büyü!” -dediler.*”³³⁵ ayetinin tefsirinde müfessir Tevrat ve Yuhanna İncilinden bazı alıntılar yaparak burada Hz. Muhammed’in (s.a.v) risâletinin haber verildiğini şu şekilde ifade etmiştir:

“Tevrat’ın beşinci kısmının yirminci faslında şöyle denilmektedir: Allah Sina’dan geldi, Sair’den tecelli etti, Faran dağlarından zuhur etti.” Sina vahyin Mûsâ’ya (a.s), Sair İsâ’ya (a.s), Faran da (Mekke dağları) vahyin Muhammed’e (a.s) indiği yerlerdir. Yuhanna İncil’inin on beşinci faslında şöyle denilmektedir: "Mesih Yeşu şöyle dedi: Şüphesiz "Faraklit" babamın göndereceği hakkın ruhudur, size her şeyi bildirecektir." Faraklit hamd etme manasına gelen bir lafızdır ki bu Resulullah’ın (sav) isimlerinden Ahmed ve Muhammed’e bir işarettir.”³³⁶

Zühaylî’nin Hristiyanlık ve Yahudilik hakkındaki ayetlerin tefsirinde İncil ve Tevrat’a atıf yapmasının sebebi, bazı konulardaki iddialarının asılsız olduğunu kendi ifadelerini kullanarak göstermektir.

³³² Müslim, Ebü’l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc. *el-Câmi ‘u’ş-şahîh*. nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. Kahire: y.y., 1374-75/1955-56, Zekat, 69.

³³³ Zühaylî, *Tefsîru’l-Münîr*, 14/117.

³³⁴ Demirci, *Tefsir Tarihi*, 124.

³³⁵ es-Saff 61/6.

³³⁶ Zühaylî, *Tefsîru’l-Münîr*, 14/430.

Konuya dair bir örnek Hz. İsa'nın (a.s) Allah'ın (c.c) oğlu olduğunu iddia eden Hristiyanların reddedildiği “İşte Meryem oğlu İsa bu; şüpheye düşüp tartıştıkları konuda gerçek söz de budur. Allah'ın bir evlât edinmesi olacak şey değildir. O, bundan münezzehdir...”³³⁷ ayetinde ifade edilmiştir. Müfessir öncelikle Hz. İsa (a.s) kıssasının başında; Hz. İsa (a.s), ailesi ve yaşadığı bölge gibi bilgiler vermiş buna ek olarak Hristiyan akidesi, İncil çeşitleri, yazarlarının özellikleri ve bu kitapların yazılma amaçları gibi konulara da değinmiştir. Ayrıca kıssanın başında Hristiyanlıkla ilgili temel hususlara değinerek okuyucuya konuyla ilgili gerekli altyapıyı sunmuştur. Zühaylî'nin bu şekilde bir bilgi özeti sunmasının sebebi Ehl-i Kitab'ın kullandıkları kaynakları ve düşünme biçimlerini kritize ederek değerlendirmeler yapmaktır.

Müellif öncelikle İncil türlerini; yazarları, yazıldığı dönem, yazımında öne çıkan bakış açısı ve diğer temel özellikleriyle tanıtmıştır. Bu konuda, İncil'in orijinal halinin muhafaza edilmediğini ve mevcut İncillerin Hz. İsa'nın (a.s) vefatından sonra yazıya geçirildiğini söylemiştir. Buna ek olarak İncillerin içeriğinin büyük oranda yazarları tarafından kaleme alındığını ve az bir miktarın Hz. İsa'nın (a.s) sözlerinden oluştuğunu şu şekilde ifade etmiştir:

“İnciller: İncil, müjde anlamındadır. Bu hidayet ve nur ihtiva eden bir kitaptı. Fakat Hz. Mesih'in getirip öğrencilerine teslim ettiği ve bunu başkalarına müjdelemelerini emrettiği İncil, şu anda mevcut değildir. Bunun yerine Hz. Mesih'in yaşayışını aktaran ve öğrencilerinin telif ettiği tarihi birtakım hikâyeler yer almaktadır. Ayrıca orada Hz. Mesih'ten alınmış vaazlar, misaller ve öğütler de vardır.”³³⁸

Müellif en eski İncil türü olan Matta İncilinden başlayarak diğerleri hakkında yazarları, yazıldıkları dil, yazıya geçirilme tarihi, tercüme edilme durumu ve içeriğinde yoğunlaşan konular gibi özet bilgileri şu şekilde ifade edilmiştir:

“Bunların (İncilerin) sayısı yüzden fazladır. Hristiyan kilisesi bunlardan dördünü kabul eder: Matta, Markos, Luka ve Yuhanna İncilleri. Bu incilerin de hiçbirisi Hz. Mesih döneminde yazılmış değildir. Bunlardan Matta İncili ilk ve en eskileridir. Fakat Matta tarafından tasnif edilip edilmediği kesin olarak bilinmemektedir. Aksine bu İncili tahrif ettikten sonra aslını kaybetmişlerdir. Bu da eski Mesihîlerin tümünün itirafı ile böyledir. Bu asıl da İbranice yazılmış, sonra Yunancaya tercüme edilmiştir. Ancak bu tercümenin senedi bilinmemektedir. Matta, İncilini Aziz İronimus'un görüşüne göre Hz. Mesih'ten 39 yıl sonra yazmıştır.”³³⁹

Müfessir, Markos İncili hakkında, içeriğine vurgu yapmış ve eserde Hz. İsa'dan (a.s) insan sıfatıyla bahsedildiğini söyleyerek bazı ek özelliklerini de ifade etmiştir.³⁴⁰ Luka İncili hakkında; Luka'nın, Hristiyanlık karşıtı olan Pavlus'un öğrencisi olduğunu ve onun Hz. İsa

³³⁷ el-Meryem 19/34-35.

³³⁸ Zühaylî, *Tefsîru'l-Münîr*, 8/335.

³³⁹ Zühaylî, *Tefsîru'l-Münîr*, 8/336.

³⁴⁰ Zühaylî, *Tefsîru'l-Münîr*, 8/336.

(a.s) ile hiç görüşmediği bilgisi verilmiştir.³⁴¹ Yuhanna İncili hakkında; yazarının kim olduğu tartışmasında Hristiyan ilim adamlarının görüşleri kaynak gösterilmiş ve özellikle içeriğinin Hz. İsa'nın (a.s) ilah olduğu vurgulaması yönüyle diğer İncillerden farklılaştığı ifade edilmiştir. Daha sonra tüm İncillerin değerlendirmesi yapılmış, yazıldığı dönem ve yazarlarının Hz. İsa (a.s) ile görüşmedikleri zikredilerek bu eserlerin senetlerinde kopukluk olduğu ve orijinal İncil olmadığı şu şekilde ifade edilmiştir: "Sonuç olarak bütün bu İncillerin Hz. Mesih'e ulaşan senetlerinde kesiklikler vardır. Bizzat Hristiyanların itiraf ettiği gibi hiçbir Hz. Mesih'e indirilmiş bulunan gerçek İncil değildir."³⁴²

Zühaylî "Evet, iyileri işte böyle ödüllendiririz. Çünkü o, bizim mümin kullarımızdandı, İyi insanlardan (seçilmiş) bir peygamber olarak ona İshak'ı da müjdeledik. Ona ve İshak'a bereketler indirdik..."³⁴³ ayetinde anlatılan Hz. İbrâhîm'in (a.s) kurban ettiği oğlunun kim olduğu hususunda da Tevrat'tan alıntı yapmıştır. Müellifin bu ayetin tefsirinde "Kurbanlık Kimdir?" şeklinde koyduğu başlık onun konu hakkındaki düşüncesini yansıtmaktadır. Zühaylî ayetin tefsirini çeşitli kaynaklar ile detaylı şekilde açıkladığı bu konuda Hz. İsmâîl (a.s) ve Hz. İshak'ın (a.s) doğdukları yılı tespit ederek başlamıştır. Hz. İsmâîl (a.s) büyük evlat olarak söz konusu kurbanlıkken, Hz. İshak (a.s) ise bu imtihandan başarı ile geçen babaya mükâfat olarak müjdelenmiştir. Dolayısıyla Hz. İshak'ın (a.s) bu hadiseden daha sonra doğduğu, yaşının daha küçük olduğu tespit edilmiştir. Müfessir bu konuda Yahudilerin Hz. İshak'ı (a.s) öne çıkaran tavırlarının Hz. İsmâîl'in (a.s) ve dolayısıyla Hz. Muhammed'in (a.s) itibarını zedelemek için Tevrat'ta bulunan ifadelerin tahrif kabilinden olduğunu şu şekilde zikretmiştir:

"Tevrat'ta zikredilen, "İlk ve tek oğlun olan İshak'ı boğazla" şeklindeki ifadeye gelince, burada Hz. İshak'ın (a.s) isminin zikredilmesi, onların Allah'ın (c.c) kitabına yaptığı ilâve ve tahrifler cümlesindendir."³⁴⁴ Yoksa Hz. İshak (a.s.) Hz. İbrâhîm'in (a.s) ilk çocuğu olmadığı gibi tek çocuğu da değildir. Bahsi geçen bu özellikler Hz. İsmâîl'e (a.s) aittir. Daha sonra Hz. İbrâhîm (a.s) oğlunu kurban etme konusunda Allah'ın (c.c) emrine itaat edince Yüce Allah da ona diğer bir çocuğu olan Hz. İshak'ı (a.s) vermiştir.³⁴⁵

Zühaylî'nin Kitâb-ı Mukaddes'e başvuru yapmasının bir örneği de "Hz. İsa'nın (a.s) Mesajı Nedir" başlığı altında bulunmaktadır. Buna göre onun mesajları; Yahudilerin şekilci hale getirdikleri aşırılığa kaçan din anlayışlarını hafifletmek, ahiret gününü inkâr eden Hristiyanlara iman esaslarını hatırlatmak ve zahirde züht hayatı süren Yahudi gruplarını ıslah etmektir. Kitâb-ı Mukaddesten yaptığı alıntıyı Mezmurlar, Eş'ya ve Zekeriyâ bölümlerindeki

³⁴¹ Zühaylî, *Tefsîru'l-Münîr*, 8/336.

³⁴² Zühaylî, *Tefsîru'l-Münîr*, 8/337.

³⁴³ es-Sâffât 37/111-113.

³⁴⁴ Zühaylî, *Tefsîru'l-Münîr*, 12/120.

³⁴⁵ Zühaylî, *Tefsîru'l-Münîr*, 12/120.

yerlerine atıf yaparak kaydetmiştir. Müellif, hükümrânlık konusunda Tesniye bölümü 18. babının 15. ve 16. cümlelerine başvuru yaparak söz konusu edilen ve ümmî peygamber ile göndereceği ilâhî şeriatın müjdelendiğini söylemiştir. Ayrıca pek çok peygamberin bu olayın gerçekleşeceğine dair önceden haber verdiğini kaydetmiş; Mezmurlarda 45, 149 ve 110. Bölümlerde, Eş'ya bölümünün 8, 9, 26, 35, 46, 43, 50, 51, 52, 54, 55, 60, 65 bablarında ve Danyal'ın 2 ve 7. sahifelerinde Zekerıyyâ adlı bölümün 3. sahifelerinde ve bazı diğer bablarda da yer aldığını belirtmiştir.³⁴⁶

Müellif bu aktarımların devamında Hristiyanların hükümrânlık kuracak kişiyi Hz. İsa (a.s) olarak yorumladıklarını fakat onun şeriatını çoğunlukla hikmetli söz ve vaazlar şeklinde olup hukuk kuralı olarak fazla bir hüküm içermediği değerlendirmesini yapmıştır.³⁴⁷

Müfessirin Kitâb-ı Mukaddes bilgilerine dair tutumunda; bu eserleri kaynak olarak belli gayelere ulaşmak için kullandığı görülmüştür. Bu kitabı tek başına bir başvuru noktası olarak kullanmamış, Kur'an'ın tasdik ettiği konularda ek kaynak olarak kabul etmiştir. Bu yönüyle anlatımı zenginleştirmek ve desteklemek için kullanıldığı görülmektedir. Bunun haricinde bu kaynaklardan bahsettiği noktalar Kur'an'ın ifadeleri ile çelişen, tahrif türünden bilgiler olup müfessir bunların yanlış olduğunu delillendirmek amacıyla kullanmıştır. Ayrıca Kitâb-ı Mukaddes'in yazarları, inanç esasları gibi konularda da okuyucuda genel bir kanaat oluşturmak amacıyla bilgi verilmiştir. Bu sayede muhatap Ehl-i Kitap hakkındaki kıssaları okumadan önce konu hakkında bilgi sahibi yapılmış, zihni altyapı oluşturulmuştur. Müellifin bir konuda Kitâb-ı Mukaddes'in farklı bölümlerine atıf yapabilecek kadar kaynaklara hâkim olduğu görülmüştür.

2.2.3. İsrâiliyat Kaynaklı Bilgilere Yaklaşımı

Zühaylî, Ehl-i Kitap ile ilgili ayetlerin tefsirinde direkt olarak Kitab-ı Mukaddese başvurup alıntılar yaparken İsrâili rivayetlere karşı da önemli ve ilkeli bir duruş sergilemiştir. Bu bağlamda gösterdiği tavrı ve bu rivayetlere tutumunu tefsirinin mukaddimesinde açıklamıştır.

Mukaddimedede belirttiğine göre tefsirde Müslümanlara İsrâiliyatın etkisinden uzak bir kültür sunmaya çalışmıştır bu sebeple İsrâiliyat kaynaklı bilgilerden uzak durmaya gayret etmiştir. Bunu yaparken de güncel hayata, bazı şahsi kanaatlere ve aklî bazı çıkarımlara doğru ve güvenilir bir bilgi birikimi ile cevap verilmesi gerektiğini düşünmektedir. Bu türden bilgilerin tefsir anlayışında yaralayıcı etkiye sebep olduğunu, kullanılan kaynakların, doğru bilgi içeren güvenilir eserler olması gerektiğini vurgulamıştır. Özellikle tefsir alanında rivayet

³⁴⁶ Zühaylî, *Tefsîru 'l-Münîr*, 8/337.

³⁴⁷ Zühaylî, *Tefsîru 'l-Münîr*, 8/337.

edilen hadislerin, güvenilirlik açısından ciddi şekilde analiz edilmesi gerektiğini ifade etmiştir. İsrâiliyat türündeki bilgilerin tefsir anlayışında bazı hatalı düşüncelere ve özellikle peygamberlere iman ve peygamberlerin nitelikleri hakkındaki konularda büyük hasara yol açtığını dile getirmiştir.³⁴⁸

Zühaylî tefsirinde kaynak kullanımı olarak zayıf hadislerden, çelişkili rivayetlerden ve vahiy anlayışı ile özellikle peygamberlerin ismet sıfatı ile uyumadığını düşündüğü İsrâiliyat kaynaklı rivayetlerden uzak durduğunu şöyle ifade etmiştir: “Nüzul sebeplerinde ve diğer konularda zayıf rivayet ve hadislerden, peygamberlerin ismeti ve vahyin selâmetini koruma ilkesi ile uyumayan İsrâiliyattan kaçındım.”³⁴⁹

Müfessir, bir rivayette aktarılan bilginin ancak güvenilir kaynaklardan elde edilmesi gerektiğini belirtirken; İslam dininin inanç esasları hakkında ilk başvuru kaynağının Kur’ân olduğunu vurgulamaktadır. Zühaylî, Hz. İsa (a.s) hakkındaki İsrâiliyat rivayetlerinin aralarında çelişki bulunduğunu söylemiş ve güvenli olmayan rivayetleri değerlendirmemiş, referans noktasının Kur’ân olduğunu şu ifadelerle açıklamıştır:

“İsa Mesih’in çarmıha gerilmesi ve yükseltilmesi ile ilgili bizim bu akidemiz, varlık âleminde en sağlam ve güvenilir bir kaynak olan Allah’ın kelâmı Kur’ân-ı Kerim’den ve Kur’ân-ı Kerim bizlere tevatür yoluyla nakledilmiştir. O bakımdan sıhhati sabit olmamış başka birtakım rivayetleri tasdike mahal yoktur. Hatta sağlam olmayan bu rivayetler arasındaki çelişkiler ve pek çok tutarsızlıklar da kendileri hakkında kesin bir şüpheyi ortaya koymakta, diğer taraftan da bunların asla güvenilir olmadıklarını kesinlikle ifade etmektedir.”³⁵⁰

Müellif, İsrâiliyat kaynaklı bilgileri güvenilirliklerini az olması sebebi ile tefsir literatürüne olumsuz etkilerinin olduğunu düşünürken, bu rivayetlere tefsirinde yer verip üzerinde inceleme yapmamış, doğrudan bu tür bilgilerin uyumsuz olduğunu ifade etmiştir. Konu hakkında Kur’ân’da ve sahih kaynaklardaki güvenilir bilgiler ile sınırlı kalınması gerektiğini açıklayan müellif, bu düşüncesinin bir örneğini Kârun’un helâkının nasıl olduğuna dair gelen rivayetler hakkında dile getirmiştir. Buna göre tefsirlerde rivayet edilen Karun’un helak sebeplerini beyan etmeye gerek yoktur. Çünkü bu rivayetler çoğunlukla çelişkilidir ve kendi aralarında karşılaştırıldıklarında uyumsuzlukları ortaya çıkmaktadır. Müellif bu türden rivayetlere karşı takınılması gereken tavrı; bu rivayetlerden uzak durmak, Kur’ân nassının işaret ettiği bilgiler ile yetinmek ve diğer detayları ise gaybı bilen Allah’a (c.c) havale etmek olarak açıkça belirtmiştir.³⁵¹

³⁴⁸ Zühaylî, *Tefsîru’l-Münîr*, 1/5.

³⁴⁹ Zühaylî, *Tefsîru’l-Münîr*, 15/688.

³⁵⁰ Zühaylî, *Tefsîru’l-Münîr*, 11/314.

³⁵¹ Zühaylî, *Tefsîru’l-Münîr*, 10/453.

Zühaylî kıssaların tefsirinde isrâiliyat bilgilerini kullanmanın bazı zararlı noktaları olduğunu dile getirmiş ve bu konulardan birinin de “ismet” sıfatına zarar vermesi sebebiyle İslam’da peygamber tasavvuru ile uyuşmayan çıkarımlar olduğunu ifade etmiştir. Bu konunun bir örneği Hz. Dâvûd’un (a.s) mahkemeye çıkmak için gelen iki davalıdan bahseden *“Davalâşanlara dair bilgi sana ulaştı mı? Bu adamlar mâbedin duvarına tırmanıp Dâvûd’un yanına girmişlerdi. Dâvûd onları görünce telâşlanmıştı. “Korkma” dediler, “Birimizin diğerini haksızlık etmekle suçladığı iki davacıyız biz. Aramızda âdil bir hüküm ver; doğruluktan sapma, bize de doğru yolu göster.”*³⁵² ayetlerinin tefsirinde bulunmaktadır. Buna göre müellif, konu hakkında Kur’ân’daki bilgi ile sınırlı kalınması ve iman esasları ile bağdaşmayan yorumların zararlı olduğunu düşünmektedir. Buna göre bu mesele Kur’ân’ın ifadeleri doğrultusunda anlaşılmalı ve özellikle peygamberlerin ismeti prensibiyle çeliştiği için İsrailiyyat kaynaklı bilgilerden uzak durulmalıdır. Zira bu konuda nakledilen İsrailiyyatta Hz.Davud’un (a.s) evli bir kadını beğendiği ve kendi emri altında çalışan kocasının ölmesini sağlamak için fırsat aradığı rivayet edilmiştir.³⁵³

Zühaylî’nin İsrâiliyat kaynaklı bilgilere yaklaşımında genel olarak; bilgilerin birbiri ile çelişen, uyumsuz ifadeler olduğunu, güven unsuru içermediği için kaynak olarak kullanılamayacağı, başta peygamberlerin ismet sıfatı ile tefsir alanına ve ayetleri yorumlama çabalarına zarar verdiğini ifade ederek uzak durmayı tercih ettiği tespit edilmiştir

2.2.4. Fıkḥî Yorum ve Tahlilleri

Kıssalar sadece tarihteki olayları değil ahlaki ve hukuki mesajlar da içermektedir. Kıssaların fıkḥ yönlerinin belirtilmesiyle günlük hayata temas eden pratik yönleri de açığa çıkarılır.³⁵⁴

Müfessirin fıkḥi hükümlere yer vermesinin bir örneği Hz. İbrâhîm’in (a.s) oğlunu kurban etmesini anlatan *“Ve fidiye olarak ona büyük bir kurbanlık verdik”*³⁵⁵ ayetinin tefsirinde bulunmaktadır. Kur’ân’da Hz. İbrâhîm’in (a.s), oğlunu Allah’a (c.c) kurban etmek istemesi üzerine, Allah’ın buna karşılık bir kurbanlık verdiği ifade edilmektedir. Zühaylî bu ayet bağlamında tarihten bir örnek vererek anlatımı zenginleştirmiştir. Hz. Peygamber’in dedesi Abdülmuttalib’in, zemzem suyunun kayıp yerinin bulunmasına karşılık oğlu Abdullah için yüz deveyi kurban etmesi, fidyede ölçünün yüz deve olarak belirlenmesinde etkili olmuştur.

³⁵² Sâd 38/21-22.

³⁵³ Zühaylî, *Tefsîru ’l-Münîr*, 12/185-186.

³⁵⁴ Mehmet Nuri Güler, “IV. Kur’ân Haftası: Kur’ân Sempozyumu”, *Kur’ân Kıssalarının Anlam ve Değeri*, Fecr yayınları 59 (Kur’ân Haftası Kur’ân Sempozyumu, Ankara: Fecr Yayınevi, 1998), 127.

³⁵⁵ es-Sâffât 37/107.

Zemzem kuyusunun yeniden bulunması sırasında gerçekleşen bu olay, kurban ve fidye uygulamasının İslami gelenekteki yerini göstermesi açısından dikkate değerdir. Zühaylî, bu ayetten hareketle Hanefî mezhebi mensuplarının, kurban kesmeyi adayan kimsenin bir koyun kurban etmesi gerektiğini söylediklerini kaydetmiştir.³⁵⁶

Hiz. Eyyûb kıssasında Eyyûb Peygamberin hastalığı ve buna gösterdiği sabrı “Eyyub’u de an! Hani Rabbine, “Başıma bu dert geldi. Ama sen merhametlilerin en üstünüsün” diye niyaz etmişti (...)”³⁵⁷ ayetinde anlatılmaktadır. Konuyla ilgili bir diğer ayette de “(Bir yemini vardı.) “Eline bir demet bitki sapı alıp onunla vur ve böylece yeminini yerine getirmiş ol” (dedik). Gerçekten biz onu sıkıntılara dayanıklı bulduk. O ne güzel bir kuldu! Yönü hep Allah’a dönüktü.”³⁵⁸ geçtiği üzere Hiz. Eyyûb’un (a.s) birden fazla sayıda vurmak üzerine bir yemini vardır ve bu yeminin yerine getirilmesi için içinde pek çok sayıda sap bulunduran bir demet ile yapması emredilmiştir. Böylece her bir sap her bir vurmanın birine karşılık gelerek yeminin bahsedildiği şekilde tamamlanmasını sağlamıştır. Zühaylî bu ayetin tefsirinde bir demet sap ile vurmakla yemini yerine getirerek kefareti vermekle yerine getirdiğini belirtmiştir. Yeminin bu şekilde yerine getirilmesine ruhsat dendiğini ve fıkıh bakımından “Bu ruhsat, şeriatımızda had cezalarında ve diğer durumlarda, hastalık gibi zarurî hallerde uygulanan bir ruhsattır.”³⁵⁹ diyerek meselenin çözümlendiğini açıklamıştır.

Hiz. Eyyûb’un (a.s) imtihanı ve sabırla karşılaşması yirmi birinci sure olan Enbiya suresinde geçmekte ve Kur’ân’ın kendi içinde iç düzenine göre kıssanın devamı ise Sâd suresinde yer almaktadır. Zühaylî meseleyi Kur’ân bütünlüğü çerçevesinde ele almak ve okuyucunun ileride unutmasını engellemek adına bu yeminin nasıl sonuçlandığını da bu ayetin tefsirinde peş peşe vermiştir. Böylece mesele zihinlerde henüz tazeyken unutulmasının önüne geçilmiştir.

Ayrıca müellif Hiz. Eyyûb’un (a.s) yemin etme sebebinin hanımının geç kalması değil de onu hastalığından dolayı şikâyet etmeye teşvik etmesi sebebiyle olduğunu söyleyen rivayetleri reddetmiş ve imtihan karşısında sabır ve tevekkülle davranmamanın peygamberlerin ismet sıfatı ile bir arada bulunamayacağını belirtmiştir.³⁶⁰

Hiz. Zekeriyâ ilerleyen yaşına rağmen doğacak olan oğlu Hiz. Yahyâ ile müjdelenmesi üzerine Allah’tan (cc) bir delil istemiştir. “Rabbim bana bir ayet ver” dedi. Buyurdu ki: “Senin ayetin işaretle hariç, insanlarla üç gün konuşmamandır. Rabbini çok zikret, sabah ve akşam

³⁵⁶ Zühaylî, *Tefsîru’l-Münîr*, 12/119.

³⁵⁷ el-Enbiyâ 21/83-84.

³⁵⁸ Sâd 33/44.

³⁵⁹ Vehbe ez-Zühaylî, *Et-Tefsîru’l-Münîr*, 2015, 9/99.

³⁶⁰ Zühaylî, *Tefsîru’l-Münîr*, 9/99.

tesbih et."³⁶¹ Zühaylî bu ayetin tefsirinde işaret dilinin geçerliliği meselesi ve bu yöntemle yapılan anlaşmaların fikhî hükmünü açıklamıştır. Hz. Peygamber'in (s.a.v) siyahi olan bir cariyeye, Ona, "Allah nerede?" diye sorunca, başı ile semaya işarette bulunduğunu ve Hz. Peygamber'in (s.a.v) de "Sen bunu azat et, çünkü bu mümindir"³⁶² şeklindeki hadisini naklederek işaret dili ile dine girmenin caiz olduğunu açıklamıştır.³⁶³

İşaret dili ile yerine getirilen akitlerin durumunun ne olacağı hakkında da tüm mezheplerin görüşlerini şu sözlerle nakletmiştir:

“İmam Malik der ki: Dilsiz bir kimse işaret ile hanımını boşadığını ifade etse bu yerini bulur. Şafiî ise hasta olup da konuşamaz hale gelen kimse hakkında bunun hanımına ric'at yapması ve hanımını boşaması hususlarında dilsiz gibi olduğunu söylemiştir. Ebu Hanife de der ki: Eğer işaretinin ne anlama geldiği biliniyor ise böyle bir işaret hüküm ifade eder. Eğer o işaretin anlamı hakkında şüphe varsa batıldır. Ancak bu hüküm kıyasa göre verilmiş değildir, istihsana göre verilmiş bir hükümdür.”³⁶⁴

Zühaylî, Hz. İbrâhîm kıssasındaki Kâbe için “*Orada apaçık deliller, İbrâhim'in makamı vardır.*”³⁶⁵ ayetinin tefsirinde de bu alan hakkındaki özel bir fikhî durumu zikretmiştir. Bu ayete göre bu bölge yeryüzünde emin olarak nitelendirilmiş güvenli bölgedir ve buraya sığınan kişinin canı ve malı emniyet altındadır. Zühaylî bu alan hakkındaki hükmün, dışarıda kısas, zina veya irtidat suçuyla hükmü kesinleşmiş olan kişinin buradan dışarıya çıkana kadar maddi veya manevi bir zarar verilmeyeceğini fakat bölgeden dışarı çıkması için o orada barındırılmayıp yiyecek ve içecek sağlanmayacağını belirtmiştir.³⁶⁶

Buradaki örneklerden de görüldüğü üzere müellif uzmanlığını fıkıh ve fıkıh usulü alanından yapmış bir araştırmacı olarak ayetleri tefsir ederken gerekli gördüğü noktalarda meselenin fikhî yönüne de değinmiştir. Bu şekilde fikhî açıklamalar da yapması eserini planladığı gibi hem giriş seviyesinde hem de orta seviyede bilgi alarak tefsir okumak isteyenler için uygun hale getirmiştir. Konuyla ilgili bir fıkıh mezhebinin özel bir durumu varsa bunu açıklamış, bazı konularda da yaygın dört fıkıh mezhebine göre değerlendirmeler yapmıştır.

2.2.5. Akaid Konularına Değinme

Kıssalara yaklaşımda akaid konularına değinmek Kur'ân kıssalarının temel işlevlerinden biri olan imanı inşa etme görevine doğrudan katkıda bulunur.³⁶⁷ Bu yaklaşımla sadece bilgi vermekle kalınmayıp inanç esaslarının kavranması sağlanmıştır.

³⁶¹ Âl-i İmrân 3/41.

³⁶² Müslim, Mesâcid 33, (537)

³⁶³ Zühaylî, *Tefsîru'l-Münîr*, 2/202.

³⁶⁴ Zühaylî, *Tefsîru'l-Münîr*, 8/202.

³⁶⁵ Âl-i İmrân 3/97.

³⁶⁶ Zühaylî, *Tefsîru'l-Münîr*, 1/280.

³⁶⁷ Şengül, *Kur'an Kıssaları Üzerine*, 281.

Hz. Sâlih'in (a.s) kıssasında kavmi inkârda ısrar etmiş birçok ayette Semûd kavminin kardeşi/ içlerinden biri³⁶⁸ olarak nitelenen Hz. Sâlih'in (a.s) yaşamasına dahi tahammül edememişlerdir. Konu hakkında: *“Allah’a and içerek aralarında şöyle konuştular: “Gece baskınıyla onu ve ailesini öldürelim, sonra velisine, ‘Biz Sâlih ailesinin öldürülmesi sırasında orada değildik, gerçekten doğru söylüyoruz’ diyelim.”*³⁶⁹ ayetinde anlaşıldığı üzere onu öldürmek üzere anlaşmışlardır. Müfessirin bu konuda dikkat çektiği nokta bu anlaşmanın gizlilik üzere yapılmasıdır. Hz. Sâlih de (a.s) kavmin bir mensubu olduğu için cinayete uğraması halinde katilleri, insan öldürme suçunun cezaları ile karşılaşacaklardır. Cinayetin maddi ve manevi karşılığından kaçınmak için yapılan bu gizlilik yemininde dikkati çeken önemli bir nokta vardır. Zühaylî, iman etmeyen bu kavmin cinayetin kötü bir fiil olduğu bildiklerini söylemiş ve kişi dini bilmeden önce aklı ile iyiyi ve kötüyü bilebilir görüşüne sahip olan Mutezile fikrinin kullandığı delillerden biri olduğunu söylemiştir.³⁷⁰ Verdiği bu ek bilgi ile Zühaylî tefsirinde çeşitli kaynaklardan faydalandığını göstermiş ve aynı zamanda eserini yazma amaçların biri olan hem orta düzey hem de daha geniş bilgi isteyenlere hitap etme amacını sağlamıştır.

Müfessirin akaid konularına değinmesinin bir diğer örneği Hz. Lût (a.s) kıssasında geçmektedir. Kavim peygamberlerini reddetmeleri sonucunda azaba uğratılmış, sadece ona tabi olanların şehirden çıkarılarak kurtarıldığı: *“Derken orada bulunan müminleri çıkardık. Zaten orada -bir hâne dışında- Allah’a teslim olmuş kimseler de bulamadık.”*³⁷¹ ayetleri ile zikredilmiştir. Ayetin Arapça ifadesinde ilk ayette “الْمُؤْمِنِينَ” ikinci ayette ise “الْمُسْلِمِينَ” kelimeleri kullanılmıştır. Zühaylî halkın inanç durumunu ifade eden ilk ayette Mü’min, ikinci ayette Müslüman olarak ifade edilmesini Mu’tezile âlimlerince iman ve İslam aynı mıdır yoksa farklı mıdır meselesinde delil olarak kullanıldığını aktarırken; Mu’tezile’nin iman ve İslam’ı aynı kavramlar olarak değerlendirdiklerini ifade etmiştir.³⁷²

Zühaylî bu ayetlerin itikadi bir konuda delil olarak kullanılan bir ayet olduğunu zikretmekle konuyu kapatmayarak meseleyi açıklığa kavuşturmak için ek açıklamalar yapmıştır. Konu ile ilgili *“Bedeviler, ‘İman ettik’ dediler. Şunu söyle: “Henüz iman gönüllerinize yerleşmediğine, göre sadece boyun eğdiniz...”*³⁷³ ayetini de değerlendirerek konuyu Kur’ân bütünlüğünde ele almıştır. Bu ayete göre de iki kavram farklı imani durumları ifade etmektedir. Müslümanlığın toplu bir şekilde dinin ilkelerini bilmek, imanın ise daha

³⁶⁸ el-A’raf 7/73; Hûd 11/61-62; en-Neml 27/45.

³⁶⁹ en-Neml 27/49.

³⁷⁰ Zühaylî, *Tefsîru’l-Münîr*, 10/292.

³⁷¹ ez-Zâriyat 51/35-36.

³⁷² Zühaylî, *Tefsîru’l-Münîr*, 14/28.

³⁷³ el-Hucurât 49/14.

gönüllere yerleşmiş şekli olduğuna dair değerlendirmelerini zikretmiştir. Bahsi geçen ayette bir sebepten dolayı eş anlamlı gibi kullanılsa da diğer ayetteki ifade de göz önünde bulundurulursa her zaman aynı anlama gelmediğini ifade etmiştir.³⁷⁴

Kehf suresinde putperest bir kavmin içinde yaşayan tevhid inancına sahip gençlerin verdikleri mücadele anlatılır. Kavimlerinin yanlış inançlarına karşı çıkan bu gençler motivasyon olarak “*Biz sana onların başından geçenleri gerçeğe uygun olarak anlatıyoruz. Hakikaten onlar rablerine inanmış gençlerdi; biz de onların doğru yolda yürüyüşlerine katkıda bulunduk.*”³⁷⁵ ayetinde zikredilen Allah'ın (c.c) yardımı ile desteklenmişlerdir. Müellif bu gençlerin hidayetinin artırılmış olmasını imanın artması ve eksilmesi meselesinde delil olarak kullanılan ayetlerden biri olduğunu aktarmıştır. Konu hakkında kendi görüşünü de insanlar arasında iman bakımından birbirine üstünlük olduğunu ve itaâtle artıp isyan ile azaldığını dile getirmiştir.³⁷⁶

Kıssalarda inançla ilgili konulara dair bir örnek de Hz. Süleyman (a.s) kıssasının tefsirinde zikredilmiştir. O hayvanlara ve rüzgâra yön verebilen kudretli bir peygamberken ordusundaki kuşlar da ona hizmet etmektedir. Ordunun gideceği yönü tayin eden Hüdhd'ü göremediğinde nerede olduğunu sorusuna karşılık o Sebe halkının diyarına uçtuğunu ve onların dini durumlarını gözetlediği cevabını vermiştir.³⁷⁷ Ayetin ifadesine göre Hz. Süleyman (a.s) Hüdhd'ün, onun haberi olmaksızın gitmesine atıfta bulunarak bir mazereti yoksa bedelini ödeyeceğini söylemiştir.³⁷⁸ Bu durumda Hz. Süleyman'ın (a.s) hem Sebe halkından ve dini durumundan hem de Hüdhd'ün geri dönüp bilgi verene kadar nerede olduğundan haberi yoktur.

Müfessir bu ayetleri yorumlarken Râfîzîlerin “İmam'a hiçbir bilgi saklı kalmaz, İmam'ın olduğu yerde ondan daha bilgili hiç kimse olmaz” görüşlerinin Hz. Süleyman (a.s) ve Hüdhd örneği ile geçersizliğinin kanıtlandığını dile getirmiştir.³⁷⁹ Ayrıca Hz. Süleyman'ın (a.s) kuştan daha üst mertebede olduğunu, kişinin bilgi yönünden kendisinden daha az konumda olan kişilerin de bilgili olabileceğini söyleyerek burada alimlere mütevazı olunması gerektiği hakkında ikâzın örneği vardır demiştir.³⁸⁰

Bir diğer örnek de Hz. Şuayb'ın (a.s) kıssasında bulunmaktadır. Yakın bölgelerde nübüvvet ile görevlendirilen bu iki peygamberden Hz. Şuayb (a.s) daha önce peygamber

³⁷⁴ Zühaylî, *Tefsîru 'l-Münîr*, 14/29.

³⁷⁵ el-Kehf 18/13.

³⁷⁶ Zühaylî, *Tefsîru 'l-Münîr*, 8/194.

³⁷⁷ en-Neml 27/17-30.

³⁷⁸ en-Neml 27/21.

³⁷⁹ Zühaylî, *Tefsîru 'l-Münîr*, 10/254.

³⁸⁰ Zühaylî, *Tefsîru 'l-Münîr*, 10/254.

olmuştur. Hz. Şuayb'ın (a.s) kıssasında “*Medyen’e kardeşleri Şuayb’ı (gönderdik). Dedi ki: “Ey kavmim! Allah’a kulluk edin; sizin O’ndan başka tanrınız yoktur. Size rabbinizden açık bir delil gelmiştir. Artık ölçüyü tartıyı tam yapın, insanların mallarının değerini düşürmeyin, düzene sokulduktan sonra yeryüzünde bozgunculuk yapmayın. Eğer inananlar iseniz bunlar sizin için daha hayırlıdır.*”³⁸¹ ayetinde ona verilen “بَيِّنَةٌ /delilin” ne olduğu açıklanmazken Zühaylî “delilin” ne olabileceğine dair çeşitli görüşleri değerlendirmiş, kendi görüşünün mucize anlamında kullanılması olduğunu söylemiştir. Müellif burada bahsedilen delilin, peygamberlerin Allah’ın (c.c) elçisi olduklarının ispatı olan mucize olduğu görüşündedir. Hz. Şuayb’ın (a.s) mucizesinin ise Hz. Mûsâ’nın (a.s) kullandığı asayı ona vermesi olduğunu ifade etmiştir. Hz. Mûsâ henüz genç ve daha peygamber olmadığı için bu mucize Hz. Şuayb’ın mucizesi olarak kabul edilirken peygamberlikten önce mucizenin ortaya çıkmayacağı görüşünün Mu’tezile’nin görüşü olduğunu belirtmiştir.³⁸² Ehl-i Sünnet alimlerinin ise peygamber olmadan önce, peygamberlikle görevlendirilecek kişilerde meydana gelen birtakım olaylara irhas adını verdiklerini söylemiştir.³⁸³

Zühaylî kıssaları işlerken itikadi konuları içeren ayetlerin yorumuna da önem vermiş ve Rafizilik gibi bazı mezheplerin görüşlerine değinse de çoğunlukla Mu’tezile mezhebinin delil olarak kullandığı ayetleri belirtmiştir. Genellikle ayetin hangi konuda hangi mezhep tarafından delil olarak kullanıldığını belirtmiş genellikle meseleyi kısaca özetleyen niteleyici bir dil kullanmıştır. Bahsi geçen mezheple ilgili bilgilerde temel eserlere, örneğin Mu’tezile hakkında Zemahşerî’nin “*el-Keşşâf*”’ına başvurmuştur.³⁸⁴

2.3. Dilsel Açıklamaları ve Yorumları

Kur’ân-ı Kerim’i anlama çabasının ürünü olan tefsirlerde, müfessirlerin farklı ekol ve yaklaşımları olsa da ayetlerin tefsirini yaparken başvurdukları ilk kaynak Kur’ân’ın kendisi ve özellikle lafızları olmuştur.³⁸⁵ Kur’ân dili Arapça’nın sahip olduğu belâgat gücü, vahyin bu dilde ifade edilmesi ile dilin en benzeri getirilemez şekline dönüşmüştür.³⁸⁶ Zühaylî Arapça’nın ifade gücünün Kur’ân-ı Kerim’in i’câzına olan etkisini sık sık dile getirmiştir.³⁸⁷ Sözcük ve ifade kalıplarının, nüzul döneminde taşıdıkları mana, ayetlerden çıkarılan mesajları anlamak

³⁸¹ A'râf 7/85.

³⁸² Zühaylî, *Tefsîru 'l-Münîr*, 10/571.

³⁸³ Zühaylî, *Tefsîru 'l-Münîr*, 10/571.

³⁸⁴ Zühaylî, *Tefsîru 'l-Münîr*, 8/335.

³⁸⁵ Demirci, *Tefsir Usûlü*, 20.

³⁸⁶ el-Bakara 2/23.

³⁸⁷ Zühaylî, *Tefsîru 'l-Münîr*, 8/438,7/159, 6/159,6/511, 12/280.

için ilk adım oluşturmıştır.³⁸⁸ Zühaylî de tefsirinde kelime anlamları ve dil bilgisi kurallarına yer vermiştir. Öncelikle ayetlerin tefsirinde “el-Belâğa” başlığı ile belâgat unsurlarını, “el-İ’râb” başlığında ayetlerin i’râbını “el-Müfredâtü’l Lüğaviyye” başlığında kelimelerin anlamlarına yer verip varsa terim anlamlarını da açıklamıştır. Zühaylî’nin tefsirinde dil unsurlarına verdiği önem ve ayırdığı alan akademik çalışmalara konu olmuştur.³⁸⁹

2.3.1. Dil Bilgisi Açıklamaları

Zühaylî, ayetlerin tefsirine başlamadan önce “el-Belağa” başlığında kelimeleri dil bilgisi bakımından izah etmiş ve sarf ve nahiv, belâgat sanatları gibi yönlerden özelliklerine yer vermiştir. Böylece ayetler gramatik yönlerden açıklanarak sözcüklerin taşıdığı derin anlamlara dikkat çekilmiştir. Bu yöntemle okuyucunun dilin inceliklerinden kaynaklanan bazı çok katmanlı anlamları daha iyi anlamasını amaçlamıştır.

Müfessirin kıssalardaki edebî sanatlara verdiği bir örnek: “Biz ona İshak ve Ya ‘kûb’u da armağan ettik; hepsini de doğru yola ilettik. Daha önce de Nûh’u ve onun soyundan Dâvûd’u, Süleyman’ı, Eyyûb’u, Yûsuf’u, Mûsâ’yı ve Hârûn’u doğru yola iletmıştik. Biz, iyileri böyle ödüllendiririz. Zekerîyyâ, Yahyâ, İsmâ ve İlyâs’ı da (doğru yola iletmıştik). Hepsi de iyilerden idi. İsmâil, Elyesa’ , Yûnus ve Lût’u da (hidayete erdirdik). Hepsini âlemlere üstün kıldık.”³⁹⁰ ayetinde zikredilmiştir. Hz. İbrâhîm’in (a.s) iyi bir kul olmasından ve seçkin özelliklerinden dolayı Allah (cc) ona ve neslinden gelen kişilere ihsanda bulunarak torunlarından pek çok kişiye peygamberlik vermiş, böylece onu asil bir ailenin atası yapmıştır. Ayette adı geçen tüm peygamberler Hz. İbrâhîm’in (a.s) neslinden gelen torunlarıyken Hz. Lût (a.s) ise onun kardeşinin oğludur. Amca ve babanın eşit kabul edilerek Hz. Lût’un (a.s) da onun nesline dahil edilmesi tağlib³⁹¹ sanatı yoluyla yapılmıştır.³⁹²

Konuya dair bir diğer örnek ise Hz. Süleyman’ın (a.s) Hüdhdüd ile konuşmasında “Süleyman da “Doğru mu söylüyorsun yoksa yalancılardan biri misin, göreceğiz.”³⁹³ ayetinin tefsirinde yer verilmiştir. Hz. Süleyman’ın (a.s) kuşun nereye gittiğini sorguladığı cümlelerde yalın halde isim ve fiil cümlesi kullanmıştır. İsim haline gelmiş “yalancı” kelimesi, katı ve

³⁸⁸ İshak Yazıcı, “Tefsir Eğitim-Öğretiminde Kur’ân Dili Arapça ile Ulumu’l-Kur’an İnceliklerine Dikkat Etmenin Önemi ve Bu İlkeye Aykırı Yorumlar”, *Tefsir Eğitim ve Öğretiminin Problemleri*, ed. Ömer Kara (Bursa: Kurav Yayınları, 2005), 146.

³⁸⁹ Yıldız, *Vehbe ez-Zuhaylî’nin et-Tefsîru’l-Münîr Adlı Tefsirinde Belegât İmî Uygulamaları*, 14.

³⁹⁰ el-En’âm 6/84-86.

³⁹¹ Aralarında ilgi bulunan iki şeyden birinin lafzının diğerine tercih edilerek her iki şey için kullanılması anlamında bir terim. bkz. İsmail Durmuş, “Tağlib”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV, 2010), 39/372.

³⁹² Zühaylî, *Tefsîru’l-Münîr*, 4/264.

³⁹³ en-Neml 27/27.

sürekli bir durumu ifade ederken fiil şeklinde kullanıldığında ise geçici, anlık bir durumu ifade eder. Müellif iki cümledeki kullanım farkları ile ayetin manalarını açığa çıkartmak istemiştir.³⁹⁴

Zühaylî'nin belâgat sanatlarına dikkat çektiği bir örnek de Hz. İbrâhîm'in (a.s) *"Rabbim! Putlar insanlardan birçoğunun sapmasına sebep oldu (...)"*³⁹⁵ duasının tefsirinde geçmektedir. Hz. İbrâhîm (a.s) bu ifadesinde putların pek çok insanı doğru yoldan saptırdığı, gelecek nesillerinse böyle olmaması için dua etmiştir. Müellif bu ayette putların insanların doğru yoldan ayrılmasına sebep olacak güçleri olmadığını, putlara izafe edilen saptırma/sapmasına sebep olma ifadesinin mecaz olarak kullanıldığını söylemiştir.³⁹⁶

Edebî sanatların başka bir örneği Hz. Sâlih (a.s) ve kavmi Semûd hakkında gelmiştir. Semûd kavmi dişi deve ile olan imtihanlarından sonra azaba çarptırılmıştır. Müfessir, kavmin azaptan sonraki hallerini tasvir eden *"Üzerlerine tek bir ses yolladık da hayvan ağılındaki (çiğnenip ufalanmış) kuru çalılar gibi oluverdiler."*³⁹⁷ ayetindeki teşbih/benzetme unsurlarını açıklamıştır. Böylece kastedilen anlamın göz önüne getirilmesi şu sözlerle belirtilmiştir:

"Çünkü biz onların üzerine korkunç bir ses gönderdik de hemen hayvan ağılına konan kuru otlar gibi oluverdiler." Yani biz onların üzerine Cebrail'in sesini gönderdik, son ferdine kadar öldüler, hiç kimse kalmadı, ot gibi kuruyup kaldılar ve ağılda davarın ayakları altında çiğnenmiş kuru otlar ve çalılar haline geldiler. "el-Heşîm" kırılmış, kurumuş dal demektir. "el-Muhtazır" davarını canavardan korumak için ağıl yapan kişi demektir. Kıssada benzerlik yönü ise şöyledir: Ağıla konulan yaş dal zamanla kurur, hayvanlar çiğnedikçe kırılır, geçer. Onlar da yollarda, caddelerde kırılmış odun parçaları gibi üst üste düşmüş ölümler haline gelebilir."³⁹⁸

Hz. İsâ'nın (a.s) Havârilere ile konuşmasını anlatan *"Allah'a ve resulüne iman edersiniz, Allah yolunda mallarınızla ve canlarınızla cihad edersiniz. Bilerseniz bu sizin için daha hayırlıdır. O sizin günahlarınızı bağışlar, sizi altından ırmaklar akan cennetlere, adn cennetleri içindeki güzel köşklere koyar. İşte büyük kurtuluş budur. Hoşunuza gidecek bir şey daha var: Allah'ın yardımı ve yakın bir fetih! Haydi müminleri müjdele."*³⁹⁹ ayetinin tefsirinde müellif hayatında dini ilkelere dikkat eden kişilerin nihayetinde güzel bir karşılık alınacağını konu alan bu ayette Terğîb ve Terhîb⁴⁰⁰ sanatının kullanıldığını belirtmiş ve Müslümanların müjdelendiğini söylemiştir.⁴⁰¹

³⁹⁴ Zühaylî, *Tefsîru'l-Münîr*, 10/262.

³⁹⁵ İbrâhîm 14/36.

³⁹⁶ Zühaylî, *Tefsîru'l-Münîr*, 7/215.

³⁹⁷ el-Kamer 54/31.

³⁹⁸ Zühaylî, *Tefsîru'l-Münîr*, 14/145.

³⁹⁹ es-Saf 61/11-13.

⁴⁰⁰ Hayra yönlendirme ve kötülükten sakındırma anlamında bir tabir. Detay için Bkz. Mehmet Görmez, "Terğîb ve Terhîb", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40/508-509.

⁴⁰¹ Zühaylî, *Tefsîru'l-Münîr*, 14/432.

Zühaylî, Kur'ân'ın dilsel zenginliğini vurgulamak amacıyla ayetlerin tefsirinde kelimelerin açıklamalarına özel bir yer ayırmış, mana derinliği sağlayan ifadeleri açıklamıştır. Bunun için kelimeleri kıraât, belagât, sarf ve nahiv gibi yönlerden tahlil etmiştir. Ayrıca kıssaların tefsirinde gramatik açıklamalarında ayetlerdeki mecaz ve temsil gibi edebî sanatlarla dikkat çekmiştir. Kelimelerin sanatlı yapısı öne çıkararak okuyucunun ayetlerde bulunan derin anlamları fark etmesi ve bu sayede Kur'ân'ın ifade gücünü idrak etmesini hedeflemiştir.

2.3.2. Ayetlerdeki Kelime Seçimlerine Dikkat Çekme

Kur'ân'ın ifade gücünü oluşturan unsurlardan biri de ayetlerdeki kelimelerin seçimi, dizimi ve kullanımıdır. Kur'ân'daki her bir kelime bir maksadı yerine getirmek için özenle seçilmiştir.⁴⁰² Müfessirler tarafından sözcüklerin cümle içindeki konumlarını vurgulayan açıklamalar yapılması okuyucuya pek çok fayda sağlar.

Müellifin ayetlerdeki kelime tercihlerine dikkat çekmesinin bir örneği "*Ve biz ona sâlihlerden bir peygamber olmak üzere İshâk'ı müjdeledik*"⁴⁰³ ve "*Biz ona İshâk'ı, İshâk'ın ardından da Ya 'kûb'u müjdeledik*"⁴⁰⁴ ayetlerinin tefsirinde açıklanmıştır. Zühaylî Hz. İbrâhîm'in (a.s) iki oğlu olmasına ve her ikisinin de peygamberlik makamına erişmiş olmasına rağmen, bu müjdelerde yalnızca Hz. İshak'tan bahsedilmesinin bir amacı olduğunu söylemiştir. Buna göre Hz. İshak (a.s), Hz. İsmâîl'in (a.s) kurbanlık sunma imtihanından sonra dünyaya gelmiştir. Allah (c.c) Hz. İshak'ı, Hz. İbrâhîm'e teslimiyetinin karşılığı olmak üzere bağışlamıştır. Müfessirin ifadesine göre ayette sadece Hz. İshak'tan (a.s) bahsedilerek onun Allah'tan (c.c) bir ayet/mucize olduğu vurgulanmıştır. Ayrıca ayette İsrailoğulları kavmine gönderilen peygamberler zikredilirken Hz. İsmâîl'in (a.s) neslinden peygamber olarak sadece Hz. Muhammed (s.a.v) gelmiştir.⁴⁰⁵

Ayetlerde kullanılan kelimelerin özelliklerine bir örnek daha peygamberlerin isimlerinin sıraları olarak geçtiği "*Biz ona İshâk ile Ya 'kûb'u bağışladık. Her birine hidayet verdik. Daha önceden Nûh'a da hidayet verdik. Zürriyetinden Dâvûd'a, Süleyman'a, Eyyûb'a, Yusûf' a, Mûsâ'ya ve Hârûn'a da. Biz iyi hareket edenleri işte böyle mükâfatlandırırız. Zekeriyâ'ya, Yahyâ'ya, İsâ ve İlyâs'a da. Onların hepsi sâlihlerdendi. İsmâîl'e, Elyesa'ya, Yûnus'a ve Lût'a da. Her birini âlemlere üstün kıldık.*"⁴⁰⁶ ayetinin tefsirinde bulunmaktadır. Müellif ayette adı

⁴⁰² Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, 162.

⁴⁰³ Sâffât 37/112.

⁴⁰⁴ Hûd 11/71.

⁴⁰⁵ Zühaylî, *Tefsîru 'l-Münîr*, 4/264.

⁴⁰⁶ el-En'âm 6/84-86.

geçen peygamberler hakkında bir grupta yapmış, isimlerinin ayette bu şekilde zikredilmesinin bir amaca yönelik olarak özenle seçildiğini belirtmiştir.

Zühaylî bu ayetlerde geçen toplam on dört peygamberi birtakım özelliklerine göre üç gruba ayırmıştır. Hz. Dâvûd (a.s), Hz. Süleyman (a.s), Hz. Eyyûb (a.s), Hz. Yusûf (a.s) ve Hz. Mûsâ (a.s) bu beş peygamber kendilerine hem nübüvvet hem de dünya üzerinde yöneticilik verilen kişilerdir. Zühaylî “Biz iyi hareket edenleri işte böyle mükâfatlandırırız”⁴⁰⁷ ayetini onlara hem risâlet verilmesi hem de mükâfat olarak idarecilik verilmesi olarak yorumlamıştır. İkinci grup Hz. Zekeriyâ (a.s), Hz. Yahyâ (a.s), Hz. İsâ (a.s) ve Hz. İlyâs’tan (a.s) oluşmaktadır. Bu peygamberler yaşadıkları dönemde yönetici olmayan Allah’ın (c.c) kendilerini sâlihler zümresinden kabul ettiği kişilerdir. Üçüncü grup ise Hz. İsmâil (a.s), Hz. Elyesa’ (a.s), Hz. Yûnus (a.s) ve Hz. Lût’tan oluşmaktadır. Zühaylî bu peygamberlerin yönetici olmayan bunun yanında her birinin dünya üzerinden yaşayan bütün kavimlerden üstün, faziletli kişiler olduğunu söylemiştir. İsimleri geçen peygamberleri bu şekilde ortak özelliklerine göre gruplandırarak sunmuş ve maddeler halinde anlatarak okuyucunun konuyu anlamasını kolaylaştırmıştır.⁴⁰⁸

Ayetlerde geçen kelime tercihlerinin bir örneği “Nûh, “Haydi gemiye binin! Yüzerken de dururken de Allah’ın adını anın. Şüphesiz ki rabbim çok bağışlayan, pek esirgeyendir” dedi.”⁴⁰⁹ ayetinin tefsirinde bulunmaktadır. Zühaylî inkârcı kavmin helâka uğramalarının anlatıldığı ayetlerden sonra Allah’ın (c.c) rahmetini, bağışlamasını içeren bu ayetin gelmesinin Kur’ân’ın kendine has dil kullanım yöntemlerinden biri olduğunu söylemiştir. Karşıtlık içeren helâk-rahmet ifadelerinin bir arada gelmesinin Kur’ân’ın zıtlıkları bir arada sunma üslûbundan olduğunu belirtmiştir.⁴¹⁰

Hz. Sâlih’in kavmine hitap ederek “(...) Ey kavmim” dedi, “Allah’a kulluk edin; sizin O’ndan başka tanrınız yoktur. Size rabbinizden açık bir delil gelmiştir. O da size bir işaret olarak Allah’ın şu devesidir. Onu bırakın, Allah’ın toprağında otlasın. Ona kötülük etmeyin; sonra sizi elem verici bir azap yakalar”⁴¹¹ şeklindeki yaptığı uyarıda Allah’a (cc) ibadet etmelerini ve deveye zarar vermemelerini buyurmuştur. Müfessir ayette işaret olarak gönderilen devenin tavsif edilme şekline dikkat çekmiş “Allah’ın dişi devesi” olarak nitelendirildiğini söylemiştir. Bu şekilde deve doğrudan doğruya Allah’a (c.c) nispet edilerek sadece Allah’ın

⁴⁰⁷ el-En’âm 6/84.

⁴⁰⁸ Zühaylî, *Tefsîru’l-Münîr*, 4/269.

⁴⁰⁹ Hûd 11/41.

⁴¹⁰ Zühaylî, *Tefsîru’l-Münîr*, 6/316.

⁴¹¹ A’raf 7/73.

(cc) dilemesi ile meydana geldiği vurgulanmış ve Hz. Sâlih'in (a.s) risâletinin delili olarak nitelendirilmiştir.⁴¹²

Müfessir, Hz. İbrâhîm'in rüyasının anlatıldığı “Çocuk, babasıyla beraber iş güç tutacak yaşa gelince babası ona, “Yavrucuğum” dedi, “Rüyamda seni kurban ettiğimi gördüm; düşün bakalım sen bu işe ne diyeceksin?” Dedi ki: “Babacığım! Sana buyurulanı yap; inşaallah beni sabredenlerden biri olarak bulacaksın.”⁴¹³ ayette özel bir kullanım bulunduğunu ifade etmiştir. Buna göre burada “مَا تُؤْمَرُ” tu’meru “emredildiğin şeyi” ifadesinde muzâri fiil şeklinde zikredilmiştir. Müellif muzâri fiilin hem şimdiki zaman hem de geniş zaman anlamında kullanıldığını söyleyerek kurban rüyasının birkaç defa tekrarlandığına işaret ettiğini söylemiştir.⁴¹⁴

Hz. Yûsuf (a.s) kıssasında geçen “İkisi de kapıya doğru koştular. Kadın onun gömleğini arkadan yakalayıp yırttı. Kapının önünde kocasıyla karşılaştılar. Kadın kocasına dedi ki: “Senin ailene kötülük etmeye kalkışanın cezası, ancak zindana atılmak veya ağır fiziksel cezaya çaptırılmak olmalıdır.”⁴¹⁵ ayetinin tefsirinde müellif “سَيَذَرُهَا” kelimesinin içerdiği anlama dikkat çekmiştir. Buna göre kapıda efendisi ile karşılaştılar ifadesi kocasına izafetle kadından bahseden bir ifadedir. Hz. Yusûf küçük yaşta kardeşleri tarafından bir ihanete uğrayarak kuyuya atılmış, bu olayların sonucunda da köle olarak bu evin çalışanı olmuştur. Hz. Yûsuf’un köle olması durumu başından itibaren bir hukuksuzluk olduğu için kapıda karşılaştığı efendisinin evin çalışanı olan Hz. Yûsuf’un (a.s) efendisi değil, kocasına izafe edilerek kadının eşi/kadının efendisi ifadesi kullanılmıştır. Müfessir ayetteki bu incelikli dil kullanımına dikkat çekerek Hz. Yûsuf’un haksız bir şekilde köle muamelesi gördüğünü vurgulamıştır.⁴¹⁶

Zühaylî, ayetlerdeki kelimelerin anlamlarına ve cümle içindeki konumlarına odaklanarak ayetin taşıdığı derin manaları görünür kılmıştır. Böylece kelimenin cümle içindeki konumu tespit edilerek bağlamın daha iyi anlaşılmasını hedeflemiştir. Bu sayede söz konusu olan kıssanın temel mesajının doğru anlaşılmasına katkıda bulunmuştur. Ayrıca Kur’ân’ın belağât incelikleri tespit ederek okuyucunun kelimedeki anlam katmanlarının farkına varmasını sağlamıştır.

2.4. Kıssaların Arka Planı ve Anlaşılmasını Kolaylaştırıcı Unsurlar

Kıssalar, Kur’an-ı Kerim’in muhataplarına öğretici bir üslupla geçmişte yaşanmış olayları hikâyeye ettiği anlatılardır. Geçmiş kavimlerin, peygamberlerin ve önemli zâtların

⁴¹² Zühaylî, *Tefsîru’l-Münîr*, 4/55.

⁴¹³ Sâffât 37/102.

⁴¹⁴ Zühaylî, *Tefsîru’l-Münîr*, 12/116.

⁴¹⁵ Yûsuf 12/25.

⁴¹⁶ Zühaylî, *Tefsîru’l-Münîr*, 6/478.

başından geçen olaylar, dikkat çekici ve ibret verici bir yaklaşımla ele alınmaktadır. İbret ve mesaj vermenin esas olduğu kıssalarda Kur'an'ın üslûbu gereği her detay ve bilgi apaçık aktarılmamaktadır.⁴¹⁷ Bu durumda ise kıssaların anlaşılmasını engellememesine rağmen okuyucunun zihninde olayın daha iyi yer edinebilmesini sağlamak bakımından müfessirlerin özen gösterdiği konulardandır. Kıssaların doğru anlaşılması, sadece metnin lafzî manasının anlaşılıyor olması ile sağlanmaz; aynı zamanda tarihsel, kültürel ve dilsel bir takım arka planlarının göz önünde bulundurulması ile sağlanabilir.⁴¹⁸

Genel itibarı ile kıssa denildiğinde akla ilk gelen peygamberler ve kavimlerinden bahseden ayetlerdir. Kıssaların anlatımında Kur'an'ın bir üslûbu olarak kıssadan alınacak mesajların anlaşılabilceği kadar kesitler verilerek tüm detaylara girilmemiştir.⁴¹⁹ Müellifin görüşüne göre günümüz insanının tüm peygamberlere ve kavimlerinin durumlarına dair bilgi sahibi olması zordur. Tefsirlerde kıssanın içerdiği mesaj ve hikmetleri daha iyi özümsemesini sağlayacak bazı bilgileri sunmak, okuyucunun verimli bir tefsir okuma süreci geçirmesini sağlar. Ayrıca kıssalarla ilgili coğrafi ve toplumsal koşulların bilinmesi kıssaların etkileyciliğini ve ikna ediciliğini arttırmaktadır. Kıssaların geçtiği bölgeler, dönemin toplumsal yapısı, inanç sistemleri ve değer yargıları gibi unsurlar anlaşılabilirliği kolaylaştırıcı unsurlar arasındadır.⁴²⁰

2.4.1. Kıssalarla İlgili Tarihî ve Genel Bilgiler Verme

Kur'an kıssaları tarihi olay ve toplumsal gerçekliklere dayanır. Müfessirin tarihi ve genel kültür bilgileri vermesi, okuyucunun kıssanın alt yapısına hâkim olmasını sağlar. Olayın yaşandığı dönem, coğrafya ve toplumun genel özellikleri gibi bilgiler kıssanın nasıl bir ortamda meydana geldiğini göstererek mananın anlaşılmasına yardımcı olur.⁴²¹

Zühaylî'nin eserinde takip ettiği metodunu belirlerken göz önüne aldığı ve hem insanlardan ve hem de başvurduğu eserlerden kaynaklanan birtakım unsurlar olduğu görülmektedir. Buna göre müfessir tefsir külliyyatını oluşturan geleneksel tefsir eserlerinin dil bilgisi konularına çok fazla yer verme, anlaşılamayan kapalı ifadeler içermeye veya mezhep taraftarlığı yapma gibi bazı sorunlu yönleri bulunduğu dikkat çekmiştir.

Bunun yanı sıra günümüz insanı ise köklü ilmi alanlara ilgisiz davranmaktadır. Hem eserlerin metot zorluğundan hem de insanların yapısından kaynaklanan bu sebepler tefsirin

⁴¹⁷ Kara, "Kur'an Kıssalarında Konu ve Kapsam Merkezli Bir Analiz", 98.

⁴¹⁸ Çiftçi, *Kur'an Kıssalarında Tema ve Anlatım Üslubu*, 38.

⁴¹⁹ Mustafa Kara, *Bireysel ve Toplumsal Açısından Kur'an Kıssaları* (Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2011), 61.

⁴²⁰ Ali Akpınar, *Kur'an Coğrafyası (Kur'an'da Yer Adları)* (Ankara: Fecr Yayınevi, 2002), 101-103.

⁴²¹ Akpınar, *Kur'an Coğrafyası (Kur'an'da Yer Adları)*, 103.

yazım metodunu şekillendirmiştir. Buna göre Zühaylî, günümüz insanına hitap eden kullanışlı bir tefsir ortaya koyma amacıyla eserde yalın bir dil kullanma ve okuyucuya alt yapı oluşturacak bilgileri verme gibi bazı yöntemleri izlemiştir. Tefsirini yazarken gözettiği hedeflerden birisi günümüzde orta düzey bilgiye sahip birinin okuyabileceği ve anlaşılmayacak kadar özlü/kapalı ifadeleri olmayan bir tefsir yazmak olduğunu şöyle belirtmiştir:

“Bazı tefsirlerin meseleleri uzatmaları ve konu dışına taşmaları da bir başka zorluk. Ayetleri, -bir defada anlaşılabilmesi için- bütün konuları ile kapsayan bir tefsirin eksikliği duyulmaktadır. Bu durumda surenin muhtevasının ve bölümlerinin bağlantısının anlaşılması ya da kastedilen konunun öğrenilmesinin zorluğu söz konusudur. Zamanımızda vasat bir kültüre sahip birisinin güvenilebileceği en güzel tefsir hangisidir, sorusu yaygındır. Bu soruya muhatap olan kişi doğru cevabı bulmakta zorlanabilir. Eski tefsirlerde metot zorluğu, yenilerde de aksaklıklar veya bazı ekol görüşlerini destekleme eğilimi, kimi zaman da çağdaş eğilimlere cevap vermek için aşırı görüşler, tevil ve tuhafılıkta uç noktalara kayma vardır.”⁴²²

Zühaylî eserinde bu amacını gerçekleştirmeye çalışmış, tefsirini okuyan bir kişinin yeterli seviyede dini bilgiye sahip olmasını hedeflemiştir. Bu tutumunu kıssalar üzerinden de sürdürmüş, kıssa ile ilgili, konunun öncesine bağlanan veya kıssa sebebiyle ortaya çıkan bağlantılı konular hakkında yeterli miktarda bilgi vermiştir. Böylece kişi tefsiri/ kıssayı okurken ek bir kaynağa gerek duymaksızın genel kültür mahiyetindeki bilgilere ulaşmasını hedeflemiştir.

Müellifin genel kültür niteliğinde bilgiler sunmasının bir örneği, Nûh (as) kıssasının başında konunun anlaşılmasını kolaylaştırıcı bilgiler vermesinde bulunmaktadır. Putlara tapmanın ilk defa Hz. Nûh'un (a.s) döneminde ortaya çıktığını bu sebeple onun müşriklere gönderilen ilk peygamber olduğunu şu sözlerle aktarmıştır:

“Putlara ilk olarak tapınma: sâlih bazı kimseler ölmüş, kavimleri de üzerlerine mescitler inşa edip suretlerini yapmışlardı. Böylelikle onların durumlarını ve ibadetlerini hatırlamak, onlara benzemek istemişlerdi. Aradan geçen uzun zaman sonra bu suretlere bir de bedenî şekiller verdiler. Zaman bir süre daha geçtikten sonra bu sefer bu putlara ibadet ettiler ve bunlara sâlih kimselerin isimlerini verdiler: Ved, Suvâ', Yağûs, Yeûk ve Nesr.”⁴²³

Âd kavmi kıssasında genel bilgiler verilmiş ve yaşadıkları dönem tespit edilmeye çalışılarak onların Hz. İbrâhîm'den (a.s) önce yaşadıkları söylenmiştir. Müellif kavimlerin yaşadıkları dönem ve surede kıssaların bulunma sıraları arasında benzerlik olduğuna dikkat çekerek “Âd'a da kardeşleri Hûd'u gönderdik. Dedi ki: "Kavmim, Allah'a ibadet edin; sizin için O'ndan başka bir ilâh yoktur. Hâlâ sakınmaz mısınız?"⁴²⁴ ayetini delil olarak kullanmıştır. Buna göre Nûh (a.s) kıssasından sonra Ad kavmine hitap edilmesini şöyle değerlendirmiş: “İnsanlar o durumda Nûh kavminin yaşadığı o büyük tufanı demek ki biliyorlardı. Bundan dolayı Hz.

⁴²² Zühaylî, *Tefsîru 'l-Münîr*, 6/684.

⁴²³ Zühaylî, *Tefsîru 'l-Münîr*, 4/538.

⁴²⁴ A'raf 7/65.

Hûd'un Ad kavmine, "Hâlâ sakınmaz mısınız" diye buyurması, dünyada şöhret bulmuş, eski olan bu olay ile onları korkuttuğuna bir işarettir.”⁴²⁵

Âd kavmi ile ilgili açıklamalara devam eden müellif kavmin yaşadığı coğrafi bölge, putlarının isimleri gibi birtakım bilgiler vererek onların iki farklı kavim olduğunu belirtmiş ve Birinci Âd ve İkinci Âd kavmi olarak isimlendirmiştir. Bu ayırıcı bilgileri okuyucuyla paylaşarak karışıklığa engel olmuştur. Zirâ okuyucu bu farkı bilmediğinde aynı kavimden bahsedildiğini düşünebilir. Âd kavminin adının geçtiği ilk yerde bu bilgileri vermiştir. Âd kavminin kıssasının anlatıldığı diğer ayetlerin tefsirine geçtiğinde, bu kısma atıf yaparak “Bu bölüm birinci Âd hakkındadır...İkinci Âd hakkındadır” şeklinde not düşmüştür. Ayrıca Âd kavmi hakkında diğer kutsal kitaplarda da kaynak incelemesi yapmış, bu kavmin adının sadece Kur’ân-ı Kerim’de geçtiğini şöyle belirtmiştir:

“Bu kavmin yerleştikleri yer Yemen’de Ahkâf denilen bölgede idi. Ahkâf, kum dağları demek olup Yemen’de, Uman ile Hadramut arasındaki bir bölgedir. Bununla birlikte onlar bütün yeryüzünde fesat çıkartmışlar, Allah’ın kendilerine vermiş olduğu kuvvet sayesinde oranın halkını baskılan altına almışlardı. Âd bir Arap kabilesidir. Yemen’de Hadramut’un kuzey tarafında Ahkâfta bulunuyordu. Uman ile Hadramut arasındaki bölgeye yayılmışlardı. Tapındıkları birtakım putları vardı: Bunlar Sadâ’, Samûd ve el-Hetâr adını taşıyorlardı. Bu Âd, "Birinci Âd" diye bilinir. "İkinci Âd" ise Yemen’de Kahtân ile Sebe’ bölgelerinde sakin idiler. Âd kavmi, mukaddes kitaplar arasında Kur’ân-ı Kerim dışında bir kitapta söz konusu edilmemektedir.”⁴²⁶

Bir diğer örnek ise Hz. İshak’ın (a.s) hakkında onunla ilgili bilgiler müfessir tarafından şu şekilde zikredilmiştir: “Hz. İshak’ın annesi Sara’dır. Kur’ân-ı Kerim’de Hz. İshak kıssası ile ilgili olarak, yalnızca meleklerin onun doğacağı müjdesini vermesinden, oldukça bilgili bir evlat olduğundan, sahillerden bir peygamber oluşundan, Allah’ın onu mübarek kılışından söz edilmektedir.”⁴²⁷

Zühaylî genellikle kıssaların tefsirine başlarken veya gerekli gördüğü yerlerde kıssaya dair okuyanı bilgilendirici ve anlamayı kolaylaştıran İslami ilimler hakkında da ek bilgiler vererek eserini zenginleştirmiştir. Kıssanın geçtiği ilk yerde konuya altyapı oluşturacak bilgileri vermiş, kıssa hakkındaki ayetler başka surede devam ediyorsa eserde bütünlüğü sağlamak adına ilk geçtiği kısma atıf yapmıştır. Okuyucuyu kıssa bütünlüğünden koparmamak için -eser hacimli olduğu için sürekli geri dönmeye ihtiyaç duyulmaması adına- konu hakkında bazen kısa hatırlatmalara da yer vermiştir. Geniş bilgi edinmek isteyenler için kıssanın ilk geçtiği yere atıf yapmıştır.

⁴²⁵ Zühaylî, *Tefsîru 'l-Münîr*, 4/544.

⁴²⁶ Zühaylî, *Tefsîru 'l-Münîr*, 4/544.

⁴²⁷ Zühaylî, *Tefsîru 'l-Münîr*, 8/345.

2.4.2. Akla Gelebilecek Soruları Önceden Belirleyip Cevaplama

Müfessirin kıssalara yaklaşımında akla gelebilecek soruları önceden belirleyerek cevaplama okuyucunun sorularını ve şüpheleri gidererek anlama sürecini güçlendirip tefsirini daha etkileşimli bir hale gelmesini sağlamıştır. Müellif günümüz insanların ihtiyaçlarına yönelik bir içerik planlayarak açık ve anlaşılır bir tefsir metodunu takip etmiştir.⁴²⁸

Konuya dair ilk örneği Hz. Nûh (a.s) kavminin yaşadığı büyük tufanda azabın kimleri etkilediğini anlatan kıssaya dair ayetlerin⁴²⁹ tefsirinden vermek mümkündür. Nûh kavmi gazaba uğrarken aralarında küçük yaşta çocuklar, yaşlılar veya gemiye binemeyen diğer hayvanlar da bulunması muhtemeldir. Müfessir suçluların helak olması için çıkan tufanda aralarında masum kişi veya hayvanların da bulunması adaletli midir şeklinde bir soru sorulacak olursa bunun yanıtını konu hakkındaki “*Sadece içinizden zulmedenlere dokunmakla kalmayacak olan fitneden sakının ve bilin ki Allah’ın cezası şiddetlidir.*”⁴³⁰ ayeti ile izah etmiş ve bela tüm kavmi kuşatacak şekilde gelirken rahmet ise özeldir sözleriyle açıklamıştır.⁴³¹

Hz. İbrâhîm (a.s) tabi tutulduğu imtihanlardan başarı ile geçtikten sonra “*Vaktiyle rabbi İbrâhim’i bazı sözlerle sınayıp da İbrâhim onları eksiksiz yerine getirince, “Ben seni insanlara önder yapacağım” buyurmuştu. İbrâhim, “soyumdan da” deyince rabbi, “Vaadim zalimleri kapsamaz” buyurdu.*”⁴³² ayetinde insanlara önder yapılacağı müjdesini alınca zürriyetimden de (neslimin devamından da halk arasında önderler çıksın) şeklinde dua eder. Hz. İbrâhîm’in bu şekilde bir nimete mazhar olmuşken böyle bir nimeti neslinin devamı içinde istemesi kendi torunları için iltimas geçmek anlamına gelip gelmeyeceği şeklindeki akla gelebilecek soruyu müfessir, “Hz. İbrâhîm’in (a.s) bunun için dua etmesinde garip bir durum yoktur çünkü baba her zaman çocuğunun kendisinden daha iyi durumda olmasını ister” şeklinde açıklamıştır.⁴³³

Bir diğer örnek ise Kâbe’nin mukaddes bölge olduğunu ifade eden “*Orada apaçık alâmetler ve İbrâhîm’in makamı vardır. Kim oraya girerse emin olur.*”⁴³⁴ ayetinin tefsirinde geçmektedir. Kâbe putperestlerin yaşadığı dönemde bile değerli bir alan olmuş, şanına yakışmayacak olay ve tavırlardan uzak durulmuştur. Zühaylî bu ayeti tefsir ederken buranın her zaman tazim gösterilen bir yer olduğu halde İslam Tarihinde Kabe’nin muhasara edilerek zarar verilmesi nasıl açıklanabilir sorusunu; Haccac döneminde meydana gelen olayları ise kimsenin

⁴²⁸ Zühaylî, *Tefsîru’l-Münîr*, 1/12.

⁴²⁹ Hûd 11/25-49.

⁴³⁰ el-Enfâl 8/25.

⁴³¹ Zühaylî, *Tefsîru’l-Münîr*, 4/535.

⁴³² el-Bakara 2/124.

⁴³³ Zühaylî, *Tefsîru’l-Münîr*, 1/168.

⁴³⁴ Âl-i İmrân 3/97.

desteklemediğini ve İbn Zübeyr ile aralarında yaşananların helal olmayan bir istisna olduğunu söyleyerek cevaplamıştır.⁴³⁵

Zühaylî, Hz. Yûnus (a.s) kavminin yapılan daveti reddetmesi üzerine oradan uzaklaşmasını kıssasını anlatan “Zünnûn ’u da (Yûnus) zikret! Hani öfkeli bir halde geçip gitmiş, kendisini asla sıkıştırmayacağımızı sanmıştı. Sonunda karanlıklar içinde, “Senden başka hiçbir tanrı yoktur. Seni tenzih ederim. Gerçekten ben kötü işler yapmışım!” diyerek yalvardı.”⁴³⁶ ayetindeki “kendisini asla sıkıştırmayacağımızı sanmıştı” cümlesine “bizim kendisine kadir olamayacağımızı zannetti” şeklinde mana verilmesinin yanlış olduğunu söyleyerek bu türden bir ifade tercihinin peygamber tasavvuruna uymadığını şu şekilde açıklamıştır:

“Ayetin hatadan masum olan peygamberlere münasip manası "Bizim kendisini hiçbir zaman sıkıştırmayacağımızı sanmıştı" şeklinde olmalıdır. Yani Yûnus (a.s.) kendilerine gönderildiği kavme gitmesi için onu mecbur tutmayacağımızı ve Allah Tealâ'nın onlara gönderdiği mesajı tebliğ etmeye zorlamayacağımızı zannetti. Burada anlatılmak istenen şudur: Hz. Yûnus (a.s.) Allah'ın kavmine gitmesi şeklindeki emrini vacip bir emir olarak değil muhalefet etmekte günah olmayan bir irşat emri olarak tevil etti.”⁴³⁷

Muhtemel sorulara verdiği cevaplara dair bir örnek de Hz. Süleyman hakkında (a.s) “Bir gün akşama doğru alımlı, soylu koşu atları önüne getirildiğinde, “Ben malı (atları), rabbimi hatırlattığı için sevdim” dedi. Derken (güneş batınca) onlar karanlığın perdesiyle gizlendi.”⁴³⁸ ayetiyle ilgilidir. Burada Hz. Süleyman’ın süratli koşu atlarını sadece Allah’ı anmasına vesile olması sebebi ile sevdiği ifade edilmiştir. Ayette geçen bu izaha rağmen Hz. Süleyman’ı (a.s) dünya mülküne düşkün olmakla itham eden soruları müfessir öncelikle “Onlar ne derlerse sabret. Kulumuzu, o kuvvet sahibi Dâvûd’u hatırla...”⁴³⁹ ayeti ile reddetmiş ve Hz. Süleyman ile Hz. Dâvûd peygamberlerin kıymetleri nedeniyle Hz. Muhammed’e (s.a.v) örnek gösterildiklerini açıklamıştır. Bu soruların peygamberlik müessesesine zarar vermek için yapılan yorumlar olduğunu şu sözlerle dile getirmiştir: “Atlar konusunda yapılması gereken tefsir Hz. Süleyman’ın yadırganması değil, risaletin şerefi ile örtüşen tefsir tarzıdır. Dolayısıyla buna aykırı düşen herhangi bir tefsir yapmak sahih değildir.”⁴⁴⁰

Hz. Lût’un (a.s) kıssasında onun halkı vazgeçirmek maksadı ile “Lût, “Ey kavmim! Şunlar kızlarım; sizin için en nezih olanı onlarla evlenmektir. Allah’tan korkun (...)”⁴⁴¹ ayetindeki “işte kızlarım” şeklindeki sözlerinde Lût peygamberin kızı var mıydı veya yoksa

⁴³⁵ Zühaylî, *Teşîru’l-Münîr*, 1/282.

⁴³⁶ el-Enbiya 21/87.

⁴³⁷ Zühaylî, *Teşîru’l-Münîr*, 6/244.

⁴³⁸ Sâd 38/32.

⁴³⁹ Sâd 38/17.

⁴⁴⁰ Zühaylî, *Teşîru’l-Münîr*, 12/198.

⁴⁴¹ Hûd 11/78.

yalan söylemiş olur mu sorusu sorulacak olursa, her peygamberin kendi ümmetine bir baba mesabesinde olduğunu ve kavmine normal evlilikler yapmalarını tavsiye ettiğini söyleyerek bir peygamber ile yalancılığın bir arada bulunamayacağını söylemiştir.⁴⁴²

Kıssaları okurken zihinde beliren olayın neden böyle geliştiği, kavmin niçin helak edildiği gibi soruların önceden tespit edilerek cevaplanması okuyucun ayetleri daha iyi takip etmesini sağlamıştır. Müfessirin bu türden sorulara hazırlıklı olarak cevap vermesi okuyucuya güven vererek tefsiri sadece bilgi verilen bir metin olmaktan çıkararak düşündüren ve tartışan aktif bir metin haline getirmiştir. “Şöyle bir soru sorulursa, akıllara şu gelirse” şeklindeki ifadelerle okuyucu metne katılmak suretiyle zihinsel olarak etkin bir hale getirilmiş ve böylece soru- cevap yöntemi eğitim metotlarının en akılda kalıcı yollarından biri olduğu gösterilmiştir. Özellikle kıssalar ve peygamberler üzerinden yöneltile eleştirileri ve soruları önceden cevaplamak suretiyle Zühaylî Kur’ân’ı savunan bir tavır sergilemiştir. Müfessir bu duruşuyla genellikle peygamberleri itham eden, İslam’daki peygamber tasavvuru ve ismet sıfatıyla uyuşmayan fikirleri reddettiği görülmektedir.

2.4.3. Detay Bilgilerden Kaçınma Eğilimi

Müfessirin eserinde önemsiz veya detay bilgilerden kaçınması, mesajı merkeze alan ve okuyucuya daha faydalı bir anlatımın sunulmasını sağlarken bu metotla önemli olanın mesaj çıkarmak ve ibret almak olduğunu ortaya konulmuştur.⁴⁴³

Hız. Nûh (a.s) kıssasındaki “*Nihayet emrimiz geldi ve sular coşup yükseldi. Nûh’a dedik ki: “Her türden (hayvan) birer çift ile -daha önce haklarında hüküm verilmiş olanlar dışında- aileni ve iman edenleri gemiye bindir!” Zaten onunla pek azı iman etmişti.*”⁴⁴⁴ ayetine göre gemiye sadece iman eden kişiler ve her hayvandan bir çift binmiştir. Müfessir Kur’ân’dan ulaşan bilginin bu kadarla sınırlı kaldığını bunun haricinde; gemideki kişi sayısı, hangi hayvanların bulunduğu, gemiye nasıl binildiği ve tufan esnasında gemi suda çalkalanırken ne yapıyorlardı gibi soruların cevabının Kur’ân’da verilmediğini belirtmiştir. Zühaylî bu bilgilerin detay olarak isimlendirilebileceğini, Kur’ân’da bunlardan bahsedilmediğini ve sayıya dair cevapların kıssadan alınması gereken mesajları etkilemediğini söyleyerek bunların yorumunun okuyucuya bırakıldığını ifade etmiştir.⁴⁴⁵

Kıssa yorumunda detaylara girilmediğine dair diğer bir örnek de yaşadıkları toplumun aksine temiz bir inanca sahip olan gençler konu alan ayetlerin tefsirinde bulunmaktadır.

⁴⁴² Zühaylî, *Tefsîru ’l-Münîr*, 6/355.

⁴⁴³ Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, 244.

⁴⁴⁴ Hûd 11/40.

⁴⁴⁵ Zühaylî, *Tefsîru ’l-Münîr*, 6/316.

Allah'ın (cc) izni ile derin bir uykuya dalan⁴⁴⁶ Ashab-ı Kehf kıssası ile ilgilidir. Zühaylî konu hakkındaki ayetleri bir bütün halinde verdikten sonra kıssayı; Kıssanın Özeti, Kıssanın Tafsilatı, Kehf Ashabının Yaşadıkları Çağ, Tevhid Konusundaki Kararlılıkları, Kavimlerinden Ayrılmaları, Mağaradaki Durumları, Yüce Allah'ın Kudreti, Yiyecek Alımında Vekalet gibi başlıklar altında değerlendirmiştir.⁴⁴⁷

Zühaylî, kıssada anlatılanlar dışındaki detaylar eğer sahih kaynaklarda mevcut ise Kur'ân'ın da üslûbu olduğu üzere bu detaylarla ilgili muhtemel soruları cevapsız bırakmıştır. Örneğin mağaranın yeri hakkındaki soruları tarihçilerin mağaranın yerini tayin hususunda değişik görüşler zikrettiklerini fakat bütün bu görüşlerin bir delile dayandırılmaya ihtiyaçları olduğunu söylemiştir.⁴⁴⁸ Konu hakkında fikir ayrılıkları olduğunu söylemiş fakat kesin bir delil olmadığı için bunları değerlendirmek maksadıyla dahi tefsirine almamıştır. Kur'ân'da belirtilmeyen, akılla bilinmeyen ve hakkında bir delil getirilemeyen hususların mutlak halde kalması gerektiğini söylemiş, böylesi konularda hüküm çıkartmanın ilke ve basamaklarını da okuyucuya şu şekilde göstermiştir:

“Mağaradaki gençlerin uyur haldeyken vücutlarının döndürülmesi hakkında: “Bu döndürülme süresi hakkında tefsir alimlerinin farklı görüşleri vardır. Senede iki defa olduğu, senede bir defa olduğu söylenmiş ise de her iki görüşün lehine delil yoktur. Böyle bir şeyi akıl ile tespit etmek de mümkün değildir. Kur'ân da buna işaret etmemektedir. Bu hususta sahih bir haber de vârid olmuş değildir. O halde nas mutlak olduğu halde kalmaktadır.”⁴⁴⁹

Müellif özellikle, Ashab-ı Kehf'in kaç kişi veya ne kadar olduğu gibi miktar bildiren soruların cevabının bulunmadığını, bu cevapların kıssanın mesajı yönünden bir öneminin de olmadığını, alınması gereken mesajın Allah'ın (c.c) kudreti ve öldükten sonra dirilmesi olduğuna altını çizerek dikkat çekmiştir. “Ancak burada önemli olan bu insanların sayılarını bilmek değil, önemli olan kıssadan ibret almaktır, kıssanın delâlet ettiği Yüce Allah'ın öldükten sonra dirilişi ve tekrar yaratmaya kadir olduğunu ortaya koymaktır.”⁴⁵⁰ “Aynı şekilde mağarada ne kadar kaldıkları hakkındaki görüşler de kesin olarak delil getirilemeyen zân kabilinden sözlerdir ve kıssanın ibretini etkilememektedir.”⁴⁵¹

Müfessir kıssaların tefsirinde bazı detay bilgilerin, kıssanın mesajını ulaştırmada önemsiz olduğunu düşünmektedir. Genellikle miktar bildiren bu sorular kıssanın içerdiği ibreti etkilememektedir. Kur'ân'daki hakkında bilgi verilmeyen sorularla ilgili Zühaylî'nin tutumu

⁴⁴⁶ el-Kehf 18/9-26.

⁴⁴⁷ Zühaylî, *Tefsîru'l-Münîr*, 8/194-196.

⁴⁴⁸ Zühaylî, *Tefsîru'l-Münîr*, 8/196.

⁴⁴⁹ Zühaylî, *Tefsîru'l-Münîr*, 8/196.

⁴⁵⁰ Zühaylî, *Tefsîru'l-Münîr*, 8/197.

⁴⁵¹ Zühaylî, *Tefsîru'l-Münîr*, 8/197.

da bu yönde olmuş ve bunlara cevap aramaya çalışmamıştır. Böylelikle kıssanın özündeki ilahi mesaja odaklanmış okuyucunun dikkatini ana konudan uzaklaştırmadan esas noktayı öne çıkarmıştır. Bu yöntemiyle müfessirin, Kur'ân'ın kıssa anlatım tekniğine uyduğunu söylemek mümkündür.

SONUÇ

Kur'ân'ın anlatım yöntemlerinden biri olan kıssalar, evrensel mesajlar içeren, insanları hidayete ulaştırmayı hedefleyen; aynı zamanda ders ve ibret alınacak olayları veciz ve etkileyici bir üslupla aktaran anlatılardır. Kur'ân'ın evrenselliği ve kıyamete kadar geçerliliğini koruyacak olması, genelde ele aldığı her konunun dikkatle incelenmesini gerekli kılmış ve özelde ise kıssaların günümüze kadar doğru anlaşılıp isâbetli biçimde yorumlanmasının gerekliliğini ortaya koymuştur.

Vehbe ez-Zühaylî günümüzde ilmî titizliği, İslamî ilimlere hakimiyeti ile adından sıklıkla söz ettiren ve ayrıca telif ettiği eserlerle İslami ilimler alanındaki üretkenliği ile öne çıkan bir alim olduğu açıkça görülmektedir. Zühaylî, akademik kimliğiyle dikkat çeken ve özellikle çağdaş tefsir literatürüne önemli katkılarda bulunan velûd bir düşünürdür. Müfessirin Kur'ân'ı anlamaya yönelik çalışmaları yanında özellikle kendisini çağımızda tanıtan *et-Tefsiru'l-Münîr fi'l-akîdeti ve's-şerîati ve'l-menhec* adlı tefsiri Kur'ân kıssalarına getirdiği yorumlarıyla dikkat çekici bir eserdir.

Müellifin eserlerine bakıldığında onun zihin dünyasını şekillendiren ve ilmi donanımı ile değerini ortaya koyan bazı önemli unsurlar olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca onun geleneği reddetmeden faydalı gördüğü ilmî mirastan istifade edip bunları yaşadığı döneme aktarmış ve güncelle harmanlayarak çağımız İslam toplumunun problemlerine çözüm aradığı görülmüştür.

Müfessirin eserin mukaddimesinde, Kur'ân tarihi ile ilgili özet bilgiler ve bazı Ulumu'l-Kur'ân bilgileri verdiği tespit edilmiş; bu konuda detaya girmediği, okuyucunun ayetleri ve yapılan yorumları daha kolay anlamasını hedeflediği ortaya çıkmıştır.

Et-Tefsiru'l-Münîr; kullanım kolaylığı sağlamak için her iki cüz tek bir ciltte birleştirilmiş, dünyanın farklı dillerine çevrilerek baskıları yayınlanmıştır. Çalışma, çağdaş İslam toplumunun problemlerine çözümler sunan bir eser hüviyetindedir. Bu minvalde eserin içeriğinin birbiriyle bağlantılı “Kur'ân Kıssalarında Yer Alan Ahiret Cezasından Alınacak İbretler”, “Peygamberlerin Kıssalarından Elde Edilecek Ameli Faydalar, İbadet ve Allah'a Tevekkül Etmenin Emredilmesi” gibi başlıklar konularak oluşturulduğu, sade ve anlaşılır bir dil kullanıldığı görülmüştür. Tefsirde mezhebî taassup ve tartışmalardan uzak durulmuştur. Gerekli konularda mezheplerin görüşleri özet ve net bir şekilde aktarılmış, bunu yaparken mezheplerin temel kitaplarına başvurular yapılmıştır.

Zühaylî'nin eserini oluştururken Tefsir Tarihindeki rivayet ve dirayet alanında telif edilmiş sahih ve meşhur tefsir kaynaklarından istifade ettiği görülmüştür. Ayrıca ayetlerin yorumunda kullandığı hadisleri Kütüb-ü Sitte gibi sahih hadis kaynaklarından aktarırken

özellikle siyer ve İslam Tarihi alanındaki güvenilir kaynaklardan nakillerde bulunduğu tespit edilmiştir. İstifade ettiği kaynakların klasik ve yakın dönem eserleri olduğu da görülmüştür.

Et-Tefsîru'l-Münîr; özellikleri, kaynakları ve metodu yönüyle incelendiğinde; çağdaş neslin İslami İlimler alanındaki eserleri kullanabilecek yeterliliklerinin olmaması ve bu ilimlere karşı ilgisiz bir tutum sergilemesi gibi müellifi telif metodu ile kıssaları yorumlama yöntemi açısından etkileyen bazı sebeplerin olduğu tespit edilmiştir.

Zühaylî'nin eserinde takip ettiği metodunda; konuları yedi başlık altında sunduğu, bir surenin muhteva özetini, içerdiği hükümleri, detaya girmeden belâğât ve i'râb özelliklerini, varsa sebab-i nüzul rivayetleriyle kıssa ve Asr-ı Saadet dönemine ait bilgileri sahih hadis kaynakları başta olmak üzere güvenilir siyer kaynaklarından naklettiği bir çerçeve çizdiği saptanmıştır. Ayetlerin yorumunda rivayet tefsirinin kaynakları olan ayetin ayetle, sahih hadisle tefsiri yanında, sahabe kavli ve Arap dili unsurlarını kullandığı; bunlarla birlikte aklî yorumlar ve özellikle ahkam ayetlerinden bazı hükümler çıkardığı Dirayet Tefsir yöntemine de başvurduğu görülmüştür.

Müfessir; ilerleme, yapıcılık ve uygarlık faaliyeti olarak nitelediği “ıslah” kavramı üzerinde durmuş ve bunu peygamberlerin gönderiliş amaçlarıyla bağdaştırarak toplumların bozulduğu zamanlarda gönderilen peygamberleri ve Mü'minlerini “ıslahatçılar” olarak tanımlamıştır. Tefsirinde bu anlayışın etkili olduğu tespit edilmiştir.

Zühaylî'nin bu eserinin; çağımızdaki İslam toplumunun problemlerinin çözümüne odaklanan, klasik tefsir geleneğinden istifade edip rivayet ve dirayet tefsir metotlarını kullanan, aynı zamanda çağdaş kaynaklara da başvuran İçtimai Tefsir kategorisinde değerlendirilebileceği kanaatine varılmıştır.

Zühaylî'nin Kur'an kıssalarını yorumlarken genel anlamda Kur'an'ın kıssa takdim metotlarına uyduğu görülmüştür. Buna göre kıssalar, içerdiği mesaj ve ilkelerle insanları eğiterek ibret alınmasını hedeflerken müellifin de aynı hedefleri ön plana çıkardığı tespit edilmiştir. Kıssalar hakkındaki ayetleri parça-bütün ilkesi doğrultusunda ele alırken ve kıssaların bölümlerini değerlendirirken Kur'ân bütünlüğünü gözettiği görülmüştür. Kıssaların sunumunda ilgili yerleri maddeleştirerek anlatmış, muhatabın ayetler arasındaki anlam örgülerini sistemli bir şekilde görmesini sağlamıştır. Kıssalar içeriğinde yoğun ve çeşitli bilgileri bulundurduğu için müfessir, ön bilgiler sunarak okuyucunun zihnini kıssanın anlaşılmasına hazır hale getirdiği fark edilmiştir.

Günümüz insanının Kur'ân'dan uzak olduğunu düşünen müellifin; insan duyguları ve psikolojisini etkileyen empati metodunu uygulamaya çalıştığı; okuyucuya çeşitli hitap cümleleri ile seslenen bir dil kullandığı ve böylece yeni nesli kıssalar üzerinden Kur'ân

atmosferine çekerek eğitmeyi hedeflediği görülmüştür. Nitekim müellifin ifadelerinden tefsirini ele alma sebebinin tüm insanlarla Kur'ân arasında güçlü bir bağın kurulmasına yardım etmek olduğu anlaşılmıştır.

Zühaylî'nin geçmiş peygamberlerle kavimlerinin yaşadıkları olayları değerlendirirken sahih hadis kaynaklarına ve önemli siyer eserlerine başvuru yaptığı görülmüştür. Buna ek olarak Kitâb-ı Mukaddes'ten de alıntılar yaptığı tespit edilmiştir. Bunun yanında kıssaları anlatan ayetlerin tevili maksadıyla bazı İsrâîlî rivayetlere başvurduğu; bunu yaparken İsrâîlî rivayetlere karşı geleneğin tavır ve hassasiyetini de koruduğu ve aslı olmayan rivayetleri almadığı müşahede edilmiştir.

Kıssalardaki iman esasları ve fikhî hükümlere dair ayetlerin tefsirinde bu ayetlerin hangi fırka tarafından ne yönden kullanıldığını belirtirken niteleyici bir yaklaşım sergilediği ve değerlendirmeleri sırasında mezhebin temel kitaplarına başvurduğu anlaşılmaktadır.

Kur'ân'ın inceliklerine nüfuz edilmesinde ve anlaşılmasında Arap dilinin önemli bir faktör olduğunu vurgulayan müfessir, kıssaların tefsirinde de dil bilgisi açıklamalarına ve ayetlerdeki kelime seçimlerinin taşıdığı özel anlamlara dikkat çektiği müşahade edilmiştir. Böylece Kur'ân'ın belagât ve i'câz yönlerini de ortaya çıkardığı bulguları elde edilmiştir.

Kıssaların geçtiği ayetlerin tefsirine başlarken girizgâh niteliğinde genel bilgiler sunduğu ve kıssadaki ana mesaja odaklanarak detaydan kaçındığı tespit edilmiştir.

Bu araştırmanın sonucunda, Vehbe Zühaylî'nin Kur'an kıssalarını hem klasik tefsir geleneğine bağlı kalarak hem de modern okuyucunun ihtiyaçlarını dikkate alarak yorumladığı açıkça görülmüştür. Bu durum, onun tefsirini hem akademik hem de pratik anlamda kıymetli bir kaynak haline getirdiği değerlendirilmiştir. Kur'ân kıssaları hakkında insan eğitimi, insan psikolojisi ve Eğitim Bilimleri açısından akademik çalışmaların yapılması önerilir.

KAYNAKÇA

- Abay, Muhammed. *Kur'an Kıssaları*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2007.
- Akıncı, Adem. "Kur'ân'daki Kıssalar ve Din Öğretimindeki Yeri". *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13/12 (Haziran 2004).
- Akpınar, Ali. *Kur'ân Coğrafyası (Kur'ân'da Yer Adları)*. Ankara: Fecr Yayınevi, 2002.
- Aksoy, Soner. "Tarihsel Gerçeklik Tartışmasının Bir Parçası Olarak Kur'an'daki Kıssaların 'Hak' Olarak Nitelendirilmesinin Anlamı ve Mahiyeti". *Mevzu* 12 (Eylül 2024).
- Algül, Ahmed- Rıfai, Ahmed. *Vehbe Zuhayli ve İhtiyaratihu'l-Usuliyye fi Kitabihî Usulu'l-Fıkhi'l İslami*. ed. Mustafa Keskin. Ankara: Ankara İlahiyat Yayınları, 2019.
- Arpaguş, Hatice Kelpetin. "Mitoloji, Kur'ân-ı Kerîm Kıssaları ve Kültürel Miras". *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 25 (2003).
- Aykan, Uğur. *Vehbe Zuhaylî'nin Hayatı, Eserleri ve Fıkıh Alanına Dair Görüşleri*. Diyarbakır: Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021.
- Bıykoğlu, Yakup. "İbn Âşûr'un Kur'ân Kıssalarına Yaklaşımı". *Tefsir Araştırmaları Dergisi* 6/1 (Nisan 2022).
- Bûtî, Muhammed Said Ramazan. "Keyfe Sârat Ma'rifetî li'l Üstâz Vehbe ez-Zuhaylî Zemîlen Sümme Sâdikân Sümme Ehan Fi'llâh". *Vehbe ez-Zuhaylî Buhûs ve Makâlât Mühdâtün İleyh*. 31. Dimeşk: Dâru'l Fıkr, 2. Basım, 2007.
- Cerrahoğlu, İsmail. *Tefsir Usûlü*. Ankara: TDV Yayınları, 28. Basım, 2016.
- Çiftçi, Nurettin. *Kur'ân Kıssalarında Tema ve Anlatım Üslubu*. Ankara: Fecr Yayınları, 2023.
- Danacı, Sibel. *Vehbe Zuhaylî'nin et-Tefsîru'l-Münîr' Adlı Tefsirinde Manaya Etkisi Olan Kırâat Vecihleri ve Değerlendirilmesi*. Ankara: Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020.
- Demirci, Muhsin. *Tefsir Tarihi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları İFAV, 2018.
- Demirci, Muhsin. *Tefsir Usûlü*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları İFAV, 12. Basım, 2010.
- Demirci, Sabri. "Kur'ân Ayetleri ve Sureleri Arasındaki Tenasüb (Fahruddin Razi'nin Tefsiri Mefatihü'l- Gayb Örneği)". *EKEV Akademi Dergisi* 19/62 (2015).
- Doğan, İshak. "Nüzûl Ortamı-Sûre-Kıssa İlişkisi (Kalem Sûresi Örneği)". *Muş Alparslan Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi* 2/1 (2019), 115-139.

- Durmuş, İsmail. “Kinâye”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 26/34-36. Ankara, 2002.
- Ebû Zehra, Muhammed b. Ahmed. *Zühretü’-Tefâsîr*. Beyrut: Dâru’l-Fıkr, ts.
- Elmalılı, Hamdi Yazır. *Hak Dini Kur’an Dili Tefsiri*. ed. Lütfullah Cebeci vd. Ankara: Akçağ Yayınları, 2018.
- Esen, Muammer. “Hz. İbrahim’in İmanı ve Tevhid Mücadelesi”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 52/2 (2011), 111-128.
- Fâri, Muhammed Ârif Ahmed. *Menhecü Vehbe ez-Zuhaylî fî Tefsirihi li’l Kur’ani’l Kerim et-Tefsîru’l Münir*. Ürdün: Câmiatü Âli’l Beyt, 1998.
- Firuzabâdi. *Kamûsu’l Muhît*. Beyrut: Daru Sadr, 1994.
- Görmez, Mehmet. “Terğîb ve Terhîb”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 40. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.
- Güler, Mehmet Nuri. “IV. Kur’ân Haftası: Kur’an Sempozyumu”. *Kur’an Kıssalarının Anlam ve Değeri*. Fecr yayınları 59. Ankara: Fecr Yayınevi, 1998.
- Halefullah, Muhammed Ahmed. *Kur’an’da Anlatım Sanatı el-Fennu’l-Kasasî*. çev. Şaban Karataş. Ankara: Ankara Yayınları Okulu, 2012.
- Hamûş, Ahmed Ratîb. “Vehbe ez- Zuhaylî Buhûs ve Makâlât Mühdâtün İleyh”. *Sîratü’l-Üstaz ed-Doktor Vehbe ez-Zuhaylî el-İlmiyye ve’l Ameliyye*. Dımeşk: Dâru’l Fıkr, 2003.
- Houran, Osman Said. “Vehbe b. Mustafa ez-Zuhaylî (1350-1436/1932-2015)”. *Hadis Tetkikleri Dergisi* 14/2 (Aralık 2016), 175-178.
- İbn Manzûr. *Lisânü’l Arab*. Beyrut: Daru Sadr, ts.
- İsfehânî, Râgıb. *el-Müfredât fî Garîbi’l-Kur’ân*. Beyrut: ed-Darü’ş-Şamiye, 3. Basım, 2002.
- Kara, Mustafa. *Bireysel ve Toplumsal Açından Kur’ân Kıssaları*. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2011.
- Kara, Mustafa. “Kur’ân Kıssalarında Konu ve Kapsam Merkezli Bir Analiz”. *İslami İlimler Dergisi* 9/1 (2014), 69-102.
- Kasaboğlu, Kevser. *Tefhîmü’l Kur’ân’da Kur’ân Kıssaları*. Sivas: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Kâsimî, Muhammed b. Saîd el-. *Mehâsinu’t-Te’vîl*. ed. Muhammed Bâsil Uyûnu’s-Sevd. Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1418.
- Kaya, Remzi. “Kur’an-ı Kerim Kıssaları ve Düşündürdükleri”. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/2 (Haziran 2002).

Kaya, Remzi. “Kur’an-ı Kerim Kıssaları ve Düşündürdükleri”. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/2 (01 Haziran 2002).

Lehham, Bedi Seyid. “Vehbe ez-Zuhaylî el-Âlim, el-Fakîh, el-Müfessir”. *Ulemâ ve Müfekkîrûn Muâsırûn, Lemehât min Hayâtihim ve Ta’rifûn bi-Müellefâtihim*. Dimeşk: Dâru’l-Kalem, 2001.

Mutçalı, Serdar. *Arapça-Türkçe Sözlük*. İstanbul: Dağarcık Yayınları, 1995.

Oğuz, Ahmet. “İlme Adanan Bir Ömür: Vehbe ez-Zühaylî”. *Diyanet Aylık Dergi* 306 (Haziran 2016).

Salehi, Akbar. “İslâmî Eğitim ve Öğretimde Kur’ân Kıssa ve Hikayelerinin Rolü”. çev. Mustafa Kara. *Bartın Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi* 4/8 (2017), 182-192.

Soylu, Abdüsselam. “Kur’an Kıssalarının Temel Amaçları”. *Darulhadis İslami Araştırmalar Dergisi* 6 (Haziran 2024), 7-17.

Şehmus Demir. *Mitoloji Kur’an Kıssaları ve Tarihi Gerçeklik*. Ankara: Beyan Yayınları, 2003.

Şen, Ercan. “İçtimaî Tefsir Yaklaşımı Açısından Mehmet Âkif Ersoy’un Kur’an Yorumu”. *Yakın Doğu Üniversitesi İslam Tetkikleri Merkezi Dergisi* 1/2 (2015), 174.

Şengül, İdris. “Kıssa”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 498-500. Ankara: TDV Yayınları, 2022.

Şengül, İdris. *Kur’an Kıssaları Üzerine*. İzmir: Işık Yayınları, 1994.

Taşkın, Süleyman. *Beşinci ve Altıncı Yüzyıl Hanefî Usulcülerıyla Karşılaştırmalı Olarak Gazzalının Delil Teorisinde Şer’u Men Kablena ve Sahabi Kavli*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009.

Turgay, Nurettin. “Kur’ân Kıssaları”. *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları* 2/4 (Kasım 2000).

Vehbe ez-Zühaylî. “Eman”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 11/79-81. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.

Yazıcı, Hüseyin. “Hikâye”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 17/479-485. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.

Yazıcı, İshak. “Tefsir Eğitim-Öğretiminde Kur’ân Dili Arapça ile Ulumu’l-Kur’an İnceliklerine Dikkat Etmenin Önemi ve Bu İlkeye Aykırı Yorumlar”. *Tefsir Eğitim ve Öğretiminin Problemleri*. ed. Ömer Kara. Bursa: Kurav Yayınları, 2005.

Yıldız, Sinan. *Vehbe ez-Zuhaylî’nin et-Tefsiru’l-Münîr Adlı Tefsirinde Belegât İmi Uygulamaları*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019.

Yılmaz, Asiye. *Kur'an'daki Kıssaların Din Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008.

Yılmaz, Macit. “Değerler Eğitiminde Etkin Bir Materyal Olarak Kur'an Kıssaları ve Kullanılışı”. *İslâmî İlimler Dergisi* 9/1 (2014), 137-154.

Zühaylî, Vehbe. *el-İnsan fî'l-Kur'ân*. Dimeşk: Daru'l Mektebî, 2001.

Zühaylî, Vehbe. *el-İslam ve Tahaddiyâtü'l-Asr et-Tadahhum en-Nakdî mine'l-Vecheti's-Şer'iyeye*. Dimeşk: Daru'l Mektebî, 1996.

Zühaylî, Vehbe. *el-Kıssatü'l-Kur'âniyye; Hidâye ve Beyân*. Dimeşk: Daru'l Hayr, 1992.

Zühaylî, Vehbe. *el-Kur'ân-ı Kerim Bünyetühü't-Teşriyye ve Hasaisühü'l-Hadariyye*. İstanbul: İlim Kapısı, 1988.

Zühaylî, Vehbe. *el-Vasfû fî'l-Kur'âni'l-Kerîm*. Dimeşk: Daru'l Mektebî, 1999.

Zühaylî, Vehbe. “el-Vesâilü ve'l-Ğâyâtü min Vad'i'l-Mu'cemi't-Târîhî li'l-Mustilahâtü'l-Hadisiyye”. *Terminoloji Çalışmaları Dergisi* 9 (2005).

Zühaylî, Vehbe. *et-Tefsîru'l Vasît*. Dimeşk: Dâru'l-Fikr, 2001.

Zühaylî, Vehbe. *et-Tefsîru'l-Veciz alâ Hamîşi'l-Kur'âni'l-Azim*. Dimeşk: Daru'l-Fikr, 2. Basım, 2013.

Zühaylî, Vehbe. *Fert ve Topluma Kur'ân'ın Mesajı*. çev. Halil İbrahim Kutlay. İstanbul: Risale Yayınları, 2017.

Zühaylî, Vehbe. *İslâm Fıkıh Ansiklopedisi*. çev. Ahmet Efe. İstanbul: Risale Yayınları, 1992.

Zühaylî, Vehbe. *Tefsîru'l-Münîr*. çev. Ahmet Efe vd. İstanbul: Risale Yayınları, 2015.

Zühaylî, Vehbe. *Tefsîru'l-Veciz*. çev. Hacı İnan. 5 Cilt. İstanbul: Dua Yayıncılık, 2013.

Kur'ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir. çev. Hayrettin Karaman vd. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 3. Basım, 2020

İnternet Kaynakları

İslam Ticaret Hukuku, “Prof. Dr. Muhammed Mustafa Zühaylî kimdir?” (Erişim 29 Mayıs 2025).<http://www.islamticarethukuku.org/prof-dr-muhammed-mustafa-Zühaylî-kimdir-50h.htm#:~:text=Dima%C5%9+Fk%20%C3%BCniversitesi%20%C4%B0lahiyat%20Fak%C3%BCltesi%20%C4%B0lmi,%C3%BCnivesitesi%20%C4%B0slami%20%C4%B0limler%20Fak%C3%BCltesi%20dekan%C4%B1d%C4%B1r>.

ÖZGEÇMİŞ

Adı ve SOYADI	Hatice ÖZ
EĞİTİM DURUMU	
Lise	Hacı Dudu Mehmet Gebizli Kız Anadolu İmam Hatip Lisesi (2013-2017)
Lisans	Akdeniz Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İlahiyat (2017-2022)
Yüksek Lisans	Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslâm Bilimleri (2022-2025)
Tez Konusu	Vehbe ez-Zühaylî'nin 'Tefsîru'l-Münîr' Adlı Eserinde Peygamber Kıssaları Bağlamında Kur'ân Kıssalarına Yaklaşımı
Yabancı Dil / Diller	İngilizce, Arapça
İŞ DENEYİMİ	
2025-...	MEB, Öğretmen Onikiler Ortaokulu (Eyyübiye, Şanlıurfa)
YAYINLAR	